

Національна академія педагогічних наук України
Відділення загальної середньої освіти
і цифровізації освітніх систем
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, кафедра початкової освіти

**ТРЕТІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО
КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО**

**ЦІЛІ І ЦІННОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВИТИ:
РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ТРЕТІХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО
ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ**

Національна академія педагогічних наук України
Відділення загальної середньої освіти і цифровізації освітніх систем
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О.Я. Савченко
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О. Сухомлинського НАПН України
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, кафедра початкової освіти
Бердянський державний педагогічний університет

Треті всеукраїнські педагогічні читання пам'яті О.Я. Савченко
КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО

ЦІЛІ І ЦІННОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ТРЕТІХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

9 ЛИСТОПАДА 2023 РОКУ

КИЇВ 2023

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Збірник розглянутий та рекомендований вченою радою
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 12 від 30 листопада 2023 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, голова редакційної колегії;

Онопрієнко О.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник – співголова редакційної колегії;

Бібік Н.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Мартиненко В.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Петрук О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Вашуленко О.В., науковий співробітник;

Листопад Н.П., науковий співробітник;

Павлова Т.С., науковий співробітник;

Мельник Р.А., старший лаборант.

Рецензент:

Зенченко Т.Ф., кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Цілі і цінності початкової освіти: реалізація в умовах сьогодення: збірник матеріалів III Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Цілі і цінності початкової освіти: реалізація в умовах сьогодення», Київ, 9 листопада 2023 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2023. – 222 с.

ISBN 978-966-644-750-3

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-750-3-2023-222>

До збірника увійшли матеріали учасників III Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Цілі і цінності початкової освіти: реалізація в умовах сьогодення» (Київ, 9 листопада 2023 року), в яких висвітлені питання ролі національних і загальнолюдських цінностей у сучасній освіті; формування змісту та методів початкового навчання, що забезпечують досягнення цілей і відповідають цінностям освіти; визначення цілей і цінностей, що об'єднують скільку й педагогічну освіту. Призначено науковцям, науково-педагогічним працівникам і здобувачам вищої педагогічної освіти, вчителям початкової школи, управлінцям в освіті.

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Матеріали подано в авторській редакції. Автори публікацій не-
суть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, влас-
них імен, покликань на джерела та інших відомостей.*

ISBN 978-966-644-750-3

© Інститут педагогіки НАПН України, 2023

© Педагогічна думка, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Бібік Н. М. <i>Громадянська освіта молодших школярів як цінність</i>	8
Антосієва І. В. <i>Використання ділової гри у навчанні 6-річних учнів навичок співпраці</i>	12
Бабік А. В. <i>Розвиток логічного мислення у молодших школярів засобами технології розвивального навчання</i>	16
Бахчінова А. В. <i>Формування у молодших школярів цілісної картини світу, засобами міжпредметного навчання</i>	21
Безносок О. О. <i>Вплив фізичного виховання на збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді</i>	24
Біла О. О., Бондаренко О. І. <i>Ціннісний ресурс освітньої діяльності вчителя початкової школи з молодшими школярами із особливостями в умовах малого міста</i>	28
Богданець-Білоskalенко Н. І. <i>Розвиток пізнавальної діяльності молодших школярів у контексті ідей Олександри Савченко</i>	32
Буртова А. П. <i>Методичні орієнтири організації проєктної діяльності в педагогічній спадщині Савченко О. Я.</i>	34
Гібалова Н. В., Ільченко М. О. <i>Педагогічні умови формування пізнавального інтересу молодшого школяра на уроках математики</i>	36
Вашуленко О. В. <i>Виховання морально-етичних якостей молодших школярів на уроках літературного читання</i>	39
Вишник О. О. <i>Внесок О. Я. Савченко в утвердження гуманістичних та культуротворчих цінностей початкової освіти</i>	45
Гавриленко Т. Л. <i>Трансформація цілей та цінностей початкової освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)</i>	47
Горбенко Г. А. <i>Цінності уроків літературного читання для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів</i>	51

Гуцалюк Ю. М., Скворцова С. О. Навчання першокласників розв'язування задач на засадах теорії укрупнення дидактичних одиниць	53
Довга Т. Я. Емоційний світ дитинства в розвивальних посібниках О. Я. Савченко	56
Іщенко І. В. Гуманізм як фундамент системи цінностей педагога	60
Калініченко Н. А Берегиня всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського	63
Кальчук М. І. Впровадження творчої спадщини Олександри Яківни Савченко у навчанні предметів мовно-літературної галузі.....	68
Каплієнко А. І. Ціннісний підхід як запорука ефективної командної роботи в інклюзивній освіті.....	71
Коваль Л. В. Ціннісні орієнтири професійної підготовки майбутніх педагогів у науковій спадщині академіка Олександри Савченко	73
Кодлюк Я. П. Ціннісні орієнтири дидактичної системи академіка Олександри Савченко	78
Кондратюк С. М. Засоби розвитку екологічної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів.....	83
Костіна Т. В. Потенціал уроків літературного читання для формування ключових компетентностей молодших школярів	88
Коцар І. А. Стимулювання емоцій, почуттів учнів у процесі роботи над художніми текстами.....	91
Листопад Н. П. Розвиток інтелектуальних почуттів на уроках математики.....	94
Лісовенко Б. В., Скворцова С. О. Підготовка вчителя до створення мультимедійних презентацій до уроків математики	96
Лісовська О. О. Формування критичного мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання.....	101
Локшина О. І. Європейські цінності у педагогіці Олександри Савченко.....	104
Лящук Л. С. Формування цінностей у дітей.....	106

Максименко В. Д. <i>Пізнавальна самостійність як важливий компонент пізнання нового у спадщині академіка О. Я. Савченко</i>	111
Мартиненко В. О. <i>Ціннісний потенціал змісту підручників з літературного читання О. Я. Савченко</i>	114
Мієр Т. І. <i>Про ціннісний вимір та перехід загальнолюдських цінностей в особистісні на прикладі початкової школи</i>	118
Мозуль І. В. <i>Формування патріотичних і громадянських якостей здобувачів початкової освіти в умовах НУШ засобами національно-патріотичного виховання</i>	123
Онишків З. М. <i>Знання особистості дитини як важливий чинник її виховання</i>	126
Онопрієнко О. В. <i>Цілі початкової освіти: смислова інтерпретація поняття</i>	129
Павлова Т. С. <i>Формування екоцентричної компетентності молодшого школяра як мета початкової освіти</i>	132
Пархоменко Н. Є. <i>Ціннісний потенціал навчальної взаємодії в науковій спадщині Олександри Савченко</i>	135
Петрук О. М. <i>Початковий курс української мови в закладах освіти з навчанням мовами національних спільнот: трансформація цілей і завдань</i>	138
Процай Л. П. <i>Використання віртуальних екскурсій у підготовці майбутніх учителів початкових класів</i>	144
Рустамова А. В., Скворцова С. О. <i>Числові ребуси як засіб розвитку інтересу молодших школярів до навчання математики</i>	148
Скворцова С. О. <i>Модель методичної системи підготовки майбутніх учителів до навчання учнів математики в контексті досягнення цілей початкової освіти</i>	153
Скворцова С. О., Чумак І. Р. <i>Розвиток логічного мислення молодших школярів засобом магічних квадратів</i>	159
Соломонюк Л. В. <i>Формування дослідницьких умінь молодших школярів засобами проєктних технологій</i>	164

Суржук Т. Б., Бісовецька Л. А. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення уроків інтегрованого змісту.....	166
Сущенко Л. О. Аксіологічні пріоритети сучасного освітнього процесу в контексті ідей Олександри Савченко.....	174
Тарасенко Г. С. Підготовка педагогів до реалізації пріоритетних цінностей у вихованні школярів засобами природи.....	177
Теплюк С. М. Спадщина О. Я. Савченко: від теорії до сучасної педагогічної реальності	183
Тихонова А. П. Теоретичні основи формування медіакомпетентності молодших школярів в освітньому процесі	187
Хоружа Л. Л. Інваріантність педагогічних ідей академіка О.Я.Савченко в контексті викликів сьогодення	191
Хребтова Н. Р. Ціннісні орієнтири у змісті підручників з читання О. Савченко (початок ХХІ ст.)	195
Червінська І. Б. Ціннісно-світоглядні домінанти сучасної початкової освіти крізь призму творчості Олександри Яківни Савченко.....	202
Шепітко О. В., Якименко С. І. Досяжність цілей початкової освіти в умовах сьогодення.....	209
Шерудило А. В., Собко В. О., Зенченко Т. Ф. Формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах сьогодення.....	212
Фідкевич О. Л. Проблема розвитку емоційного інтелекту учнів / учениць початкової школи у контексті педагогічної спадщини О.Я. Савченко	219

ПЕРЕДМОВА

Утретє в Національній академії педагогічних наук України проходять Всеукраїнські педагогічні читання «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко», присвячені дослідженню і впровадженню в освітню практику наукової спадщини видатної вченої-дидакта, доктора педагогічних наук, професора, академіка. Цьогоріч у Відділенні загальної середньої освіти і цифровізації освітніх систем НАПН України обрано напрям педагогічних читань, що розкриває цілі і цінності початкової освіти, які реалізуються в умовах сьогодення.

Нині педагогічні читання відбуваються в особливий для нашої країни історичний період, коли виборюється свобода й істинна незалежність для майбутніх поколінь українців. І всі учасники нашого заходу – люди особливі, адже їх привертають питання з проєкцією на майбутнє: яка роль національних і загальнолюдських цінностей у сучасній освіті; як сформувати зміст та методи початкового навчання, аби вони забезпечували досягнення цілей і водночас відповідали цінностям освіти; якими мають бути цілі й цінності, що об'єднують шкільну й педагогічну освіту.

Ці питання завжди перебували в полі дослідження Олександри Яківни Савченко. Цільовий компонент початкової освіти вона відносила до системотвірних положень, чим підкреслювала його виняткову важливість для побудови освіти як системи. Що стосується ціннісної складової, то в усіх своїх працях Олександра Яківна наскрізно проводила лінію визнання пріоритетності дитини, а плекання її особистості називала головною метою і найвищою цінністю суспільства. Саме через таку призму наразі розглядаються різні аспекти обраної теми педагогічних читань. Сподіваємось, що наш захід дасть змогу збагатитися корисними ідеями, які будуть поширені й розвинуті в педагогічних колективах з опорою на доробок Олександри Яківни та її послідовників.

Олег Михайлович ТОПУЗОВ,
віцепрезидент НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України

Бібік Надія Михайлівна,

головний науковий співробітник
відділу початкової освіти
імені О.Я. Савченко
Інституту педагогіки НАПН України

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЦІННІСТЬ

Олександра Яківна ще на початку нульових визначає як орієнтир і результат початкової освіти основні цілі і цінності. Як завжди, у своєму стилі, прагне конкретизувати загальні положення, перевести їх на рівень, придатний для реалізації.

Так, в книзі «Виховний потенціал початкової освіти» проаналізовано категоріальний статус поняття «цінностей» як духовної опори людини, подано їх інваріантні характеристики як еталонів бажаного і належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи [1, с. 4–5].

Конкретизовано класифікацію цінностей Олександром Яківною залежно від логічної основи їх поділу: загальнолюдські, національні, колективні, індивідуальні; цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсміслові, матеріальні, духовні, етнічні тощо.

Щодо педагогічних аспектів реалізації громадянської освіти як цінності, Олександра Яківна визначає пріоритетними вміння дитини працювати в групі, взаємодіяти з іншими.

Зазначимо, що останнім часом в публічний простір вийшла дискусія про необхідність шукати шляхи зацікавлення учнів навчанням за рахунок застосування гейм-технологій, прийомів розважання, зокрема, на серпневій конференції 2023 р. прозвучала ідея збагатити освіту «попкультурою». Така дискусія не нова. У свій час вчена Савченко у подібній ситуації висловлюється однозначно: «працелюбність і відповідальність – ось які цінності шкільної освіти» [1, с. 11]. Щодо нерозбірливого ставлення до інновацій вона застерігає: «ми не можемо підтримувати будь-які привабливі, але науково не обґрунтовані ідеї. Потрібно, щоб застосування нових педагогічних систем, перспективних освітніх технологій, комп'ютерного супроводу навчання, діагностичних і стимулюючих форм контролю і оцінювання передбачало зіставлення результатів

інновації не лише із впливом на здоров'я вихованців, їх навченість. Розвиток, але й ...витратами інтелектуальних і фізичних ресурсів педагога [2, с. 19].

Для переконливості свого бачення щодо навчання як відповідальної праці вчена наводить думку Костянтина Ушинського: «не все може бути цікавим у навчанні, а неодмінно є і нудні речі, і повинні бути. Привчіть же дитину робити не тільки те, що її цікавить...а й заради приємності виконати свій обов'язок» [3, с. 331].

Під керівництвом Олександри Яківни втілювались ідеї ціннісного виміру освіти, в тому числі громадянської, в нормативній базі. Системотвірним тут постає Державний стандарт початкової освіти (2018). До ключових компетентностей належать: громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

- спроможність учня діяти як відповідальний громадянин та брати повноцінну участь у громадському та суспільному житті, зокрема школи та класу, спираючись на розуміння соціальних, економічних і політичних понять та сталого розвитку, критичне оцінювання основних подій національної, європейської та світової історії, а також повагу до прав людини та верховенства права, цінування культурного розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України;
- виявлення поваги до інших та толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співчувати та діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації. Дбайливе ставлення до особистого, соціального і фізичного добробуту та здоров'я, дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки і спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах, спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі визначено формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів.

Здобувач освіти:

- встановлює зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснює значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій);

- орієнтується у знайомому соціальному середовищі, долучається до його розвитку, пояснює вплив природи та діяльності людей на нього;
- працює з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізує зміст джерел, критично оцінює їх;
- узагальнює інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне;
- представляє аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя;
- має розвинуте почуття власної гідності, діє з урахуванням власних прав і свобод, поважає права і гідність інших осіб, протидіє проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості;
- усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття;
- дотримується принципів демократичного громадянства, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади [4].

Таким чином, у результаті навчання Олександра Яківна в обговоренні з членами робочої групи Стандарту наголошувала на забезпеченні діяльнісного виміру навчання.

Щодо способів реалізації зазначених очікуваних результатів у чутливій для сприймання і застосування для молодшого школяра тематиці Олександра Яківна визначає такі:

- гуманні методи і форми організації співпраці дітей і дорослих в урочній і позаурочній діяльності;
- взаємодія виховного потенціалу різних предметів (найбільшою мірою це «Я досліджую світ» і «Літературне читання»);
- розширення зв'язків дітей із соціумом, залучення до участі у проєктах, що сприяють набуттю досвіду взаємодії в колективі, громаді та інше;
- досягнення єдності вимог школи і родини в громадянському вихованні [1, с. 147].

У підручниках з літературного читання у доборі текстів, формульованні розділів акордно звучить тема патріотизму у доступній і зрозумілій для учня формі. Для прикладу: «Нема без кореня рослини, а нас, людей, без Батьківщини»; «Батьківщина – це рідна мова, це дотримане чесне слово»; «Земля – це книга, у якій історія твого народу» [5].

Учена позитивно оцінює напрацювання науковців в сфері громадянської освіти молодших школярів, зокрема Концепцію громадянської освіти (2018), розроблену в Академії педагогічних наук України [6].

Схвально відгукується Олександра Яківна про зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а саме тематичне коло громадянського спрямування. Це теми: «Україна – мій край, моя Батьківщина», «Державні символи України», «Правила життя в суспільстві», «Життя людини – найвища цінність», «Я та інші», «Права та обов'язки», «Складові успіху. Плани на майбутнє», «Безпека вдома, у школі, у довіллі», «Культурна спадщина народу», «Моє ставлення до інших» [7, 8].

Основним інструментом забезпечення результативності навчання Олександра Яківна вважала включення завдань різних типів: діяльнісних, які забезпечують здатність учня діяти в навчальних і життєвих ситуаціях; завдання ціннісного типу, в яких відображено почуття, ставлення, оцінно-моральні судження учнів. Зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дав можливість розробити і використовувати в навчальному процесі проєктні завдання «Ми – громадяни України», «Пізнаємо рідний край», «Славетні українці» [9].

Виконання проєктних завдань дозволяє налагодити взаємодію учнів для досягнення навчальних цілей, організувати набуття учнями індивідуального досвіду поведінки в соціально-значущих ситуаціях

Аналіз відповідності мети завдань громадянської освіти у змісті навчально-методичного комплексу дало підстави Олександрі Яківні зробити висновок: «що вони дають змогу ефективно реалізувати виховний потенціал курсу на засадах особистісно-орієнтованої діяльнісної методики» [1, с. 153].

Осмислення наукових і життєвих сенсів, які засвідчила вчена в своїх публікаціях, публічних виступах, а також у приватному спілкуванні дають підстави для висновків, що цінністю самої вченої була «сродна» праця, якою вона вважала творчість. З особливим пієтетом висловлювалась про нашу працю, можливість реалізувати «поезію науки» в підручниках, адресованих учням, тобто майбутньому, методиках для вчителів, що, як уважала, дозволить їм разом із дитиною пережити багато натхненних хвилин спільної праці. З учителями вона говорила переконливо і вмотивовано. Для прикладу: «спочатку люблю, а потім навчаю; учень перебуває в класі – не значить вчиться» та ін.

Майбутні дослідники творчості О.Я. Савченко зможуть проаналізувати опис досвіду роботи вчителів в школах різних типів, у тому числі й малокомплектних; облікувати знахідки вчителів з надзвичайно чутливої для молодших школярів теми громадянського виховання; осмислити зразки відповідних уроків.

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання/О.Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К.: Богданова А.М., 2009. – 226с.
2. Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. – Матеріали методологічного семінару АПН України. 15 листопада 2006р., Київ. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 336с.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
4. Державний стандарт початкової освіти, 2018. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
5. Савченко О.Я. Уроки літературного читання. 3 клас: метод. посібн. /О.Я. Савченко, М.І. Кальчук. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 304с.
6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontsepsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>
7. Бібік Н.М. Я досліджую світ: підруч. для 4 кл. закл. серед.освіти (у 2-х ч.): Ч.1/Н. Бібік, Г. Бондарчук.-Харків: Вид-во «Ранок», 2021.
8. Бібік Н.М. Я досліджую світ: підруч. для 4 кл. закл. серед.освіти (у 2-х ч.): Ч.2/Н. Бібік, Г. Бондарчук.-Харків: Вид-во «Ранок», 2021.
9. Бібік Н.М. Я досліджую світ: підруч. для 3 кл. закл. серед.освіти (у 2-х ч.): Ч.1/Н. Бібік, Г. Бондарчук.-Харків: Вид-во «Ранок», 2020.

Антосієва Ірина Володимирівна,

*студентка 2 курсу 2 МГПН
педагогічного факультету
Українського державного університету
імені М.П. Драгоманова,
учитель початкових класів
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
№133 м. Києва*

ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ У НАВЧАННІ 6-РІЧНИХ УЧНІВ НАВИЧОК СПІВПРАЦІ

Новоутворення в Новій українській школі пов'язані з інтеграцією освітніх інновацій, що розкривають потенціал молодших школярів, стимулюють самостійне навчання, формують ключові компетентності.

Сучасний освітній підхід акцентує увагу на розвитку не лише когнітивних навичок, але й соціальної компетентності, у змісті якої є співпраця та комунікація. Особливо це стосується найменших учасників освітнього процесу – 6-річних дітей, оскільки саме на цьому етапі відбувається перебудова відносин з однолітками, у зв'язку із провідною навчальною діяльністю.

У сучасній педагогіці напрацьована чимала кількість різноманітних форм та методів навчання, спрямованих на формування в учнів навичок співпраці. Однією з таких форм є використання ділових ігор на уроках. Разом і з тим, як показали дослідження Н. Сірант та О. Мисик, гейміфікація (а під нею розуміється використання ігрових методів у неігрових ситуаціях, яким і є, зокрема, навчання) має певні труднощі у навчальному процесі, чим і зумовлений вибір теми.

Мета статті – висвітлити актуальність та досвід використання ділової гри задля формування навичок співпраці в учнів 6-річного віку.

Застосування ділових ігор у навчальних закладах досліджували Л. Бондаренко, І. Бузіло, Г. Зайцева, В. Приймак, І. Скрипник, І. Теплицький, Н. Харченко. Також проблематику ділових ігор досліджували Н. Кудикіна, Т. Марчій-Дмитраш, О. Мицик, В. Паламарчук, О. Савченко та інші.

Загальновідомим у педагогіці є визначення співпраці молодших школярів як уміння виконувати спільну роботу задля досягнення спільної мети, отримання якісного результату, прояв активності, творчості. В учнів виникає потреба у взаємодії, а в ній вже розвиваються уміння висловлювати власну думку та її пояснювати, вміння чути співрозмовника (однокласника/вчителя), проводити дискусії, шукати варіанти вирішення проблем, домовлятися, допомагати, розуміти думку іншого, погоджуватись або не погоджуватись із нею, тощо.

Як показали дослідження Т. Васютіної та А. Дмитренко, формування в учнів навичок співпраці сприяє покращенню міжособистісних взаємин в колективі, впевненості в собі та своїх діях, можливості змістовно та лаконічно висловлювати власні думки серед людей [1].

Гра – провідна діяльність дітей дошкільного віку, у якій формується низка новоутворень і, зокрема, закладається довільна поведінка. На думку Д. Ельконіна, довільна поведінка під час виконання певної ролі сприяє підвищенню рівня розвитку, на відміну від гри наодинці. Наслідком даного фактору є можливість колективу корегувати певні порушення в наслідуванні передбачуваному образу, адже дитині складно здійснити самоконтроль та

самооцінку [6]. Тож гра допомагає дитині долати певні ускладнення, труднощі та страхи природним, захоплюючим, невимушеним та яскравим шляхом – через перенесення на себе відповідної ролі.

О. Савченко наголошувала, що гра необхідна під час переходу до нової соціальної позиції. Вона стає суттєвою потребою розвитку, адже з'являється проблема – протидія двох суперечностей «хочу» і «треба». Дослідниця зазначала, що для молодших школярів доцільним є включення у систему дидактичних ігор, які формують розумові операції (аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення) [3].

На думку М. Щербаня, гра є «засобом спілкування та самовиховання. Сутність гри полягає в тому, що нові знання отримують завдяки постійному діалогу, обміну різними думками й пропозиціями, їх обговоренню та закріпленню, взаємній критиці та веденню дискусії» [7, с. 106]. Значущість гри для дитини підкреслювала й Л. Артемова, наголошуючи, що гра є головною сферою спілкування дітей і саме в грі реалізується «свобода саморозкриття» дитини [2, с.3].

Ділова гра – це інтерактивна навчальна діяльність зі спеціально створеними умовами для найбільш точного відтворення певної професійної ситуації [8]. У початковій школі ділова гра має свої особливості використання, вона відтворює доступні та зрозумілі учням рольові відносини у різних професіях та характерних для них ситуаціях.

Ділова гра – це технологія, де важливо дотримуватися структури викладу. Ефективне використання інтерактивної ігрової технології, що сприяє кращому засвоєнню учнями матеріалу та досягненню інших бажаних навчальних цілей, передбачає дотримання методики та організації гри [5].

Метою нашого дослідження, проведеного з першокласниками загальноосвітньої школи I-III ступенів №133 м. Києва, була реалізація педагогічних умов формування у молодших школярів умінь співпрацювати в групі засобами ділової гри в умовах змішаного навчання.

Під час педагогічного експерименту створювались ситуації, що вимагали використання технології ділової гри як в урочний, так і в позаурочний час. До прикладу, під час проведення екскурсії до Київського лялькового театру було проведено «Урок-дослід», метою якого було формувати у дітей умінь організовувати навчальну діяльність, зокрема, вчити першокласників виділяти головне, а також розвивати вміння та навички спілкування через виконання ролей «дорослих професій». Попередньо

було проведено підготовчий урок-установку, де учні ознайомлювались із ролями, їх обов'язками та відбувався розподіл ролей між учнями. Учні виконували ролі журналіста, критика, організатора екскурсій, фотографа та глядача. Кожна міні група отримала критерії, правила власної ролі та перелік дії, які їм варто виконати. По закінченню ігрової діяльності в школі було проведено конференцію, де кожна групка заздалегідь підготувалася до захисту власного проєкту.

Першокласники експериментальної групи показали вищий рівень сформованості вміння співпрацювати, порівняно з учнями контрольної групи. Діти 6-тирічного віку в новому соціальному статусі почали переносити на себе «професійні» ролі, навчилися чути інших, висловлювати власні судження та швидше адаптувалися до шкільного життя.

Отже, аналіз наукових педагогічних досліджень та практичний досвід вказує на те, що використання ділових ігор на уроках є таким, що відповідає віку, важливим та актуальним в умовах Нової української школи, оскільки, сприяє формуванню навичок співпраці у першокласників та стимулює розвиток їхньої соціальної компетентності.

Використані джерела

1. Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. К. І. Демчик]. Київ : Міленіум, 2020. С. 89-91.
2. Артемова Л. В. Вчися граючись. Київ : Томіріс, 1990. 170 с.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с.
4. Савченко О.Я. Підготовка студентів до роботи з учнями 6 річного віку: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1990. С.132–133.
5. Сірант Н., Мисик О. Актуальність застосування ділової гри у закладах початкової освіти. Молодь і ринок. № 7-8 (193-194). 2021. С.114-117.
6. Черопіта А. Р. Готовність до навчання в контексті новоутворень дошкільного віку. Актуальні проблеми психології. 2013 Т. 7, вип. 31. С. 273-280.
7. Щербань П. М. Становлення ігрових технологій як інноваційної форми навчання. Педагогічні науки. 2014. Вип. 60. с.102-108.
8. Elite Training. What is business games. 2022. URL: <https://www.elitetraining.co.uk/about-us/faqs/what-is-a-businessgame> (дата звернення: 18.07.2022)

Бабік Анна Володимирівна,

*студентка 1 курсу 1 МГПН
педагогічного факультету
Українського державного університету
імені М.П. Драгоманова*

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Ключовою метою Нової української школи є розвиток творчого потенціалу дітей, формування у них логічного та критичного мислення, виховання прагнення до самореалізації. Тож одним із важливих завдань вчителів початкових класів є розвиток логічного мислення молодших школярів.

Розвинене логічне мислення необхідне дитині для засвоєння матеріалу в будь-якій галузі знань. Воно є умовою навчання та здобуття знань, формування умінь і навичок. Уміння мислити точно й послідовно, не допускаючи суперечностей в своїх міркуваннях, формувати висновки без наочної опори, зіставляти судження за визначеними правилами – не вроджена властивість особистості, а здатність, або сукупність умінь, що розвиваються у дитини поступово.

Дослідники визначають логічне мислення як здатність й уміння дитини молодшого шкільного віку самостійно проводити прості логічні дії (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та ін.), а також складені логічні операції (побудова заперечення, твердження і спростування як побудова міркування з використанням різних логічних схем – індуктивної або дедуктивної) [1, с. 9]. Хоч прості логічні дії формуються у кожній дитини підсвідомо та багато молодших школярів користуються логічними прийомами інтуїтивно, проте для їх розвитку потрібно багато цілеспрямовано працювати.

На важливості розвитку в учнів уміння міркувати наголошувала О. Савченко, визначаючи його як «комплексне вміння, в якому інтегруються вміння логічно мислити й уміння зв'язно, послідовно викладати свої міркування» [3, с. 158].

Метою статті є обґрунтувати значення формування логічного мислення у молодших школярів та висвітлити передумови, створені для цього у технології розвивального навчання.

А. Метенчук перелічує три складові мислення, високий рівень розвитку яких є необхідним учневі для успішного навчання, розуміння матеріалу з будь-якого предмета:

1) елементарні розумові операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, виділення істотного, класифікація предметів;

2) активність, виявлення декількох варіантів розв'язання проблеми.

3) організованість та цілеспрямованість, що з'являється у використанні узагальнених схем при аналізі будь-якого явища [1, с. 5].

Логічне мислення, на відміну від практичного, яке засноване на накопиченому життєвому досвіді та спостереженні, здійснюється тільки словесним шляхом. Уміння міркувати, аналізувати та порівнювати, встановлювати закономірності в думках, застосовувати до завдань відповідні правила, прийоми чи способи є важливим для кожної людини. Людина з розвиненим логічним мисленням уміє правильно висловлювати думку, не припускаючи помилок у відповідях або вміє знаходити помилки та коригувати дії, що безумовно впливає на успішність її діяльності.

За дослідженнями науковців основними факторами, що впливають на розвиток логічного мислення школярів, є:

- «спадковість та генетика – індивідуальні рівні обдарованості в логіці можуть визначати генетичні чинники;
- навколишнє середовище – засвоєння логічного мислення залежить від
- виховання, освіти та стимулюючого середовища;
- навчання та освіти – якість навчання та педагогічні методи грають важливу роль у формуванні логічних навичок;
- психологічні фактори – розвиток логічного мислення пов'язаний із психологічними аспектами, такими як розвиток мозку та когнітивні
- здібності;
- зацікавленість та мотивація – зацікавленість у розв'язанні логічних завдань та мотивація до навчання грають роль у розвитку логічного мислення;
- задачі та вправи – регулярне вирішення логічних задач та вправ сприяє розвитку цих навичок;
- комунікація – взаємодія з однолітками та дорослими може сприяти обміну ідеями та розвитку логічного мислення;

- вік та розвиток – рівень логічного мислення зазвичай зростає з віком і
- розвитком дитини» [4].

Проблема розвитку логічного мислення школярів у навчальному процесі знайшла відображення в працях педагогів і психологів: Н. Баглаєвої, Н. Бібік, П. Гальперіна, Б. Головіна, М. Задесенець, Л. Кіндей, Г. Костюк, О. Ласкевич, Н. Листопад, А. Лурія, Л. Макарова, Л. Носенко, І. Остапйовської, В. Панченко, Ж. Піаже, Л. Рехтети, О.Савченко, Н. Скрипченко та інших.

О. Савченко зауважувала, що для формування і розвитку в учнів умінь міркувати важливо ще з перших днів навчальної діяльності формувати в учнів вміння запитувати й відповідати, самостійно шукати розв'язок до завдань. Дослідниця підкреслювала, що використання проблемних запитань і завдань, що «виключають можливість використання готової відповіді, вчитаной з підручника, а змушують дітей міркувати, порівнювати, доводити, знаходити аналогію, висловлювати власні оцінні судження» активізують та розвивають мислення учнів, забезпечують глибину й усвідомлення засвоєваних знань» [3, с.97].

У дослідженні Ю. Музики здійснено аналіз поглядів науковців на розвиток логічного мислення молодших школярів [2]. Так Л. Макарова досліджувала показники розвитку пам'яті і мислення молодших школярів, фіксує їх під час проблемних та ігрових ситуацій в навчальному процесі. У результаті порівняльного аналізу науковиця встановила, що розвиток пам'яті та мислення учнів перших класів значно прискорюється завдяки широкому використанню ігрових ситуацій, а от у третьокласників активізація розвитку пам'яті та мислення відбувається в результаті використання в навчальному процесі проблемних ситуацій. Контрольний експеримент, проведений дослідницею, засвідчив, що «детермінантою розвитку пам'яті та мислення першокласників є дидактична гра, для третьокласників ефективним засобом розвитку пізнавальних процесів є проблемне навчання» [2, с.24].

М. Задесенець зазначає, що розвиток логічного мислення молодших школярів насамперед здійснюється у процесі активної навчальної діяльності, коли «діти вчать спостерігати явища у природі і суспільстві, підмічати в них найбільш істотне, аналізувати ці явища, групувати їх за схожими і відмінними ознаками, пояснювати ці ознаки, виявляючи до них своє ставлення» [2, с.25]. Дослідниця зауважує, що суттєве значення для розвитку логічного мислення учнів початкових класів має розуміння ними доступних теоретичних положень, правил, формулювань, узагальнень. Зокрема вона акцентує увагу, що вже в першому класі слід вчити дітей розкривати зміст

казки, байки, характеризувати дійових осіб; пояснювати, чому саме в такий спосіб потрібно розв'язувати задачу.

За дослідженнями Ж. Піаже, «центральне ядро генезису інтелекту створює формування логічного мислення, здібність до якого є ні природженою, ні переформованою в людському дусі» [2, с. 31]. Учений вважав, що логічне мислення є продуктом активності суб'єкта, яка зростає, внаслідок його взаємовідносин із зовнішнім світом, та виокремив чотири основні стадії розвитку логічного мислення: сенсомоторну, доопераційного інтелекту, конкретних операцій та формальних операцій. За Ж. Піаже, у віці від 8 до 11 років усі логічні операції ще залежать від конкретних галузей застосування, тобто ще не стали генералізованими. Наслідком є те, що діти цього віку не можуть побудувати логічно правильне мовлення незалежно від реальної дії. Дослідник вважав, що «дитина навчається логічно мислити завдяки внутрішній координації дій, які вона активно зіставляє одну з одною. Через свою активну мисленнєву діяльність дитина виявляє приховані суперечності у мисленнєвій структурі і на підставі цього здійснює внутрішню реорганізацію в ній, усуває суперечності і досягає зрівноваженості операцій за рахунок все більшого ускладнення форм оберненості» [2, с. 31]. Ю. Музика підкреслює, що Ж. Піаже, вважаючи активність дитини основним фактором розвитку мислення, «недооцінював роль такого важливого зовнішнього фактора, як навчання, що є вирішальним в оволодінні знаннями і логічними операціями, а також у загальному інтелектуальному розвитку» [2, с. 31].

Однією з освітніх технологій, що має специфічне підґрунтя для розвитку логічного мислення у молодших школярів є технологія розвивального навчання (В. Давидов, О. Дусавицький, Д. Ельконін, В. Рєпкін, С. Максименко та інші). Її головним завданням є формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання і самостійних дій, з певними навичками і творчими здібностями.

За системою розвивального навчання молодші школярі шукають різницю між новими та вже отриманими знаннями, мають змогу зробити відкриття, формулювати власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів навчальної співпраці, оскільки здебільшого на уроках застосовуються групові та колективні форми роботи. Поступово ця колективна форма роботи перетворюється у внутрішню здатність «уміти вчитись».

Значна увага при вивченні нового матеріалу приділяється проблемній ситуації, вона є необхідною ланкою в навчанні, основний «вузол», з розв'язування якого починається рух думки молодшого школяра. Отож, молодші

школярі під час уроків регулярно ставляться у ситуації, коли їм потрібно розмірковувати, зіставляти різні судження, доходити умовисновків. Мислячи, учні виконують такі розумові операції, як порівняння, що пов'язане з визначенням у предметах загального і різного, аналіз, який передбачає уміння виділити і словесно позначити у предметі різні ознаки та властивості, узагальнення тощо.

Завдяки такій побудові навчання, що відбувається від створення ситуації успіху, через проблемну ситуацію, визначення навчальної задачі й цілепокладання, аналіз умов навчальної задачі, пошук способу її вирішення, розв'язання, контроль і оцінювання знайденого способу дії до рефлексії власних дій, учні розвивають як пізнавальний інтерес, так і уміння знаходити вихід з будь-якої ситуації, долати труднощі, в подальшому нестандартно підходять до вирішення «звичайних» завдань. Безумовно, вирішення проблемного завдання – дуже складний процес, для успішного здійснення якого учень повинен проявити як евристичні, так і алгоритмічні якості та уміння: кмітливість, добре знати вивчений і досліджуваний матеріал, володіти загальним способом розв'язування таких завдань і вміти побачити конкретні його прояви, мислити та діяти послідовно тощо. Проте важливо те, що вчитель при цьому більше спостерігає за учнями та спрямовує їх до самостійного вирішення проблеми шляхом постановки запитань; дає можливість учням вчитися на власних помилках, аналізувати їх та робити висновки. Таким чином учитель, реалізуючи технологію, створює умови для розвитку мислення учнів, зокрема і логічного.

Отже, у початковій школі значне місце має бути відведено навчанню та розвитку операцій логічного мислення: аналізу, синтезу, порівнянню, класифікації, узагальненню. І для розвитку цих та інших мисленневих операцій важливо, щоб молодший школяр мав змогу самостійно пізнавати нове, почуватися відкривачем нових знань чи способів дій. Передумови для цього створені у технології розвивального навчання. Завдання подальших розвідок вбачаємо у дослідженні педагогічних умов розвитку логічного мислення молодших школярів у практиці розвивального навчання у Новій українській школі.

Використані джерела

---

1. Метенчук А.В. Міркуємо логічно. З досвіду викладання інформатики у початковій школі. Навчальний посібник. Загальноосвітня школа I-III ступенів №1 імені Героя України Андрія Снітка смт Маневичі. 2018 р. 54 с.

- Музика Ю.О. Підготовка майбутніх вчителів до формування логічного мислення молодших школярів: дис.... канд.пед.наук: 13.00.04. Одеса, 2009. 268 с.
- Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
- Теровець Н.С. Розвиток логічного мислення на уроках математики. Наукові записки молодих учених. 2020. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/2020/pdf> (дата звернення: 06.11.2023).

Бахчінова Анна Віталіївна,

студентка II курсу 21 – ЗПМГБ групи спеціальності 013 «Початкова освіта» Українського державного університету імені М.П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЗАСОБАМИ МІЖПРЕДМЕТНОГО НАВЧАННЯ

Метою сучасної освіти є розвиток особистості дитини. Це досягається завдяки гуманізації процесу навчання, а також створення стійкого розвитку дитини. Частиною цього є система формування у молодших школярів власного світогляду в процесі виховання. Основою світогляду також є й наукові знання, проте не всі вони мають світоглядний характер. Тому метою шкільної освіти є виділення того змістовного базису навчального матеріалу, на основі якого здійснюватиметься формування наукового світогляду. Необхідність вивчення формування цілісної картини світу в учнів й зумовлює актуальність дослідження.

Збільшення наукової інформації у сучасному світі зумовили потребу розширення наукової картини світу молодших школярів на основі посилення освітнього процесу, який потребує також удосконалення науково-методичного забезпечення освітнього процесу в початковій школі, нових підходів до формування в учнів цілісного світорозуміння, на базі яких особистість змогла б усвідомлено орієнтуватися у житті, адекватно розуміти навколишню дійсність і сприймати себе як особистість.

Актуальність ідеї інтегрованого навчання в тому, що вона є оптимальною для сучасного етапу розвитку національної школи, адже на даному етапі є ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації та змен-

шення часу, відведеного для її засвоєння. В Україні принцип інтеграції проголошений основним принципом реформування освіти поряд з принципами гуманізації та демократизації. За кордоном розробляється і впроваджується безліч освітніх технологій, що базуються на інтегративних підходах.

Від уміння людини орієнтуватися в навколишньому світі, встановлювати певну систему взаємовідносин значною мірою залежить її життєдіяльність у суспільстві та природі, а також якість і успішність цієї життєдіяльності. У свою чергу, це вміння визначається повнотою знань, уявлень, ціннісних орієнтирів і потреб особистості, включеної в навколишній світ.

Через те, що сучасний етап розвитку науки пов'язаний з інформатизацією та швидким розвитком усіх галузей наукового знання, коло пізнання, яке окреслює цілісна картина світу, постійно розширюється. Фундаментом формування цілісної картини світу слід уважати поступальний пізнавальний процес щодо навколишнього світу в його єдності, різноманітності, взаємозумовленості.

У Новій українській школі, враховуючи інтегрований характер компетентності, у процесі реалізації Типової освітньої програми або Освітніх програм рекомендується використовувати внутрішньо-предметні й міжпредметні зв'язки, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та перенесенню умінь у нові ситуації [3].

До загальнодидактичних принципів, що відображають наукове розуміння сутності освітнього процесу, зараховують такі: єдність освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання; науковість змісту і методів навчання; систематичність і послідовність; міцність знань; доступність; свідомість й активність; наочність; зв'язок навчання з практикою; індивідуалізація [3].

Формування цілісної картини світу молодшого школяра є важливим завданням початкової школи, оскільки її пріоритетом була і залишається практична спрямованість змісту навчання, інтеграція знань, що дає змогу врахувати особливість психології молодших школярів – цілісність сприймання і засвоєння навколишньої дійсності. Повноцінно цей процес можна реалізувати засобами міжпредметного навчання.

Невід'ємними складовими процесу формування наукової картини світу молодших школярів, на думку В. Кузьменка, є міжпредметні зв'язки, інтеграція навчальних дисциплін, організація дослідницької та творчої діяльності у навчально-виховному процесі [1, 2]. На забезпечення цілісного світоглядного уявлення в молодших школярів великий вплив має реалізація принципу міжпредметних зв'язків на уроках в початкових класах. Інтеграція навчальних дисциплін, постійний зв'язок навчальної роботи з

життям, що сприяє формуванню у молодших школярів свідомого ставлення до використання знань у практичній діяльності. Об'єднання певних знань часто проходить під час досліджень та проектної діяльності, де діти не тільки спостерігають і пізнають явища навколишньої дійсності, але й активно, творчо діють, аналізують, вивчають закономірності, розв'язують проблемні ситуації.

Варто звернути увагу, що основою для формування цілісної картини світу в молодшому шкільному віці є розвиток основних психічних процесів – уваги, пам'яті, уяви, мислення, які, в свою чергу, забезпечують повноцінне і глибоке сприйняття і пізнання дитиною навколишньої дійсності. Для молодшого школяра домінуючим у пізнавальному процесі є чуттєве сприйняття світу, проте активний інтелектуальний розвиток дає йому змогу не тільки відображати об'єкти, явища, процеси навколишнього світу, а й уявити взаємозв'язки їхніх ознак, властивостей і якостей, що вказує на те, що сприйняття пов'язане з мисленням.

Отже, міжпредметні зв'язки сприяють формуванню цілісної картини світу в учнів. Часто при вивченні віршованих творів на уроках читання, якщо цей твір покладено на музику, вчитель може заспівати їх дітям. Вивчаючи дієслово на уроках мови, можна дати завдання відшукувати ці слова у текстах творів, що вивчалися на уроках читання, у словах пісень, виконуваних на уроках музики. Великий інтеграційний потенціал мають уроки музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, оскільки різні види художньо-естетичної діяльності, конструювання вдало поєднуються із вивченням певних мовних, природничих понять, із читанням художніх творів. Оскільки учень не може довго сприймати одноманітної інформації, поєднання на уроці двох-трьох навчальних предметів забезпечує активізацію пізнавальної діяльності дітей, стимулює інтерес до навчання, показує взаємозв'язок навчальних дисциплін, зв'язок із життям.

Використані джерела:

1. Кузьменко В.В. Науково-методична підготовка вчителя як чинник формування в школярів наукового світосприйняття [Електронний ресурс]. http://intellect-invest.org.ua_kuzmenko_vv
2. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. К.: Богданова Л.М., 2009.
3. Формування цілісної картини світу у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» [Електронний ресурс]. <https://nuschool.com.ua/lessons/world/3-4klas/3.html>

Безносюк Олександр Олексійович

*професор кафедри педагогіки,
дошкільної та початкової освіти
Кременецької обласної гуманітарно-
педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Із великим сумом, але водночас і сердечною теплотою згадую талановиту, доброзичливу Людину, неперевершену Вчену – доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України Олександрю Яківну Савченко, з якою мав честь бути знайомим і спілкуватись, особливо запам'яталася участь у X Міжнародній науково-практичній конференції та XXV Всеукраїнських педагогічних читаннях «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах» і доля так розпорядилася, що на поверненні в Київ наші місця були поряд і багаточасова розмова була для мене дуже важливою, особливо тема збереження та зміцнення здоров'я молоді. Її бачення вплинуло на мої погляди в реалізації оздоровчої функції школярів та студентів[3, с. 2–6].

Проблема здоров'я молоді в умовах сьогодення набуває глобального значення, яка на соціальному рівні визначає його можливості щодо суспільного існування, а на індивідуальному рівні – його можливості щодо саморозвитку, самовдосконалення та само актуалізації [2, с.18].

В умовах інтенсифікації навчальної та наукової діяльності успішне вирішення завдань навчання неможливо досягти тільки одними педагогічними методами. Доведено, що фізичні вправи активно впливають на ефективність навчання, на елементи розумової працездатності і використовуються для попередження і ліквідації розумової втоми.

Причини багатьох серйозних захворювань, які обмежують життєдіяльність, сучасна медицина пов'язує з її недостатньою фізичною активністю, яка особливо низька в більшій частині у представників розумової праці, в тому числі викладачів і студентів.

З початком навчання значно зростає обсяг розумової роботи й одночасно відчутно обмежується рухова активність студентів і час їх перебування

на свіжому повітрі. Фізичне виховання стає не тільки необхідною умовою всебічного розвитку особистості, але і дієвим чинником підвищення розумової та фізичної працездатності.

Оскільки кисень необхідний для клітин мозку, це означає, що фізичні вправи позитивно впливають на розумову діяльність і зниженню ризику захворювань, запобіганню перевтоми.

Зміст фізичного виховання студентів повинен мати ритмічний характер, при якому різні види навантаження (навчальні, тренувальні та ін.) чергуються з відпочинком. Процес відновлення сил забезпечується оптимальним розпорядком дня, раціональним харчуванням, загартовуванням і рядом певних оздоровчих заходів.

Тому важливим завданням ЗВО і сім'ї є правильна організація навчального дня студентів, помірне насичення його різноманітними фізичними вправами (ранкова гімнастика, фізкультхвилинки, заняття в спортивних секціях, самостійні заняття довільними фізичними вправами, відвідування тренажерних залів).

Ряд авторів обґрунтували оптимальну норму рухової активності сучасної людини – 10–14 тисяч кроків на день (7–10 км) [1, с. 18].

Науково-технічний прогрес має сильний вплив на інформацію з питань політики й культури, на наукову та інформаційну індексацію трудових і навчальних процесів. У вирішенні всіх цих питань найважливішу роль відіграє активний руховий режим. У зв'язку з цим підвищується роль збереження і зміцнення здоров'я, систематизації фізичного розвитку, поліпшення працездатності та опірності організму людини до різного роду захворювань і зниження стомлюваності.

Дослідження взаємозв'язку фізичної і розумової працездатності набувають значної актуальності у зв'язку з можливістю їх підвищення в умовах цілеспрямованого й системного управління організмом людини засобами фізичної культури і спорту.

Працюючий мозок споживає значно більше кисню, ніж інші тканини тіла. Складаючи 2–3% загальної ваги тіла, мозкова тканина поглинає в стані спокою до 20% кисню, уживаного усім організмом [1, с. 18].

При мисленні виникає кровонаповнення судин мозку, звужуються периферичні судини кінцівок і розширюються судини внутрішніх органів, тобто спостерігаються судинні реакції, протилежні тим, які виникають при роботі м'язів. Функції серцево-судинної системи змінюються мало. Інша справа, якщо така робота супроводжується емоційними переживаннями.

Спостереження клініцистів, педагогів, соціологів говорять про те, що у людей, які тривалий час перебувають в умовах інформаційних перевантажень, виникає так званий «інформаційний невроз».

Довготривале нервово-емоційне напруження без повноцінного відпочинку призводить до того, що людина втрачає сон, апетит, у неї поганий настрій, з'являються спалахи дратівливості та ін.

При довгостроковому занятті розумовою працею в організмі можуть виникнути функціональні зміни, які обумовлені головним чином малою рухливістю. Проявляється це в погіршенні роботи серця, склеротичних змінах кровоносних судин, поява гіпотонії (у молодих) і гіпертонії (у літніх), виникненні неврозів. Відсутність рухів призводить також до ослаблення дихання. У нижніх відділах легень, в черевній порожнині і ногах застоюється кров. Виникає атонія кишечника, в організмі накопичуються продукти гниття, з'являються головні болі. Зниження окислювальних процесів в організмі призводить до анемії, ожиріння. Відомо, що емоційні реакції призводять до підвищення рівня холестерину в крові, у зв'язку зі збільшенням виділення ряду гормонів. Від мало працюючої м'язової системи в головний мозок поступає обмежена потік інформації, що призводить до ослаблення збудливого процесу й гальмування в певних зонах кори великих півкуль. Виникають умови для підвищення втоми, зниження працездатності не тільки фізичної, а й розумової; погіршується загальне самопочуття. Знижується тонус м'язів, погіршується постава.

Все це підкреслює виняткове значення правильно організації розумової праці і поліпшення умов, в яких він виконується.

Працездатність людини визначається декількома групами факторів:

- факторами фізіологічного характеру (за станом здоров'я, тобто нормальним функціональним станом основних систем, статевої приналежності, харчуванням, сном, загальним навантаженням, організацією праці та ін.);
- психічними факторами (самопочуттям, настроєм, мотивацією та ін.).

На працездатність однооментно впливає не тільки кожен з них окремо, але й різні їх поєднання.

Висока працездатність забезпечується тільки в тому випадку, якщо життєвий ритм правильно поєднується з індивідуальними біологічними ритмами людини. Найбільше значення мають добові ритми, в процесі яких змінюється більше 50 функцій організму. Функціональний стан серцево-судинної, ендокринної, м'язової та інших систем досягає максимальних значень в період бадьорості, в той час як вночі в основному відбуваються процеси відновлення.

Чим точніше збігається початок розумової праці з підйомом життєво важливих функцій, тим продуктивніше вона виконується. Для людини важливі природні біоритми функціонування організму: найбільша активність і працездатність вранці (8–12 год.), Потім спостерігається деякий спад в середині дня (12–16 год.), Далі деякий піднесення ввечері (16–22 год.) І різке зниження вночі (22–8 год.) [1, с. 20].

Дуже важливий фактор ефективності праці – дотримання режиму дня: чіткий розподіл роботи, відпочинку, харчування, сну, їх тривалість та ін. Чергування праці і відпочинку – важлива умова плідної інтелектуальної діяльності людського організму.

Оптимально дозоване м'язове навантаження підвищує загальний емоційний тонус, створює стійкий настрій, який служить сприятливим фоном для розумової діяльності і важливим профілактичним засобом проти певрвтомии. Отже, для успішної розумової праці потрібен не тільки тренований мозок, але і треноване тіло.

Разом з тим, питання ефективного управління фізичної і розумової працездатністю за допомогою конкретних форм рухової активності з розподілу видів, обсягів та інтенсивності навантажень не вивчено. Для того, щоб сформувати висококваліфікованого, здорового фахівця, здатного до нестандартного мислення, здатного генерувати нові ідеї, потрібно, щоб основні ланки інформаційно-пам'ятних процесів діяли швидко, диференційовано, щоб перехід в довгострокову пам'ять був повний, а асоціативні процеси, яким належить важлива роль у творчій діяльності фахівця, точно поєднували блоки інформації, логічно формуючи новизну.

Володіння механізмами оптимізованого впливу конкретних форм і видів фізичних вправ на фізичну й розумову працездатність значно розширить можливості викладача, допоможе йому не тільки підвищувати рівень фізичної підготовленості студентів, а й коригувати рейтинг успішності. Тому, значна увага надається виявленню коригувальних дій фізичних вправ на показники розумової працездатності. Установити, вивчити й обґрунтувати ці взаємозв'язки винятково важливо, оскільки вони можуть бути використані для корекції відстаючих психофізіологічних якостей розумової працездатності. Велике практичне значення може мати поява нових комплексних технологій і методик діагностики з використанням сучасних методів дослідження, математичних методів аналізу.

Дослідження взаємозв'язку фізичної і розумової працездатності студентської молоді набувають значної актуальності, у зв'язку з можливістю їх

підвищити в умовах цілеспрямованого і системного управління організмом людини засобами фізичної культури і спорту.

Використані джерела

---

1. Безносук О.О., Кочергіна Т.І. Вплив фізичного виховання на зміцнення здоров'я викладачів та студентів. Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та фізичного виховання: збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 02 грудня 2020 р. [гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 18–21.
2. Звєкова В.К. Шляхи збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді. Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування : збірник матеріалів І Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування», Київ, 4 листопада 2021 р. (наукове електронне видання) / Укладач О. В. Онопрієнко. Київ : Педагогічна думка, 2021. С.3 5–38.
3. Савченко О. Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції. Шлях освіти. № 1. Київ, 2002. С. 2–6.

Біла Олена Олександрівна,

*професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Ізмайльського державного гуманітарного
університету;*

Бондаренко Оксана Іванівна,

*асистент вчителя, практичний психолог
з корекційних занять Кілійського закладу
загальної середньої освіти №3
Кілійської міської ради Одеської області*

ЦІННІСНИЙ РЕСУРС ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ МАЛОГО МІСТА

Процес соціальної адаптації молодших школярів з особливими потребами, здійснення корекційно-розвиткової роботи з ними в умовах інклюзивних закладів початкової освіти малих міст став об'єктом дослід-

ницької уваги О. В. Безпалько, О. О. Білої, Н. В. Кічук О. Я. Савченко та інших. У дослідженнях Л. С. Волинець, М. П. Гур'янової достатньо розгорнуто було вивчено проблему соціології міста, оптимізації сільського та міського соціально-побутового довкілля. Як переконливо доводять сучасні вчені, добре володіння вчителем початкової ланки інформацією щодо своєрідних особливостей способу життя мешканців конкретного типу поселення, його ціннісно-виховних резервів, дозволяє значно покращити якісний рівень роботи в школі.

Специфіка процесу соціалізації й інклюзивної освіти учнівської молоді в умовах малих міст обумовлює конкретизацію самого поняття «соціалізація».

За визначенням О. В. Безпалько, соціалізація як базова дефініція соціальної педагогіки, трактується через «... поступове входження індивіда у соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням і відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах» [1, с. 23].

Підкреслимо, що у будь-яких містах створюються відповідні умови для мобільності їхніх мешканців у різних аспектах життєдіяльності. Мобільність, за визначенням О. О. Білої, розуміється як реакція людини на різні стимули, які містить у собі місто, та як готовність до змін у своєму житті [2, с. 122].

Ступінь розвиненості мобільності у вчителів і школярів з особливостями в розвитку закономірно обумовлює їхню готовність і свідомий потяг до здійснення вибору, оцінювання щодо наявних для нього альтернатив, самовизначення по відношенню до варіантів вибору.

У вищезазначеному сенсі відзначимо більш істотні для соціалізації підростаючого покоління альтернативи, що мають місце у великих, середніх і малих містах:

- широкий вибір інформації, (різноманітні культурно-просвітницькі, комерційні, інформаційні, організаційні заходи; архітектура та план міста як носій інформації; транспорт; реклама; потік різних людей і окремі суб'єкти);
- широкий вибір контактів (взаємодія та спілкування з великою кількістю реальних партнерів; можливість знайти приятелів, друзів, близьких людей серед великої кількості потенційних партнерів; можливість в окремі межі часу існувати анонімно, мати особисту автономію, тобто спілкуватися з незнайомими людьми, залишаючись невідомими для них тощо);
- диференційованість взаємодій та взаємовідносин між мешканцями міста;

- можливість для молодих містян одночасно брати участь в декількох «соціальних світах» (діти та молодь не тільки бачать і знають різні стилі життя та ціннісні орієнтири, але й мають можливість «приміряти» та «за-стосовувати» їх до себе; у них складається свій кодекс вимог, свої стандарти життя та спілкування, що значно розширює загальнокультурний та соціальний кругозір).

Таким чином, домінантна роль міста в освіті молодого покоління у цілому визначається тим, що для кожного містянина можуть бути представлені потенційно широкі можливості вибору кола спілкування, системи цінностей, стилів життя, і, як наслідок, можливості для самореалізації та самоствердження.

У той самий час слід зауважити, що в залежності від тих або тих параметрів конкретного міста з одного боку, та типологічних характеристик, соціально-культурних, статевих, вікових і індивідуальних особливостей підростаючої людини з іншого, суттєво буде відрізнятися й те, як вона скористується потенціалом міста для подальшої соціалізації.

Мале місто суттєво відрізняється від великих міст та створює специфічні умови для соціалізації своїх мешканців.

Основними ознаками малого міста як чинника соціалізації можна вважати: невелику кількість мешканців (від 8 тисяч до 50 тисяч людей); наявність історичного минулого, що перевищує сторічний мінімум; зайнятість населення у позасільськогосподарчих сферах; специфічний соціально-психологічний клімат. Найчастіше мале місто, на відміну від середнього та великого, має одну або дві переважаючі економічні функції: промислову, транспортну, агропромислову, рекреаційну, обслуговування великих міст і міст-гігантів. Праця на дачах і городах найчастіше лише доповнює основний вид занять мешканців. У малих містах найчастіше населення є професійно диференційованим. Це пояснюється наявністю в них декілька організацій різного типу – промислових, транспортних, вузлів зв'язку, виховних, культурних, рекреаційних, медичних, адміністративних, торгових тощо. Щодо соціально-психологічного клімату, то він має низку особливостей у порівнянні з великими містами, з одного боку, та з сільською місцевістю – з іншого.

Сучасні малі міста ще зберігають у життєвому устрої багато від традиційної сусідської общини, де всі знають про все, де практично не існує анонімності. Мешканці малого міста найчастіше тримаються за допомогою міцних зв'язків із родичами та сусідами, вечорами та на вихідні зна-

ходяться на дачах і городах, весілля справляють та в армію проводжають по-сільські.

На переконання О. Я. Савченко, заклади початкової освіти як інститути успішної соціалізації молодших школярів інтегрують наступні системотворювальні складові:

- освітньо-виховний заклад, що здійснює виховання через навчання (створюються комфортні умови для активності учнів у сфері пізнання та частково у предметно-практичній діяльності);
- організацію (загальношкільну із декілька первинними), що суттєво оптимізує життєдіяльність учнів у позакласний час (вони отримують нові можливості для самореалізації у предметно-практичній і духовно-практичній сфері, у сфері пізнання, у спорті та гри);
- соціально-психологічну групу (велику шкільну та мережу малих), вплив якої на школярів відбувається під час вільного спілкування, яке вже не організоване педагогами (як наслідок, така група може бути соціально-цінною, так і асоціальною та слугувати для реалізації природної активності у сфері спілкування, гри й частково в інших сферах) [3, с. 202].

Таким чином, виходячи з стислого аналізу проблем молодших школярів із особливостями, які мешкають у малих містах, ціннісний зміст цільової спрямованості професійної діяльності вчителя у школах визначеного типу поселення віддзеркалюється у таких домінантах: орієнтація на відсторонення специфічних труднощів у процесі соціалізації школярів із особливостями із неблагополучних родин; оптимізація процесу випереджувальної соціалізації учнів через їхнє ознайомлення із рольовими перспективами та шансами у майбутньому житті; підготовка дітей до критичного сприйняття життєвих і професійних перспектив; сприяння особистісному, соціальному, освітньому розвитку школярів на всіх етапах навчання та вибору професії; превенція потенційних або назрілих, готових спалахнути конфліктів в умовах шкільного середовища.

Використані джерела

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. пос. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176с.
2. Біла О. О. Першооснови соціально-педагогічного проектування: навч.-метод. посіб. Одеса: Астропринт, 2012. 260 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для вузів. Київ: Генеза, 2002. 368 с.

Богданець-Білокаленко Наталя,

*доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу
навчання мов національних меншин
Інституту педагогіки НАПН України*

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Останніми роками активно використовують діяльнісний підхід у навчанні молодших школярів, зокрема в контексті Нової української школи. Власне, завдяки такому підходу діти зможуть розвивати уміння й навички, які стануть їм корисними в реальному житті, підготують їх до успішної реалізації в соціумі.

Одним з видів діяльнісного підходу є метод проєктів – система навчання, у процесі якої учні здобувають знання шляхом ефективного планування і виконання практичних завдань (проєктів), щоб досягти поставленої мети, проєкти «допомагають трансформувати знання в уміння й навички» учнів [2].

У науковій спадщині Олександри Савченко приділено значну увагу технології організації та проведення проєктної діяльності, які були зреалізовані в її підручниках з читання для початкової школи. Зокрема, О. Савченко наголошувала на різних способах організації навчальної співпраці, різних формах презентації результатів навчальних проєктів на уроках читання, які можуть бути монопредметними і міжпредметними.

Використання методу проєктів на уроках читання покликане активізувати пізнавальні інтереси учнів, критичне мислення, а головне – вміти застосувати здобуті знання на практиці. Звісно, що використання такого методу потребує підготовки учнів, чіткої мети, питань та інструкцій [1, с. 11]. Організовуючи роботу над навчальним проєктом, важливо визначити його вид: дослідницький, творчий, інформаційно-пошуковий, ігровий, прикладний. Від цього залежить особливість домінуючої діяльності учасників проєкту. Не варто забувати і про роль учителя в організації проєктів. Так, науковиця наголошує, що: «застосовуючи метод проєктів на уроках літературного читання, учитель може виступати в різних ролях: як координатор,

консультант, учасник презентації проєкту, член журі тощо. Разом з учнями, він обговорює тему проєкту, орієнтує дітей на пошуки джерел інформації, цікавиться ходом роботи, використовує різні способи заохочення, допомагає здійснити презентацію» [3, с. 163].

Науковиця пропонує пам'ятку учаснику проєкту, яку доцільно використати в процесі обговорення теми й поетапності розроблення проєкту, що стане опорою для індивідуальних висловлювань учнів, визначення мислительних дій, виявлення їхньої мотивації, обговорення мети, завдань, способів виконання, очікуваного результату. Наприклад: Чим ця тема мене зацікавила? Для чого (з якою метою) я працюватиму над проєктом? Що я сам / сама можу зробити? Коли краще? Що мені потрібно для роботи? Якого результату я очікую? Як би я хотів / хотіла показати результат проєкту? [3].

Отже, проєктна діяльність, є важливою складовою навчання сучасних учнів, зокрема і на уроках читання, системне її використання сприятиме формуванню уміння здійснювати пошук інформації, адаптувати її до визначеної під час роботи над проєктом проблеми, уміння переносити знання в нову ситуацію, розвивати критичне мислення, працювати в групі, здійснювати об'єктивне оцінювання виконуваної роботи.

Використані джерела

1. Богданець-Білокаленко Н., Шумейко Ю. Проєктна діяльність на уроках української мови та читання в початковій школі. Проблеми методів компетентісно орієнтованого навчання української мови в закладах загальної середньої освіти: збірник матеріалів круглого столу (22 жовтня 2020 р., Київ). К.: «Педагогічна думка», 2020. С. 10-13.
2. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
3. Савченко О. Використання методу проєктів на уроках літературного читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство.VIII Волошинські читання: зб. тез всеукраїнської науково-практичної конференції. К.: УОБЦ «Оріон», 2020. С. 163-167.

Буртова Аліна Павлівна,

науковий співробітник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної та початкової освіти в Новій українській школі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ САВЧЕНКО О. Я.

Аналізуючи педагогічну спадщину Олександри Яківни Савченко можна стверджувати, що в колі її наукових інтересів були, зокрема, і питання вдосконалення освітнього процесу. Вагомим науковим здобутком академіка є підручник для студентів педагогічних факультетів «Дидактика початкової школи», у якому розкрито основні категорії навчання: мету, зміст, принципи, методи, форми і дидактичні засоби. Важливо, що матеріал у цьому навчальному виданні автор виклала на засадах гуманістичної педагогіки, використовуючи досвід зарубіжних країн та враховуючи передові педагогічні ідеї щодо врахування потреб, інтересів та вподобань дитини.

Розбудова системи початкової освіти на гуманістичних засадах потребує пошуку методів навчання, які б сприяли створенню умов для саморозвитку та самореалізації учнів. Свідченням необхідності й доцільності використання методу проєктів у освітньому процесі є визначені Державним стандартом початкової освіти ціннісні орієнтири, зокрема й радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької і проєктної діяльності [2].

Спираючись на вивчення педагогічного досвіду та результати досліджень вітчизняних і закордонних учених, Савченко О. Я. вважала, що використання методу проєктів на уроках є важливим ресурсом загальнонавчального розвитку учнів. Адже в основі цього методу лежить діяльнісний підхід, спрямований на формування ключових та предметних компетентностей, необхідних для навчальної діяльності, а також конкретних умінь і навичок.

Сутність проєктного навчання, на думку Савченко О. Я., полягає в моделюванні та здійсненні процесу розв'язання значущих для дітей цілей, про-

BLEMНИХ ЗАДАЧ І СИТУАЦІЙ, ЩО ВИМАГАЮТЬ ПОШУКІВ, ДОСЛІДЖЕНЬ, СПІВПРАЦІ МІЖ СОБОЮ І ДОРОСЛИМИ [3, с. 26].

Проводячи аналогію з навчальним процесом, академік виділяла мотиваційний, змістовий і контрольнo-оцінний складники проєктної діяльності [3, с. 26]. Слід наголосити на тому, що організація проєктної діяльності учнів на уроках у початковій школі стає ефективною та результативною лише за умови глибокого розуміння вчителем її мети, завдань, значення, методики роботи.

Тому Олександра Яківна звертає увагу вчителів на чітке планування проєктної діяльності: визначення мети, етапів роботи, змісту, результатів, тривалості виконання, розподіл ролей учасників. Відповідно – й на реалізацію важливих завдань: навчити учнів визначати мету своєї роботи, самостійно працювати з джерелами, планувати, розподіляти час, співпрацювати у групі, оволодівати уміннями оцінювання якості роботи інших, здійснювати самоконтроль і самооцінку.

Організовуючи проєктну діяльність на уроці, учителю необхідно особливу увагу учнів зосередити на обговоренні та складанні плану роботи над проєктом та готовності до самостійної діяльності, вони мають усвідомлювати важливість своєї активності та ініціативності у цій справі.

Савченко О.Я. звертає увагу на процесуальну підготовку дітей до виконання проєктів, зокрема, завдання з пам'ятками-алгоритмами, які визначають чітку послідовність дій та різні способи взаємодії. Для обговорення плану роботи над проєктом науковець також пропонує використовувати пам'ятки «Як працювати над проєктом?» [3].

У своїх рекомендаціях щодо організації роботи над проєктами Олександра Яківна виділяла, окрім назви, мети для вчителя та мети для учнів, джерел інформації, ще і різноманітні форми презентації результатів проєктів.

Важливим, на нашу думку, є привертання уваги вчителів на те, що проєктна робота не повинна переобтяжувати дітей і бути занадто частою, або непосильною для виконання без допомоги дорослих, адже стане нецікавою і неефективною. Для визначення ефективності проєктної діяльності також варто враховувати актуальність та значущість запропонованої тематики проєкту.

Підсумовуючи, зазначимо: проєктна діяльність дійсно спрямована на стимулювання інтересу учнів до нових знань, їхній розвиток через розв'язання проблем і застосування здобутих знань у конкретній діяльності. Наукові ідеї та погляди Савченко О. Я. щодо використання методу проєктів в освітньому

процесі є актуальними й нині. Вагомим внеском в розвиток теорії освіти та навчання є навчальні та методичні посібники, підручники, статті Олександри Яківни, присвячені актуальним проблемам дидактики та методики навчання.

Використані джерела

---

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002.
2. Державний стандарт початкової освіти <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Метод проектів на уроках літературного читання. О. Савченко// Початкова школа.-2015.-№ 11. – С. 26–31.

Гібалова Наталія Володимирівна,

*доцент кафедри початкової освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка;*

Ільченко Марина Олександрівна, здобувач

*II (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Сучасне інформаційно-цифрове суспільство вимагає від учителя пошуку нових методів взаємодії з учнями, нових шляхів стимулювання їхнього інтересу до навчання. Пізнавальний інтерес є виявом особистого відношення учня до знань у сфері пізнавальних цінностей. Він складає важливу частину об'єктивного процесу навчання, що включає активну діяльність учнів у процесі пізнання. Крім того, це показник якості навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів, їхньої спрямованості на ефективне освоєння знань та набуття ключових та предметних компетентностей.

Державним стандартом початкової загальної середньої освіти визначено математичну компетентність ключовою, а надзвичайно важливими завданнями сучасної математичної освіти – «надання учням практично зо-

рієнтованих математичних знань та навичок, формування стійкого інтересу до математики та інших предметів, розвиток їхніх інтелектуальних та творчих здібностей, що готує їх до майбутньої професійної діяльності» [2].

Студіювання наукових джерел підтвердило, що пізнавальний інтерес у працях науковців психологів та педагогів вивчений достатньо ретельно, наукові розвідки цілої плеяди вчених педагогів і психологів присвячено проблемі формуванню та розвитку пізнавальних інтересів учнів (В.Сухомлинського, А.Макаренка, Л.Виготського, Г.Костюка, О.Савченко, Н.Бібік та інших), проте це питання залишається актуальним і для сучасного покоління вчителів. Головним завданням вчителів є розвиток стійких пізнавальних інтересів в учнів початкової школи в умовах тотальної цифровізації, зокрема у процесі навчання математики.

В своїх наукових працях фундатор дидактики початкової освіти Олександра Савченко підкреслює важливу роль розвитку пізнавального інтересу учнів у освітньому процесі Нової української школи. Вона розглядає пізнавальний інтерес як джерело формування ключової компетентності вміння вчитися, що підвищує інтенсивність інтелектуальної діяльності, спрямовує увагу дає змогу підвищити якість навчання.

У контексті нашого дослідження, для обґрунтування педагогічних умов, вважаємо за доцільне перш за все враховувати структуру навчально-пізнавальної діяльності молодшого школяра (за О.Я. Савченко), що включає такі компоненти: мотиваційний – формування учня як активного учасника освітнього процесу, здатного до самоорганізації та самонавчання; змістовий – складається з двох частин: 1) знань, умінь і навичок, що є основою для подальшого навчання; 2) нових знань і способів дій, які є об'єктом освітнього процесу; діяльнісний – компонент, що забезпечує формування умінь і навичок, необхідних для успішного виконання різних видів навчальної діяльності; результативний – компонент, що визначає конкретні досягнення учня у процесі оволодіння навчальною діяльністю, а також показує наскільки вона стала об'єктом самоаналізу, самоконтролю, самокорекції учнів, що є передумовою самоуправління, рефлексії учнями процесу навчального пізнання; рефлексивний компонент, що передбачає спонукання учнів до самоаналізу і самооцінки й сприяє розвитку критичного мислення, подоланню труднощів у здійсненні пізнавального пошуку (інтелектуальна рефлексія), розвитку самооцінки та її корекції (особистісна рефлексія) [3, с. 11–12].

Визначаючи педагогічні умови розвитку пізнавального інтересу учнів початкової школи ми враховували думку знаного дидакта С.У. Гончаренка,

який одним із шляхів формування пізнавальних інтересів важає «включення учнів в активну творчу діяльність шляхом підбору посильних, цікавих, досить різноманітних, нових за змістом чи формою завдань, які спонукають до самостійних, активних роздумів» [1, с. 148].

Проаналізувавши різні аспекти проблеми формування пізнавального інтересу у наукових працях педагогів і психологів, нами виділено такі педагогічні умови розвитку пізнавального інтересу:

Формування позитивного ставлення до навчання (створення позитивного мікроклімату в класі, емоційної привабливості навчання; заохочення учнів до успіхів в навчанні; врахування індивідуальних особливостей учнів, можливостей учня до засвоєння навчального матеріалу, опора на здібності та таланти учнів; створення умов для усвідомлення учнями необхідності навчання для успішної самореалізації).

Відповідність змісту навчання віковим та індивідуальним особливостям молодших школярів (зміст навчання повинен бути цікавим, захоплюючим, доступним для розуміння; наявність нового як у змісті виучуваного, так і в самому підході до його розгляду. Важливо, щоб учні отримували нові знання і навички: це може бути новий матеріал, новий підхід до повторення уже відомих фактів, нові способи застосування знань, математичні історизми (ілюстрація ролі математичних знань у історичному розвитку людства) тощо).

Забезпечення різноманітності форм, методів та засобів навчання, активної участі учнів у навчальному процесі (організація конструктивної взаємодії учителя і учнів; проведення нестандартних уроків; використання інтерактивних методів навчання, кейс-методу, інтелект-карт тощо; включення варіативних, проблемних, творчих завдань та завдань в ігровій формі, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів і підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у навчанні).

Використання інноваційних технологій навчання математики (цифрових, інтерактивних, проблемного навчання, STEM-освіти, розвитку критичного мислення, гейміфікації, проєктних та ін.).

Орієнтація на систематичну самостійну роботу (залучення учнів до самостійної роботи, заохочення до самостійного пошуку знань, використання інтерактивних робочих аркушів, дидактичних матеріалів, математичних моделей тощо).

Оцінювання активності та результатів діяльності учня на уроці (об'єктивне і справедливе оцінювання, використання методу портфоліо для оцінювання навчальних досягнень; постійний зворотній зв'язок з учнем, підтримка

досягнень учнів, створення ситуацій успіху, постійні заохочення до навчально-пізнавальної діяльності, взаємодія з батьками).

Виділені педагогічні умови враховують компетентісний, діяльнісний, особистісто орієнтований підходи та ґрунтуються на загально-дидактичних (науковості, доступності, наочності, наступності, систематичності і послідовності, міцності засвоєння знань, свідомості і активності навчання, зв'язку навчання з життям) та спеціальних (пізнавальної значущості, проблемності, творчості, індивідуалізації і диференціації, забезпечення емоційності, співробітництва) принципах.

Пізнавальні інтереси є важливими складовими всебічного розвитку особистості, в яких проявляються ціннісні орієнтації. Формування і розвиток пізнавального інтересу у молодших школярів – це систематична робота, спрямована на створення умов, що сприяють розвитку таких якостей, як потреба в пізнанні, бажання вчитися, творчий підхід до пізнання дійсності, вміння ставити і вирішувати пізнавальні завдання.

Використані джерела

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с
2. Міністерство освіти і науки України (2018, Лют. 21). Постанова КМУ №87. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с

Вашуленко Оксана Вікторівна,

*науковий співробітник
відділу початкової освіти
імені О.Я. Савченко
Інституту педагогіки НАПН України*

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства особливої актуальності набуває проблема морально-етичного виховання особистості. Адже значні соціально-економічні та політичні зміни, що переживає сьогодні

Україна, актуалізували низку проблем, пов'язаних із духовним життям суспільства. А саме: пріоритет матеріальних цінностей і зниження духовних; відчуження людей один від одного, замкнутість; дефіцит спілкування, милосердя і взаємоповаги; вияви байдужості, безсердечності, агресивності тощо.

У цій ситуації особливої уваги потребують молодші школярі, оскільки вони мають несталий моральний досвід, світогляд, нестійку систему цінностей. Відомо, що саме молодший шкільний вік є особливим і найбільш сприятливим періодом, коли формується особистість, розвивається мислення, пам'ять, увага, емоційна сфера, культура почуттів, набувається перший моральний досвід, формуються ціннісні орієнтири.

Отже, пріоритетним завданням сучасної початкової освіти має стати формування загальнолюдських цінностей. Цей курс задекларовано в Концепції Нової української школи, де констатується, що виховний процес має бути невід'ємною складовою всього освітнього процесу і повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема «морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до доквілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [5, с. 19].

Наймогутнішим знаряддям впливу на емоційно-почуттєву сферу, на формування морально-етичних цінностей молодшого школяра є предмет «Літературне читання». Книга збагачує дитину розумово, духовно, морально й естетично. Адже кожний художній твір несе відповідну інформацію про певні події, життєві ситуації, явища й закони природи, розширює життєвий досвід дитини, збагачує її словниковий запас, розвиває мовлення. Через зміст та ідейну спрямованість художнього слова під умілим керівництвом педагога учень пізнає елементи морально-етичної культури, засвоює найважливіші загальнолюдські цінності та норми поведінки народу, краю, у якому живе. На думку В. Сухомлинського, це зміцнює природне бажання дитини ставати кращою. Осмислення змісту художніх творів, у яких описано почуття і вчинки дійових осіб, викликає в учнів співпереживання, дає їм можливість зрозуміти внутрішній світ інших людей, дитина вчиться висловлювати співчуття, оцінювати судження.

Багато цінного для формування морально-етичних якостей молодших школярів через залучення їх до читання художніх творів містять наукові й методичні праці Олександрівни Яківни Савченко.

Так, Олександра Яківна зазначала, що духовно-моральне виховання дитини є основою виховання особистості, наголошувала на необхідності

пробуджувати інтерес учнів до питань етики і моралі, розвивати духовно-моральне мислення, формувати орієнтацію на вічні духовно-моральні цінності культури, виховувати високі громадянські якості – любов до Вітчизни, повагу до роду, родини, шанування національних сімейних традицій, які вибудовувалися тисячолітньою історією народу тощо [6]. О. Савченко привертала увагу вчителів до необхідності цілеспрямованого формування засобами художнього слова духовно-морального й етичного досвіду молодших школярів, залучення їх до глибокого усвідомлення прочитаного, співвіднесення свого «Я» з поведінкою інших.

Педагогічною класикою стала робота «Виховний потенціал початкової освіти», у якій Олександра Яківна окреслила цілі і цінності шкільної освіти, визначила сутність і умови ефективності виховного процесу в початковій школі, розкрила зміст і методику виховання (духовного, морально-етичного, громадянського, екологічного та ін.) молодших школярів [6].

Метою морально-етичного виховання молодших школярів є цілеспрямоване формування в учнів системи значущих для особистості і суспільства ціннісних орієнтацій, розвиток їхньої емоційно-почуттєвої сфери.

Відомо, що морально-етичне виховання особистості здійснюється протягом усього періоду навчання в школі, але саме в початкових класах закладаються основи ціннісних орієнтацій, вольового розвитку і проявляється особлива сенситивність до емоційного розвитку. З огляду на це проблема розвитку емоційної і почуттєвої сфери молодших школярів, умінь висловлювати оцінні судження, своє ставлення до себе, інших, світу, умінь правильно оцінювати свої вчинки та вчинки інших, прищеплення загальнолюдських і національних цінностей є досить актуальною.

Формуванню морально-етичних якостей молодших школярів на уроках літературного читання сприяють спеціально дібрані художні твори з виховним потенціалом та пізнавальні завдання, спрямовані на аналіз вчинків героїв, висловлення власних оцінних суджень морального змісту.

Простежимо можливості художніх творів для засвоєння молодшими школярами найважливіших понять морально-етичного змісту, які подано в підручниках «Українська мова та читання. Ч. 2» для 2-4 класів [2; 3; 4].

Палітра виховних аспектів, закладена в цих підручниках літературного читання, досить широка і змістовна. Зокрема, перші уроки літературного читання в початкових класах присвячені розширенню і поглибленню знань учнів про найважливіші державні символи – Прапор і Герб України, Державний Гімн України, вихованню почуття поваги до національної символіки.

Мета цієї роботи – створити передумови для розуміння молодшими школярами того, що символи нашої держави мають славу історію; вони засвідчують, що українці – давній і волелюбний народ; символи держави треба знати і шанувати. Найголовніша мета роботи над текстом Державного Гімну України полягає в тому, щоб діти добре усвідомили значення цього символу нашої держави в житті як усього українського народу, у його прагненні здобути державну незалежність України, так і кожного українця зокрема; щоб вони прониклися до нього високою повагою і, беручи участь у різних урочистостях, де виконується Гімн, активно і з задоволенням прилучалися до його виконання, а також відповідно поводитися як гідні громадяни своєї держави. Така робота сприятиме формуванню у свідомості учнів ідеї державності, яка полягає у визнанні цінності власної незалежної держави. Відомо, що без держави немає нації, немає мови, а без мови нівелюються національна культура, історія, традиції.

Тема виховання любові до родини, Батьківщини, України розгортається у таких розділах підручників: «Моя родина – це наша слава Україна» [2]; «Україна – це я, це ти, це ми» [3]; «Гордість і слава України» [4]. У творах українських письменників учні прочитають про красу і любов до Батьківщини, України, української мови; поглиблять свої знання про українські народні символи і традиції, культурні цінності і надбання нашого народу, про народну творчість, про видатних українців – Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Катерину Білокур, Леоніда Каденюка та ін. У процесі аналізу та інтерпретації прочитаних творів дітям відкривається багата і красива українська земля, мелодійна українська мова, українська культура, що, безумовно, є джерелом патріотичного виховання учнів початкових класів.

Методичний апарат підручників активно формує зміст понять культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури. Так, опрацьовуючи твір В. Нестайка «Тьохіванко, Тьохандрійко і Цвірінько» [2], пропонуємо учням поміркувати над такими словами: «Хто іншу мову зневажає, той і свою не поважає».

Формуванню моральних уявлень про чесність, справедливість, гідність, совість, дружбу, толерантність сприятиме обговорення ситуацій, описаних в оповіданнях А. Туз «Про Михася та Люка Скайвокера» (найдорожче – чесність), Л. Нечаєва «Про жовті грушки та червоні вушка» (не можна обмовляти людей), Є. Гуцало «Під веселкою» (цінність дружби) [2], А. Туз «Новий планшет» (правди не приховаєш), Дженніфер Мур-Маллінос «Вирішуємо конфлікти» (ніколи не провокувати конфлікти) [3] та в українській народній казці «Ведмідь і павучок» (хочеш собі добра – не роби нікому зла) [2] тощо.

Людяність є важливою моральною цінністю, яка не дається дитині від народження, а формується і розвивається упродовж життя через турботу про інших, співчуття, співрадість, любов до рідних, друзів, безкорисливу допомогу, що є особливо важливим у молодшому шкільному віці. Розвиток емоційного інтелекту, утвердження цінності гуманних почуттів і вчинків, які об'єднують людей, є темою творів З. Мензатюк «Золоте серце» [2], А. Майданюк «Жадана ручка», О. Радушинська «Майже боксерський двобій», Т. Кузьменко «Подарунок» [3] та ін.

Роздуми про відповідальність і наполегливість викличуть у дітей твори О. Кротюк «Пластиліновий песик», Дженніфер Мур-Маллінос «Якщо вчитися важко» [2] та ін. Так, опрацьовуючи ці оповідання, учні зроблять висновок, що навчання – це наполеглива праця, наполеглива праця – запорука успіху, розвинути свої вміння і здібності, усіх здивувати, досягнути успіху можна завдяки докладеним зусиллям і кропіткій праці.

Опрацьовуючи розділи «Кожна пригода до мудрості дорога», «Скільки на землі іще цікавого», «Довкола стільки є краси» [2], учні читатимуть твори, які спонукають їх до роздумів про те, що життя – це постійний розвиток, не потрібно боятися помилок, кожний має право на помилку; життя – це радість пізнання, це краса не тільки довкілля, а й людських стосунків.

У змісті підручників є чимало творів, які вчать розуміти емоції і почуття власні та інших людей, розуміти людей з інвалідністю, співчувати їм і допомагати. Наприклад, це твори Дженніфер Мур-Маллінос «Задоволений малюк», «Сильний вітер», «Мені шкода», «Неллі – лякливе оленятко», «Почуття безпеки», «Я все зможу» [2], текст із журналу «Малятко» «Азбука, що завоювала світ» [3], вірш І. Жиленко «Снігова баба», оповідання А. Григорука «Гра в шашки» [3].

Використані у підручниках прислів'я і приказки також вважаємо засобом морально-етичного виховання, адже вони влучно підкреслюють силу народного виховання. Це короткі мудрі народні вислови повчального змісту. Прислів'я і приказки як один із жанрів усної народної творчості представлені в підручниках дуже широко і стосуються багатьох аспектів життя, відображають основні моральні цінності: ставлення до праці «Під лежачий камінь вода не тече» [2, с. 46], «Хочеш їсти калачі, не сиди на печі» [2, с. 58], «Треба нахилитись, щоб із криниці води напитись» [3, с. 34], «Дівчина красива, та до роботи лінива» [3, с. 49], «Руки малі, та до роботи вдалі» [3, с. 51]; дружбу: «Дружба та братство – найбільше багатство» [2, с. 105], «Нових друзів май, а старих не забувай» [3, с. 34]; мудрість, розсудливість: «Спершу треба розсудити, а тоді робити» [3, с. 42], «Раз опечешся – другий остережешся» [3, с. 43]: ставлення до

злодіїв і крадіжки: «Краденим добром багатий не будеш» [3, с. 46], «Не бери, де не поклав» [3, с. 47], «Чуже добро пече руки» [3, с. 48]; здоров'я: «Бережи одяг, поки новий, а здоров'я – поки молодий» [3, с. 34]; доброту і милосердя: «Світ не без добрих людей» [3, с. 57], «За добро й тобі добром віддячать» [3, с. 59], «Людяність дорожча за багатство» [3, с. 87], «Співчуття і добре діло душу й тіло обіграло» [3, с. 88], «Хто добре серце має, той усе здолає» [3, с. 133]; чесність: «Чесному всюди честь» [3, с. 138]; ставлення до Батьківщини: «Рідний край – земний рай» [3, с. 142], «Кожному мила своя сторона» [3, с. 144], «За морем тепліше, та вдома миліше» [3, с. 145] тощо.

Сприяють засвоєнню моральних і етичних норм поведінки читання, аналіз та інсценізація байок. Байка є основою етнічної моралі, оскільки в ній описані стереотипи поведінки, на яких виховане не одне покоління людей. В основі байок покладено спостереження за життям і побутом, а висновок зводиться до практичної мудрості. Байка пропонує спосіб вироблення стереотипу морально-етичної поведінки дитини від протилежного, показуючи, як не потрібно робити.

У підручниках літературного читання пропонуються байки, у яких висміюються і засуджуються: егоїзм, боягузтво, марнослів'я, нетовариськість (Езоп «Двоє приятелів і ведмідь») [3, с. 98]; безтурботність, легковажність, лінь (Л. Глібов «Коник-стрибунець») [3, с. 100]; глузування над іншими (П. Глазовий «Жолудь») [3, с. 102]; байдужість, зловтішність, насмішкватість (Олена Пчілка «Снігир та Щиглик») [4, с. 116] тощо.

Отже, палітра виховних аспектів, закладена в підручниках літературного читання [3; 4; 5], досить широка і змістовна. Подані в підручнику тексти мають виразний потенціал для формування морально-етичних якостей молодших школярів. У них відображено ідеї свободи, рівності, любові, національної й особистої гідності, шанування родинних і сімейних зв'язків, формування працелюбності і взаємодопомоги, потреби здобувати знання, ставлення до свого життя і життя інших людей тощо. Аналіз художнього твору на уроці літературного читання спонукає дітей до формулювання емоційно-оцінних суджень, у яких виявляється їхнє ставлення до героїв твору, зображених у творі подій. Аналізуючи вчинки героїв, учні розмірковують, що означає бути щедрим, добрим, милосердним, заздрисним, підступним тощо. Молодші школярі широко переживають за долю персонажів, співчують тим, хто незаслужено постраждав, обурюються поведінкою дійових осіб.

Зазначені виховні можливості підручників літературного читання для початкової школи дають підстави для висновку, що вони є важливим ди-

дактичним засобом не тільки навчання і розвитку, а й морально-етичного виховання молодших школярів.

Використані джерела

1. Вашуленко О. В. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. Початкова школа. 2013. № 1. С. 13 – 17.
2. Вашуленко О. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019. 144 с.
3. Вашуленко О. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
4. Вашуленко О. Українська мова та читання: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021. 168 с.
5. Міністерство освіти і науки України (2016) Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 3-тє вид., без змін. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
7. Савченко, О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
8. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: посібник для вчителя. Київ: Освіта, 2007. 334 с.

Вишник Олена Олександрівна,

*доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка*

ВНЕСОК О. Я. САВЧЕНКО В УТВЕРДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧИХ ЦІННОСТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Олександра Яківна Савченко – відома постать в освіті, одна із фундаторів сучасного змісту початкової освіти в Україні, учитель, учений, педагог, наставник, академік – можна продовжувати її посади, звання і причетність до розбудови освіти в Україні на державному рівні.

О. Я. Савченко була великою шанувальницею ідей В. О. Сухомлинського, невтомно закликала вивчати його твори, поширювати та втілювати їх у практику сучасної початкової школи. Тож не випадково низку питань, пов'язаних з реформуванням початкової освіти в Україні, вона розглядала через призму сухомлиністики, знаходила відповідь на них через «діалог з В. О. Сухомлинським».

Це стосується передусім ідеї утвердження гуманістичних та культуротворчих цінностей початкової освіти. Відтак саме цінності є фундаментом освіти та умовою формування людини та суспільства. А на сучасному етапі оновлення шкільництва, як вважала науковиця, варто здійснювати конкретні кроки у створенні «школи майбутнього», сучасної інтерпретації загальновідомої «школи радості» В.О. Сухомлинського.

Сутність гуманістичних та культуротворчих цінностей, як слушно зауважувала О. Я. Савченко, розкривається через відповідні принципи. Так, принцип гуманізму розкривається нею у системі гуманного ставлення до особистості дитини, її потреб, можливостей, розвитку здібностей, визнання її унікальності, а також права бути активним суб'єктом процесу навчання й виховання.

О. Я. Савченко вважала, що перший вчитель відіграє виняткову роль у навчанні і вихованні молодшого школяра: «Вчитель є посередником між дитиною і минулими поколіннями, і лише через нього діти пізнають дійсність. І це «через» означає, що різні цінності, знання, морально-етичні норми не доходять до дітей в стерилізованому вигляді, а несуть в собі особисті риси вчителя, його оцінки, ставлення, його світогляд. Гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності» [2, с. 92].

У сучасних умовах постає питання про посилення культуротворчої ролі початкової освіти. Виникає новий ідеал – «людина культури», яка володіє загальнокультурною компетентністю, здатна орієнтуватися в різноманітних областях соціального життя та гармонізувати свій внутрішній світ із стосунками з соціумом.

Принцип культуротворчості охоплює також увесь складний рух, що супроводжує творчість дитини і допомагає збагнути секрети як індивідуальної, так і колективної творчості. Це її здатність до розвитку і вдосконалення своїх творчих можливостей у розв'язанні нестандартних завдань.

Ці принципи, поряд з іншими, були наскрізними у педагогічній спадщині О. Я. Савченко, вони увійшли і до числа основоположних у Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту початкової освіти, де розкриваються стратегічні шляхи та базові умови його реалізації, які з урахуван-

ням динамічного розвитку суспільства та соціальних викликів наповнюються новим змістом і формами. При цьому учена передбачливо враховувала як актуальні потреби сучасної дитини, так і й прагнула закласти потенціал для її перспективного розвитку, готовності продовжувати навчання в основній школі.

Вищевикладене знайшло відображення не лише на сторінках власних дидактико-теоретичних праць, Олександра Яківна поглиблювала ці ідеї, й втілювала їх у своїх навчальних книгах для школярів, розроблюючи нові навчально-методичні комплекти для початкової школи, книги для читання, хрестоматії, збірники додаткових завдань і вправ, робочі зошити з друкованою основою.

Використані джерела

---

1. Нова українська школа: поради для вчителя. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ, Літера ЛТД. 2018. 160 с. 2.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. К. : СПД «Цудзинівич Т. І.», 2007. 204 с.
3. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. К.: «Magistr-S», 1997. 256 с.
4. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
5. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Початкова школа. 2009. №8. С. 1–6.

Гавриленко Тетяна Леонідівна,

*професор кафедри дошкільної та
початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ТА ЦІННОСТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Здійснений аналіз різних типів джерел (нормативних документів, наукових праць фахівців з початкової освіти, матеріалів періодичних видань 1954–2001 рр.) засвідчив, що цілі як визначальний складник у системі початкової освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. фор-

мувалися під впливом державної освітньої політики, потреб суспільства, шкільної практики, наукових досліджень у галузі початкової освіти. Інваріантними цілями початкової освіти в обраних хронологічних межах залишалися всебічний розвиток дітей молодшого шкільного віку; виховання у них високих моральних якостей, розвиток їхніх розумових і фізичних здібностей, що відповідно до пануючого суспільно-політичного ладу набувало комуністичного або національного забарвлення [1, с. 309].

Початкова освіта, інтегрувавшись у систему загальної середньої освіти на початку 50-х рр. XX ст., передбачала формування базису знань, умінь і навичок, необхідних для оволодіння основами наук у наступних класах школи. З другої половини 70-х рр. XX ст. початкова освіта розглядалася не лише як підготовчий ступінь у структурі загальної середньої освіти, а і як така, що визначає подальший успіх у навчанні та житті особистості [1, с. 310]. У цей час до цілей початкової освіти вводилося формування інтегрального уміння – уміння вчитися, на чому акцентував у своїх працях В. О. Сухомлинський ще у 50-х – 60-х рр. XX ст. Уміння вчитися, як зазначав педагог, включає низку умінь, а саме: читати, писати, спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати думку, що в сукупності становлять інструментарій в оволодінні знаннями [5, с. 182]. Про важливість окресленої цілі початкової освіти переконливо писала О. Савченко у статті «Навчати дітей учитися» (1979) [3].

На тлі перебудовчих процесів у освітній галузі наприкінці 80-х рр. XX ст. поряд з означеними цілями пріоритетне місце відводилося формуванню особистості дитини, створенню умов для її самовираження, розвитку її інтересів і здібностей, що реалізовувалися у практичній площині в незалежній Україні [1, с. 240].

Відповідно до загальної мети уточнювалися завдання початкової освіти. До освітніх завдань, що у 50-х – 70-х рр. XX ст. полягали у формуванні предметних знань, умінь і навичок, у другій половині 80-х рр. XX ст. додано загальнонавчальні уміння й навички, які в 90-х рр. XX ст. набули пріоритетності над предметними та сприяли оволодінню розгорнутою навчальною діяльністю – умінням учитися. Принципово важливим в умовах різнотипності закладів освіти в 90-х рр. XX ст. стало визначення освітніх результатів початкової освіти [1, с. 246]. У авторській Концепції школи І ступеня загальної середньої освіти (1990) О. Я. Савченко підкреслювалося, що тогочасне суспільство було зацікавлене в початковій освіті, що могла «гарантувати:

1) засвоєння всіма учнями кінцевих результатів навчання з кожного предмета;

2) різнобічний загальний розвиток та вихованість особистості молодших школярів;

3) формування у них бажання й уміння навчатися» [4, с. 2].

Як бачимо, О. Я. Савченко вперше порушено питання про важливість досягнення кожним учнем освітніх результатів, що мало перспективний і прогностичний характер, зокрема у започаткуванні компетентнісного підходу в початковій освіті.

У єдності з освітніми початкова освіта передбачала розв'язання виховних завдань, що часом превалювали над першими. Основна увага в 50-х – 80-х рр. XX ст. спрямовувалася на комуністичне виховання молодших школярів, складниками якого були інтернаціональне, атеїстичне, розумове, моральне, фізичне, естетичне та трудове виховання. З відродженням української державності особливе значення надавалося національному вихованню, актуалізувалося екологічне, нового змісту набули моральне, фізичне, естетичне та трудове виховання [1, с. 310].

Під впливом теорії розвивального навчання та результатів експериментальних досліджень українських науковців до завдань початкової освіти на початку 70-х рр. XX ст. уведено розвивальні. У колективній статті наукових співробітників відділу початкового навчання НДІ педагогіки УРСР (нині – відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України) «Три роки за новими програмами» (1972), акцентувалося на важливості розвитку у молодших школярів мислення, уяви, мовлення, пам'яті, пізнавальних здібностей [6, с. 14].

У другій половині XX – на початку XXI ст. відбувалося трансформування не лише цільового, а й аксіологічного складника початкової освіти. Виявлено, що у 50-х – 80-х рр. XX ст. у молодших школярів культивувалися цінності, пріоритетні для тоталітарної держави (конформізм, домінування інтересів держави, колективу над індивідуальними та ін.) й водночас базові моральні, трудові, оздоровчі, естетичні цінності [1, с. 310]. У незалежній Україні у молодших школярів почали формуватися цінності демократичного суспільства – загальнолюдські (доброта, вдячність, любов, краса, шанобливе ставлення до батьків, людей старшого покоління, толерантність та ін.), національні (усвідомлення приналежності до української нації, національна гідність, повага до української мови, історії, культури, традицій та ін.), громадянські (патріотизм, любов до Батьківщини, пова-

га до державних символів та ін.), екологічні (гуманістичне ставлення до природи, охорона й збереження довкілля та ін.), особистісні (пізнання власної особистості, збереження власного здоров'я, відповідальність за власні вчинки та ін.). Важливо, що зі зміною освітньої парадигми, гуманізацією суспільного життя й сам учень почав розглядатися як головна цінність початкової освіти [2, с. 44].

Отже, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відбулося трансформування цілей і цінностей початкової освіти: від здобуття базису предметних ЗУН до формування особистості дитини та оволодіння нею розгорнутою навчальною діяльністю – умінням учитися, від формування цінностей тоталітарної держави до демократичного суспільства, що стали основою для визначення цілей та цінностей у сучасній початковій школі. Помітний вплив на теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію цільового та аксіологічного складників початкової освіти мали українські педагоги (В. О. Сухомлинський та ін.) й науковці (М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін.).

Використані джерела

---

1. Гавриленко Т. Л. Розвиток початкової освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: історико-педагогічний аспект : монографія / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Фенікс, 2019. 384 с.
2. Гавриленко Т. Л. Цілі, цінності та принципи початкової освіти в перше десятиліття незалежної України (1991–2001). Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовт. 2018 р. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2018. С. 43–45.
3. Савченко О. Я. Навчати дітей учитися. Початкова школа. 1979. № 11. С. 68–74.
4. Савченко О. Я. У пошуках нової Концепції школи першого ступеня навчання. Початкова школа. 1990. № 1. С. 2–7.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків: Акта, 2012. 537 с.
6. Три роки за новими програмами / М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін. Початкова школа. 1972. № 8. С. 14–20.

Горбенко Галина Андріївна,

*учитель початкових класів
Боярського академічного ліцею «Престиж»
Боярської міської ради Київської області*

ЦІННОСТІ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Пізнавальний інтерес – це цінність, якої прагнуть досягти вчителі у результаті освіти. Якщо учень вмотивований, тобто виявляє інтерес до змісту, процесу, результатів навчання – він уважний, захоплений, активний, може навіть не помічати дзвінки на перерву. Недаремно педагоги називають інтерес синім птахом пізнання. Наскільки важко цього птаха, тобто інтерес, вловити, наскільки й важко утримати.

Цим пояснюється, напевно, увага вчительства до наукових досліджень щодо витоків інтересу, його «портрету» на кожному віковому етапі, а головне – до методичних рішень на уроках заради досягнення інтересу.

У випадках пошуку відповідей на назрілі питання ми звертаємось до творчості Олександри Яківни Савченко.

Так вчена описує своєрідне «дерево» мотивів молодшого школяра у навчанні, а пізнавальний інтерес виявляється як:

- прагнення заробити нагороду;
- бажання порадувати батьків;
- як страх перед покаранням;
- похвала від вчителя;
- звичка виконувати вимоги дорослих;
- почуття обов'язку;
- прагнення утвердитися в класі.

У яких випадках інтерес може бути керованим? Олександра Яківна як завжди, конкретизує умови, за яких можна утримати «синього птаха» - пізнавальний інтерес.

Які форми організації пошукової діяльності можуть забезпечити інтерес учнів? За Савченко О.Я., це:

- система пізнавальних завдань за прийомами розумової діяльності;

- евристична бесіда;
- метод аналогії;
- самостійне ознайомлення з новим матеріалом з опорою на допоміжні засоби і без них;
- дослідницький метод.

Мої власні спостереження підтверджують теоретичні висновки вченої. Важливо дібрати художні твори, які зацікавлять учнів і прокладуть місток у життєві ситуації.

Учні зацікавлено і зосереджено працюють в ситуаціях навчальної взаємодії, спілкування.

Ось приклади завдань в методичних посібниках Олександри Яківни, які забезпечують такі умови:

- Сигналізування про готовність відповідати.
- Повідомлення речень з названими словами.
- Один учень відповідає, решта дітей сигналізує сонечком про готовність доповнити або уточнити його висловлювання.
- Самооцінювання.
- Уважне слухання тексту й показ на відповідну частину ілюстрації.
- Установлення почерговості виконання ролей режисера та диктора.

У посібниках «Я люблю читати» вчена відбирала твори, які мають оптимістичний характер, допомагають учням перебороти негативні настрої, що особливо важливо в наш час. Це – вірші-загадки, твори для веселої перерви, казки, типу «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми» Сельми Лагерлеф та ін. Читання для себе, для вдумливого усвідомлення тексту творів В. Сухомлинського, для перевірки сприймання, аналізу та розвитку творчості за прочитаним твором. Завдання після тексту містять запитання відкритого та закритого типу, а також на розвиток творчих здібностей учнів та їхнього критичного мислення.

Щоб швидко навчити читати, потрібно створити таку атмосферу, коли учень-початківець з найперших днів навчання звикне до книг.

Таким чином, у творчості О.Я. Савченко учень постає як безумовна цінність, що потребує майстерності вчення, пошуку спеціальних засобів для розвитку бажання вчитися, досягати результатів у спосіб, який враховує потреби учня, його пізнавальні можливості і потенціал для розвитку радості пізнання.

Гуцалюк Юлія Миколаївна,

*здобувачка освітнього ступеня магістра спеціальності
013 Початкова освіта
Університету Ушинського;*

Скворцова Світлана Олексіївна,

*завідувач кафедри математики і методики її навчання
Університету Ушинського*

НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ НА ЗАСАДАХ ТЕОРІЇ УКРУПНЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Олександра Яківна Савченко досліджувала проблему розумового розвитку молодших школярів, формування в них прийомів розумових дій, зокрема прийома порівняння [1-3]. Як відомо, прийом порівняння реалізується у двох формах – зіставлення і протиставлення. Саме протиставлення є основою, на якій П.М. Ерднієв побудував теорію укрупнення дидактичних одиниць у навчанні математики. Виходячи з того, що математичний зміст містить групи взаємопов'язаних питань, які варто їх вивчати спільно й розглядати у протиставленні, а це призводить до укрупнення дидактичних одиниць. Якщо говорити про прості задачі початкового курсу математики, то мова йде про трійки взаємообернених задач.

За теорією укрупнення дидактичних одиниць задачі вивчаються послідовно по циклам: I цикл – задачі на знаходження суми і першого, другого доданку; II цикл – задачі на знаходження різниці і задачі на знаходження невідомого зменшуваного, невідомого від'ємника; III цикл – задачі на різницеве порівняння, на збільшення числа на кілька одиниць, на зменшення числа на кілька одиниць. Причому, задачі розглядаються не ізольовано, а в порівнянні з першою задачею циклу – прямою задачею, за допомогою перетворення її після розв'язання, в обернену задачу – одну із наступних видів циклу.

За такого подання задачного матеріалу 1-го класу, прості задачі, які розв'язуються арифметичними діями додавання і віднімання, утво-

рюють єдину систему, відповідно якої кожен із 9 видів задач входить в один із трьох циклів, що визначає перехід одного виду задачі в інший в межах одного циклу. У такий спосіб утворюється укрупнена одиниця засвоєння.

З огляду на впровадження інтегративного підходу у Новій українській школі, укрупнені дидактичні одиниці можна розглядати як засіб інтеграції знань, який поєднує в ціле споріднені елементи змісту і дозволяє сформулювати в учнів системне знання про об'єкт вивчення.

В контексті навчання розв'язування простих задач в 1-му класі, очевидно, що перетворення прямої задачі в обернені задачі створює можливості занурення учнів у всебічне дослідження математичного об'єкту, встановлення впливу зміни шуканого задачі на її розв'язання. З огляду на це вважаємо проблему навчання першокласників розв'язування задач на засадах теорії укрупнення дидактичних одиниць актуальною для практики Нової української школи.

Об'єктом нашого дослідження є процес навчання розв'язування простих задач 1-го класу. А його предметом – методика реалізації принципу укрупнення дидактичних одиниць під час навчання першокласників розв'язування простих задач.

Мета дослідження – полягає в розробці методики роботи над простими задачами в 1-му класі початкової школи з елементами теорії укрупнення дидактичних одиниць.

Гіпотезою дослідження – є припущення про те, якщо при навчанні молодших школярів розв'язування простих задач, реалізувати принцип укрупнення дидактичних одиниць, то це підвищить ефективність формування у них відповідних умінь.

У відповідності з метою, об'єктом, предметом та гіпотезою дослідження у ньому вирішувалися наступні задачі:

1. Вивчити методичну літературу за проблемами:

- теорії укрупнення дидактичних одиниць,
- методики роботи над задачами в початковій школі, в тому числі над простими задачами.

2. Проаналізувати чинні підручники математики для 1-го класу Нової української школи, а також здійснити порівняльний аналіз з експериментальним підручником П.М. Ерднієва; визначити можливість реалізації принципу укрупнення дидактичних одиниць при навчанні розв'язування простих задач у НУШ.

3. На основі аналізу та узагальнення літератури сконструювати методику роботи над простими задачами 1-го класу, яка реалізує принцип укрупнення дидактичних одиниць.

4. Експериментально перевірити ефективність застосування розробленої методики роботи над простими задачами в 1-му класі з елементами теорії укрупнення дидактичних одиниць.

В процесі роботи використовувались наступні методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення методичної літератури, педагогічне спостереження, вивчення шкільної документації, бесіди з учителями та учнями, лабораторний та природний експеримент. Провідне місце належало педагогічному експерименту. Він проходив у формуючій та констатуючій формах.

Розробляючи методику роботи над простими задачами в 1-му класі початкової школи з елементами теорії укрупнення дидактичних одиниць ми об'єднали задачі у більш крупні блоки і запропонували розгляд питань програми поетапно:

На першому етапі введення поняття «задача» здійснюється на прикладі задач на знаходження суми і різниці.

На другому етапі вводяться задачі на знаходження невідомого доданка, через перетворення задачі на знаходження суми шляхом зміни шуканого задачі.

На третьому етапі, шляхом зміни шуканого у задачах на знаходження різниці, учні ознайомлюються із задачами на знаходження невідомого зменшуваного і на знаходження невідомого від'ємника.

На четвертому етапі вводяться задачі на збільшення або зменшення числа на декілька одиниць.

А на п'ятому – як обернені до задач на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць – задачі на різницеве порівняння.

Виходячи з цього порядку вивчення простих задач, ми запропонували методику роботи над задачами, складеними нами, яка передбачає:

- одночасне вивчення взаємо обернених задач;
- розв'язування пар, трійок обернених задач;
- вправи на розв'язування задачі і складання обернених до неї задач.

Практичне значення роботи. В роботі здійснено методичний аналіз простих задач у підручнику для 1-го класу Г.П. Лишенка, С.С. Тарнавської і К.О. Лишенко. Розроблена методика роботи над простими задачами в 1-му класі з елементами теорії укрупнення дидактичних одиниць, може безпо-

середньо застосовуватися вчителями 1-го класу у навчанні розв'язування задач без наступного доопрацювання.

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Порівняння на уроках у перших класах: (З досвіду роботи за новими програмами). Рад. шк., 1968. № 12. С. 27–32.
2. Савченко О.Я., Скрипченко О.В. Актуальні питання розумового розвитку дитини. Педагогіка і методика початкової освіти. Київ, 1971. Вип. 7. С. 3–10.
3. Савченко О.Я. Дослідження ефективності порівняння в процесі вивчення взаємозв'язаних понять. Удосконалення методів навчання і виховання в процесі вивчення основ наук за новими програмами: Наук.-метод. зб. Київ, 1971. С. 6–15.
4. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В. Нова українська школа: методика навчання математики у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків, 2019.
5. Скворцова С.О. Методична система навчання розв'язування сюжетних задач учнів початкових класів: Монографія. Одеса, 2006.

Довга Тетяна Яківна,

професор кафедри дошкільної

та початкової освіти

Центральноукраїнського

державного університету

імені Володимира Винниченка

ЕМОЦІЙНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА В РОЗВИВАЛЬНИХ ПОСІБНИКАХ О. Я. САВЧЕНКО

Окреслюючи місце початкової ланки в системі шкільної освіти в Україні, академік О. Я. Савченко зазначає: «Глибинний зміст самої назви «початкова школа», «школа першого ступеня» зумовлює виняткову роль цієї ланки і особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, протягом чотирьох років в умовах цілеспрямованого навчання і виховання забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, морально-етичний, мовленнєвий, естетичний, соціальний, емоційно-вольовий розвиток» [3, с. 202].

Як фундаторка компетентнісної початкової освіти, О. Я. Савченко наголошує, що досягнення учнями компетентнісних результатів не єдина мета модернізації початкової школи. У цей період надзвичайно важливо створити умови саме для всебічного прояву інтересів і здібностей дітей, щоб розуміння їхньої успішності вчителями і батьками, не обмежувалось тільки когнітивною сферою; не менш важливими у цьому віці є емоційний, моральний, естетичний розвиток, дослідницька позиція у пізнанні світу людей, природи і самого себе. Тому діяльнісні результати освітнього процесу мають гармонізуватися із ціннісними [4, с. 7–8].

Водночас, віддаючи належне різнобічності й насиченості змісту початкової освіти, О. Я. Савченко переконує вчителів і батьків, що необхідно зберегти цінність дитинства, а для цього слід «... запобігти загрозі перевантаження фізичних, інтелектуальних сил і емоційного стану дітей». У зв'язку з цим, вчена застерігає вихователів: «... Не треба поспішати «вкласти» у дітей якомога більше, адже обсяги знань і поінформованість не гарантують розвитку і вихованості. Водночас надмірне статичне, фізичне, розумове і емоційне навантаження провокують нервові зриви, агресію, депресію. Наші вихованці – це покоління, яке народилося в умовах погіршення екології і поганого харчування, у багатьох сім'ях люди тривалий час перебувають в ситуації непевності, очікування змін, психологічного дискомфорту. Все це, безумовно, посилює потребу емоційного захисту дітей» [2, с. 92].

Відомо, що молодший шкільний вік – це період інтенсивного розвитку емоційної сфери дитячої особистості. Саме з цією особливістю психіки дитини пов'язаний високий ступінь впливу емоцій на навчальну діяльність. Емоційна сфера грає велику роль розвитку багатьох когнітивних функцій, ефективно протікає процес інтелектуалізації всіх психічних процесів, настає їх усвідомлення і довільність. Формується довільна і свідома здатність фіксувати інформацію, розвивається довільність уваги, утворюється здатність теоретично мислити. Загалом, дитина навчається раціонально застосовувати теоретичні знання до практичного вирішення будь-яких завдань. Таким чином, не лише пізнання навколишньої дійсності, але й формування вміння вчитися відбувається через емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку.

О. Я. Савченко розуміє вміння вчитися як цілісне індивідуальне утворення, яке має кілька складових, що співвідносяться зі структурою навчальної діяльності й ціннісними орієнтаціями особистості. Ключова компетентність уміння вчитися у розвиненому вигляді інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою й діяльнісною основою учіння.

Володіння цим умінням, на думку педагогині, програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу й засобів учіння [8, с. 35–36].

О. Я. Савченко стверджує, що до прямих засобів формування в учнів уміння вчитися належить використання системи розвивальних вправ і завдань багатофункціонального характеру, які вона розподіляє на групи відповідно до їхньої ролі в процесі навчання.

Перша група: розвиток процесів сприймання, уяви, формування організаційних, логікомовленнєвих, загальнопізнавальних, оцінних і контрольних умінь та навичок.

Друга група: виконання учнями готових і самостійно створених конструктивних, фантазійних, творчих завдань засобами слова, образу, практичної дії.

Третя група: включення у навчальний процес завдань комплексного характеру, у яких провідна навчальна дія підживлюється, збагачується за рахунок інших (трудова дія – музичним і віршованим супроводом; словесні творчі роботи – одночасним сприйманням живопису; орфографічні вправи – музичним ритмом та ін.).

Четверта група: використання всіляких опор, алгоритмів, моделей (особливо тих, які створюються дітьми у співробітництві з учителем і стимулюють їх самостійні міркування), допомагають молодшим школярам переходити від конкретного до узагальнених способів дій [2, с. 184].

Усі ці групи завдань широко представлені авторкою в підручниках «Читанка» (2–4 класи), а в навчальних посібниках загально-розвивального спрямування («Барвистий клубок» [1], «Умій вчитися» [7] та «Розвивай свої здібності» [5]), що складають навчальний комплекс для молодших школярів, вони реалізуються на міжпредметному рівні.

Практичні рекомендації з організації розвивального навчання на уроках містить посібник для вчителя – «Сучасний урок у початкових класах» [6]. Зокрема, в ньому наведено зразки розвивальних завдань, які досі активно використовуються педагогами, особливо в перших-других класах. Наприклад:

- різноманітні графічні диктанти, які проводять на уроках математики, малювання, письма. Крім м'язів пальців, тренуються довільна увага, зосередженість, орієнтація в просторі. Добре, щоб графічний диктант набув в остаточному підсумку вид привабливого для дітей візерунка, орнаменту тощо;

- вправи на розфарбовування, домальовування, штриховку, доповнення, з'єднування;
- «сліпе» ліплення – дитина із заплученими очима ліпить за зразком;
- складання індивідуально або в групі композицій з різноманітних природних та інших матеріалів;
- ігри з «Чарівним мішечком», мета яких – розпізнавання відомих предметів навпомацки;
- ігри-змагання на швидкість зав'язування і розв'язування вузлів із товстих різнокольорових шнурів;
- виконання ігрових завдань, що потребують узгоджених дій правої і лівої рук, узгоджених дій у роботі в парі;
- ігрові форми фізкультурних хвилинок на уроках: впізнавання задуманого через рухи («що ми бачили – не скажемо, подивіться – ми покажемо»);
- гра «Безпомилкова дія» – вправлення в точності, виразності рухів (з музичним супроводом, чи без нього, сфантазованих на задану тему) [б, с. 187–188].

Таким чином, виконання завдань на збагачення чуттєвого досвіду молодших школярів сприяє розвитку процесів мислення, мовлення, довільної уваги, творчої уяви і фантазії, інтелектуальних почуттів тощо, які живлять емоційну сферу. Завдяки цим процесам, суттєво розширюються межі емоційного світу дитини, різнобічно розвивається дитяча особистість, більш упевнено відбувається її дорослішання.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. Барвистий клубок: Дивись, міркуй, відповідай: Навчання і розваги. К.: Бліц, 1995. 112 с.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. 2-ге вид., доповн., переробл. К.: Богданова А.М., 2009. 225 с.
3. Савченко О. Покликання початкової школи. Сучасні проблеми художньої освіти в Україні. 2013. Вип. 8. С. 202–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spkho_2013_8_17
4. Савченко О. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Початкова освіта: Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. К. УОБЦ «Оріон», 2018.
5. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: Навч. посіб. для мол. школярів. К.: Освіта, 1995.

6. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ: Магістр–S, 1997.
7. Савченко О. Я. Умії вчитися: Навч. посіб. для мол. школярів. К.: Освіта, 1996.
8. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: Посібник. К.: Педагогічна думка, 2014.

Іщенко Ірина Володимирівна,

*викладач-методист Фахового
педагогічного коледжу
Хортицької національної
академії Запорізької обласної ради*

ГУМАНІЗМ ЯК ФУНДАМЕНТ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ПЕДАГОГА

В основу розвитку сучасної філософії освіти покладається принцип дитиноцентризму, сутність якого розкривається у системі ціннісного ставлення до особистості дитини, її потреб, можливостей, розвитку здібностей, визнання її унікальності, а також права бути активним суб'єктом процесу навчання й виховання. Цей принцип був наскрізним у педагогічній спадщині О. Я. Савченка, увійшов і до числа основоположних у Концепції «Нова українська школа», Державного стандарту початкової освіти.

Концепція «Нова українська школа» визначила для педагогічної спільноти чіткі завдання: формування цілісної, усебічно розвинутої, критично мислячої особистості, патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, поважає гідність і права людини, інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя [1, с. 6].

Розв'язання цих завдань залежить від учителя, від його ціннісних орієнтацій і установок. О. Савченко наголошувала, що саме вчитель через освітню діяльність формує людину, прищеплює їй соціальні та особистісні якості. У зверненні до здобувачів освіти О. Савченко пише: «Пам'ятайте, що в освіті головні цінності – дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, оберігати її індивідуальність» [2, с. 3].

Сучасний педагог повинен бути людиною культури і загальнолюдських цінностей, провідником національних ідей, людиною великої душі і доброго серця. Місія вчителя – виховувати справжніх людей, здатних примножува-

ти здобутки людства. Тому так важливо за роки навчання в педагогічному ЗВО сформувати у майбутніх вчителів гуманістичну позицію.

Гуманізм як філософська течія надає особливого значення цінності людей та сприянні людям (як індивідуумам, так і групам); це система ідей і поглядів на людину та її свободу, гідність, творчу діяльність як найвищі соціальні цінності та вимога їх захисту, створення умов для всебічного розвитку та самореалізації людини [5, с. 34].

Принцип педагогічного гуманізму (лат. Humanus – людський) – моральний принцип, на основі якого здійснюється гуманізації освітнього процесу, центром якого є дитина.

Основою гуманістичної спрямованості педагога є любов до дитини – мудра, оптимістична, з глибокою вірою у сили і можливості своїх учнів.

Любов характеризується також беззастережністю і безумовністю, що дають змогу пізнати душу дитини, оцінити її поведінку, визначити методи впливу на неї. Любити дитину безумовно – означає любити її незалежно від зовнішності, здібностей до навчання, вад, поведінки, очікувань від неї в майбутньому. Важливим є вираження цієї любові, віри в досконалість дитини, формування її моральної краси. Це створює атмосферу співпереживання радості та надії, відіграє важливу роль у духовному становленні особистості.

Гуманістична спрямованість вчителя передбачає і особистісні риси – щирість, ввічливість, милосердя, справедливість, вимогливість.

О.Я. Савченко наголошує на тому, щоб «розумна вимогливість поєдналася з неоціненною рисою гуманного вчителя – умінням не пропустити момент, коли дитині особливо потрібні допомога й увага» [3, с. 15]. Гуманні стосунки педагога з дитиною у будь-якій ситуації мають, як зазначає академік О. Савченко, «утверджувати людську гідність кожного учня, здібного і нездібного, гарного і не зовсім, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя» [3, с. 15].

Справжній вчительський гуманізм проявляється у щоденній педагогічній роботі через прийняття педагогом дитини, розуміння її мотивів, потреб, через терплячість і терпимість.

Колектив викладачів Фахового педагогічного коледжу Хортицької національної академії створює необхідні умови для практичного втілення ідей О. Я. Савченко в процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Студенти коледжу проводять шефську роботу в дитячому будинку «Сонечко», міській дитячій лікарні, працюють з дітьми з особливими освітніми потребами школи при ХНА. З березня 2022 року викладачі і студенти опікують-

ся дітьми, які знайшли тимчасову домівку в гуртожитках освітніх закладів міста. Спортивні змагання, ігри й розваги, майстер-класи, спільне читання художньої літератури, дитячі свята, які проводять викладачі і студенти, допомагають дітям долати стрес, повернути радість дитинства. Організовано педагогічну практику студентів коледжу на базі Благодійної організації «Карітас- Запоріжжя». Здобувачі педагогічної освіти набувають досвіду волонтерської діяльності, надання психологічної допомоги. Вся ця робота – прояв любові, милосердя, солідарності та надії.

Успішна педагогічна діяльність, вплив педагога на учня залежить від його авторитету. Чим вищий авторитет педагогічного працівника, тим важливішими будуть для учнів цінності і компетентності, які він передає своїм вихованцям.

Педагог спрямовує авторитет своєї професії та свого професійного співтовариства на захист загальнолюдських цінностей та принципів.

Оскільки освіта стосується життя та успіху людини у суспільстві, її фізичного, психічного і духовного здоров'я, – базові якості педагога як суб'єкта і організатора виховного процесу, дотримання ним норм моралі й професійної етики мають особливе значення.

Кожен педагог має усвідомлювати, що успішність його професійної діяльності залежить від тих педагогічних цінностей, які покладаються ним в основу майбутньої професійної діяльності. Оскільки ці цінності визначатимуть його пріоритети, підходи, стратегію, індивідуальний стиль роботи. В свою чергу перед педагогом стоїть велика відповідальність за формування духовного, інтелектуального та культурного потенціалу підростаючого покоління: «Учити, виховувати, розвивати дитину цікаво і радісно. І водночас важко і відповідально. На ваших очах відбувається диво: з невмілого, невпевненого в собі малюка виростає особистість, яка мислить, багато знає, уміє, оцінює себе й інших людей» [2, с. 3].

Отже, аксіологічні ідеї О. Я. Савченко є орієнтиром в професійній підготовці фахівців в галузі освіти, здатних реалізувати ідеї особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Використані джерела

---

1. Концепція «Нова українська школа», МОН 27.10.2016 р.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 503с.
3. Савченко О.Я. Особистісно орієнтоване спілкування. Навчання і виховання учнів 3 класу : метод. посібник для вчителів. Київ. : Вид-во «Початкова школа», 2004. 512 с.

4. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. Київ. : Богданова А.М., 2009. 226 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 751с.

Калініченко Надія Андріївна,

*професор кафедри природничих
наук та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка*

БЕРЕГИНЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Олександра Яківна Савченко очолювала Всеукраїнську асоціацію Василя Сухомлинського з дня її заснування (1990 – 2020) упродовж 30-ти років. Талановитий педагог, дидакт початкової освіти, Вчитель Вчителів, автор або співавтор понад 700 наукових праць та низки підручників, навчально-методичних посібників для широкого кола освітян, підручників для учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти. Є авторкою педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів. Підготувала 15 докторів і 32 кандидатів наук з педагогіки. Керувала Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні, Входила до складу спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій та до складу редколегій ряду фахових видань, до президії ВАК України [1].

Чому Берегиня? Тлумачний словник (<https://goroh.pp.ua/>) роз'яснює, що за давньослов'янськими релігійними уявленнями це мати всього живого, первісне божество – захисниця людини, богиня родючості, природи та добра; згодом уважалася охоронницею дому і родини, подружньої вірності.

В іншому джерелі (Скуратівський В.Т. «Берегиня». Художні оповіді, новели. К.: Рад. письменник, 1987. С. 5-6), автор зазначає наступне :«Берегиня» – від слова берегти, оберігати, – так і досі літні люди на Поліссі називають своє житло й вогнище. Відомий український етнограф пише: «Мамо, – запитую: – А що означає «Берегиня»? – «Берегиня, любий мій синочку, – відповідає вона, – це наша оселя. Усе, що в ній є, що ми нажили, що приберегли од своїх батьків та дідусів, чим збагатилися й освятилися – хатнім пожит-

ком, дітьми, піснею, злагодою чи суперечкою, добрим словом, спогадом у цій хаті, – все це і є Берегиня».

Саме такою Берегинею Олександра Яківна була для Української асоціації Василя Сухомлинського. Творча спадщина павлиського Вчителя привертала і привертає до себе увагу багатьох педагогів, психологів, філософів, практиків. З плином часу втілення творчого доробку В.О. Сухомлинського в практику роботи сучасної школи набуває поширення й поглиблення, до цього залучаються дедалі ширші кола освітян. І свідчення цього – створення у 1990 році Української асоціації Василя Сухомлинського, яка об'єднала творчих педагогів України. Ініціатори створення асоціації вчені – педагоги Кіровоградського державного педагогічного університету, педагоги-новатори регіону та педагогічна громадськість, яких підтримали відомі вчені України – Ольга Василівна Сухомлинська, академік, донька педагога-гуманіста, та академік Олександра Яківна Савченко. Українська асоціація Василя Сухомлинського була заснована в листопаді 1990 р. як добровільна громадська організація, покликана досліджувати, поширювати й впроваджувати в життя творчу спадщину вченого, а також передовий педагогічний досвід, сприяти підготовці й підвищенню кваліфікації вчителів, педагогічному просвітництву батьків.

Асоціація виступає організатором проведення конференцій, семінарів, педагогічних читань, присвячених творчості Василя Олександровича. Вона об'єднує викладачів, науковців, учительство, студентство з різних регіонів України. Протягом останніх десятиліть, починаючи з 1993 року, Асоціація проводить Всеукраїнські педагогічні читання під загальною назвою «В.О. Сухомлинський і сучасність» у різних регіонах України за підтримки Міністерства освіти України, Академії педагогічних наук, обласних відділів освіти. Першою вагомою акцією Асоціації у цьому напрямі діяльності стало проведення Міжнародної конференції й наукового зібрання у вересні – жовтні 1993 року, присвячених 75-річчю від дня народження педагога (Київ – Кіровоград – Павлиш – Київ), на яких науковці, вчителі, директори шкіл, викладачі вели плідну й цікаву розмову щодо творчого осмислення ідей Василя Олександровича, впровадження їх у життя. На проведення цих заходів відгукнулося не лише українське вчительство, а й педагоги різних країн – Греції, Німеччини, Японії, Китаю, Польщі, Болгарії та інших, об'єднаних у «Міжнародне товариство послідовників В.О. Сухомлинського». Асоціація опублікувала збірник праць, присвячений цій конференції – «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст», де ав-

тори розкривають різні аспекти педагогічної спадщини, зупиняючись на її ключових засадах: гуманізм, формування культури почуттів (моральне виховання), ідей розвивального навчання, свободи та відповідальності особистості, проблеми трудового та естетичного виховання тощо.

Проведення Міжнародної конференції дало імпульс для практичної реалізації ідеї щорічного проведення Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених творчості Педагога. Перші такі читання відбулися у грудні 1994 року у місті Луцьку на базі Інституту соціальних наук Волинського державного університету імені Лесі Українки. Учасники перших всеукраїнських педагогічних читань зосередили свою увагу на проблемі «Освітньо-виховних ідеалів В.О. Сухомлинського в контексті сучасності». Виховні ідеали розглядалися крізь призму ідей гуманізму, високої моральності, національних цінностей, патріотизму, любові до рідної мови, природи, праці та їх втілення в практику роботи сучасних освітніх та виховних закладів.

1998 рік – рік 80-річчя від дня народження В.О. Сухомлинського. У цьому році пройшли П'яті Всеукраїнські, Перші Міжнародні педагогічні читання «Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох». Вони проходили у Кіровограді та Павлиші і виявилися напрочуд щедрими для української педагогічної думки. З цього року започаткована ще одна вагома освітянська традиція – кожне п'яте освітянське зібрання велелюдно проходило на батьківщині нашого земляка, педагога – гуманіста зі світовим ім'ям Василя Сухомлинського. У 2003 році тут проходили Десяті Всеукраїнські, Другі Міжнародні педагогічні читання «Василь Сухомлинський і сучасність: особистість учителя»; у 2008 році розглядалася проблема «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ідеї, пошуки, перспективи». У 2013 році на Шостих Міжнародних та Двадцятих Всеукраїнських педагогічних читаннях значний інтерес у педагогічної громадськості викликала проблема «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: розвиток творчої особистості».

Не лише в Україні педагоги об'єднуються навколо постаті Василя Сухомлинського. Яскравим свідченням цього є заснування у вересні 1990 р. у місті Марбурзі (Західна Німеччина) «Міжнародного товариства послідовників В.О. Сухомлинського». Ініціатор його створення – Дослідницький центр при університеті імені Філіппа у Марбурзі в особі професора Ріхарда Піпперта та доктора Еріки Гартманн, яка впродовж багатьох років досліджує творчу спадщину українського педагога. Ці вчені читали лекції, проводили семінари, присвячені його творчості, для студентів Марбурзького університету. Співробітництво учених сприяло втіленню колективного задуму –

створення Міжнародного товариства. Головою Міжнародного товариства послідовників В.О. Сухомлинського був обраний професор Р. Піпперт, згодом професор Христос Франгос з Греції.

У листопаді 1998 року в Пекіні відбулася Всекитайська конференція «Ідеї В.О. Сухомлинського в КНР», на якій була створена Всекитайська Асоціація імені В.О. Сухомлинського. У роботі конференції брала участь О.В. Сухомлинська, вона виступила з лекціями в декількох великих містах Китаю. Ідеї В.О. Сухомлинського активно поширюються в США. Внаслідок аналізу робіт В.О. Сухомлинського й американських науково-педагогічних джерел встановлено деякі спільні пріоритетні напрямки родинного виховання: шкільно-сімейне виховання; батьківська просвіта; підготовка молоді до сімейного життя.

39-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО затвердила рішення про відзначення у 2018 році на рівні ЮНЕСКО 100-річчя від дня народження Василя Сухомлинського. 4–5 жовтня 2018 року на базі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка відбулася велелюдна Х Міжнародна науково-практична конференція та XXV Всеукраїнські педагогічні читання «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах». Неймовірний щирий тон засіданню надала донька педагога Ольга Сухомлинська. У виступі «Мій батько» зворушливо розповіла про Василя Олександровича насамперед як про людину з непростю життєвою долею. Діяльність Української асоціації розкрила її незмінний голова академік Олександра Савченко. У міжнародному вимірі спадщини Василя Сухомлинського були виступи науковців з Китайської народної республіки: керівника Китайської академії педагогічних досліджень Ін Чуань та доктора педагогічних наук, професора Інституту міжнародних і порівняльних досліджень Пекінського педагогічного університету Сяо Су. Учасники конференції переглянули яскраву, змістовну виставку «Рік Сухомлинського на Кіровоградщині». Також з нагоди відзначення 100-річчя від дня народження видатного українського педагога і письменника Василя Сухомлинського на фасаді Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти встановили іменну меморіальну дошку. Над її створенням працював член Національної спілки художників України Віктор Френчко. 5 жовтня 2018 року учасники конференції відвідали НВК «Павлиська загальноосвітня школа I-III ступенів – ліцей», педагогічно-меморіальний музею В.О. Сухомлинського. Сучасну модель Павлиської загальноосвітньої школи презентовано через роботу

локацій, зокрема: «Кімната Думки». «Гаялина казок». «Наші традиції. Свято Квітів», «Наші традиції. Свято Урожаю», «Миттєвості шкільного життя. Фотовиставка» та інші.

Праці О.Я. Савченко, присвячені творчій спадщині В.О. Сухомлинського, характеризуються оригінальним підходом автора до аналізу його творчого доробку, зокрема «Гуманізм педагогіки Василя Сухомлинського», «Школа культури – діалог з В.О. Сухомлинським», «Розвиток особистості школяра – стрижнева проблема творчості В.О. Сухомлинського», «Грані дидактичної системи В.О. Сухомлинського», «Джерела мотивації навчальної діяльності учнів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського», «Екологія дитинства: В.О. Сухомлинський і сучасна школа», «Навчально-виховне середовище сучасної школи – діалог з В.О. Сухомлинським» та інші, як і ґрунтовні виступи на щорічних педагогічних читаннях про зміст, результати та значення діяльності Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського. Вчена акцентувала увагу на важливості утвердження в сучасній освіті провідних домінант педагогічної системи В.О. Сухомлинського: створенні «школи радості», самоцінності дитинства, природовідповідності, індивідуалізації навчання і виховання, створення гуманного освітнього середовища [2].

Успішною діяльністю Асоціація завдячує своїй Берегині – незмінному голові, талановитій українській вченій, академіку з активною громадянською позицією Олександрі Яківні Савченко.

Використані джерела

1. Науково-педагогічна спадщина Олександри Савченко Зб. матеріалів I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування» (м. Київ, 4 листопада 2021 р.) / Укладач Онопрієнко О.В. Київ. 2021. С. 94–96. <https://dnppb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/savchenko-o-ya/biohrafiya/>
2. Березівська Лариса. Внесок О.Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України. Основні напрями наукового пошуку. <https://lib.iitta.gov.ua/713261/1/%D0%92%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BA%20%D0%9E.%20%D0%AF.%20%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>

Кальчук Марія Іванівна,

*вчитель початкових класів,
вчитель-методист,
заслужений учитель України
академічного ліцею № 1
Української міської ради
Обухівського району
Київської області*

ВПРОВАДЖЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО У НАВЧАННІ ПРЕДМЕТІВ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ

Мета сучасної освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних творчих здібностей. Вона цілком збігається з метою початкового курсу мовно-літературної галузі за типовою з освітньою програмою для закладів загальної середньої освіти, розробленою колективом під керівництвом Олександри Яківни Савченко: розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву; розвиток емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей.

Віце-президент Національної академії педагогічних наук України, академік, доктор педагогічних наук, професор та одночасно відданий порадник вчителів початкових класів, Олександра Яківна залишила нам у спадок багато наукових видань з дидактики початкової школи; авторську оригінальну педагогічну систему формування й розвитку пізнавальної активності, самостійності школярів; змістовні осучаснені підручники з читання для початкової школи з ґрунтовними рекомендаціями. Сьогодні можна вже впевнено сказати, що на основі вивчення лише частини її методик й багаторічного запровадження у шкільну практику, відчуваєш значимість у власному професійному зростанні як вчителя. А використання на практиці авторських підручників Олександри Яківни Савченко в освітньому процесі, осмислюєш їх глибину, цінність для сучасного покоління та переконуєшся

у значущості ідей Олександри Яківни для розвитку сучасного школяра у формуванні національних і загальнолюдських цінностей. Розглянемо лише деякі з цих аспектів.

Насамперед важливо відзначити про конкретні поради науковця вчителям щодо проведення уроків та в необхідності знаходження нових нестандартних рішень у вирішенні будь-якої педагогічної ситуації. Посібники Олександри Савченко «Сучасний урок у початкових класах», «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» та багато інших і сьогодні можуть бути цінними для вчителя будь-якої категорії. Щоб пересвідчитися в актуальності порад, варто вчитатися лише у деякі з них: «Для якісного уроку в початкових класах у центрі уваги вчителя має бути організація навчальної діяльності учнів залежно від її змісту і готовності дітей» [1, с. 3], «Реалізацію мотиваційного компонента уроку ми вбачаємо насамперед у гуманізації взаємовідносин у класному колективі, задоволенні актуальних потреб дитини, застосуванні групових форм роботи, ігрових ситуацій, розвитку інтелектуальних почуттів; стимулюванні самооцінки, саморозвитку; створенні «ситуацій успіху»» [1, с. 5], «Умовою й результатом інноваційного типу навчання має бути сформованість в учнів бажання та здатності самостійно вчитися, шукати у різних джерелах інформацію, переробляти її, виокремлювати нове, освоювати уміння діяти, прагнути до творчості...» [2, с. 33].

Четвертий рік проходить у школі апробація нових підручників Олександри Яківни Савченко «Українська мова та ЧИТАННЯ» (частина 2). Вже тепер можна підводити підсумок роботи за ними на основі практичної діяльності: підручники виховують справжніх читачів; запропоновані теми та вдало підібрані твори забезпечують формування основних цінностей сучасного школяра; на уроках забезпечується не лише читання та аналіз творів, а закладені філософські поняття. У них відчувається глибина і справжність, твори мають позитивний емоційний вплив на школярів, допомагають зрозуміти, що ми українці.

Автором розроблена особлива методика, створена унікальна система завдань, яка дозволяє реалізувати діяльнісний підхід до навчання: (2 клас) рубрики – «Займи позицію», «Перевіряю свої досягнення: знаю, розумію і можу пояснити, вмю, виявляю ставлення і почуття», «Досліджуйте!»; запитання, завдання – «Розкажіть одне одному, що цікавого побачили, почули влітку», «Які книжки прочитали? Чого навчилися?», «Які думки викликає казка?», «Уявімо, що означають вислови: хмаринка тане, струни павутинь», «Придумайте рекламу своєї улюбленої книжки». Завдання «Будь вдумливим

читачем» спонукає учнів творчо діяти. Зокрема завдання «Збагачай своє мовлення «перлинками» усної народної творчості», «Склади тематичну пакутинку до поняття Батьківщина» мотивують учнів до створення словникової палітри слів та речень. У другому класі твір М. Манеру «Збори іграшок» допоміг провести перший урок 24 лютого 2022 року, коли ще не всі усвідомили, що в Україні трапилось. Прочитавши твір, діти взяли улюблені іграшки й з ними сиділи перед моніторами на онлайн-уроці, поки батьки вирішували життєві проблеми перших годин війни. Пізніше вже, коли відбулися події в Гостомелі, дуже актуальним став зміст тексту М. Снаговського «Про пасажирський лайнер і паперовий літак». У третьому і в четвертому класі завдання ускладнюються відповідно другого циклу навчання у школі, але присутня системність: завдання «Знайдіть вислови з переносним значенням. Які образи осені вони створюють?» спонукає до поповнення вже створеної словникової палітри новими словами в попередніх класах. Надзвичайно творчою роботою є завдання: «Роздивися «Дороговказ історичної пам'яті» на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями» або рубрика «Поміркуйте разом»: «Проспівайте пісню «Червона калина». Які інші символи нашого народу ви знаєте?» та багато інших завдань, виконуючи які, кожна дитина здатна розвивати свій творчий потенціал, зростати патріотом України.

Олександра Яківна Савченко була Учителем вчителів, тому що багато допомагала вчителям професійно зростати на основі наукових праць, методичних видань, а також особистого спілкування і завжди підтримувала творчість вчителя. Але й залишається ним бути, тому що її учні діють, несуть те вічне, що вона передала освітянам. Особистий досвід є прикладом ролі **ВЕЛИКОГО НАУКОВЦЯ, ПЕДАГОГА** Олександри Савченко у створенні авторської методики викладання української мови: 1 клас – навчання письма за генетичним методом (малі та великі літери українського алфавіту поділені на групи за подібністю їх елементів); 2–4 класи – розподіл програмового матеріалу за методикою укрупненого структурування та вивчення теоретичного матеріалу логічно завершеними частинами (логічними блоками) через лінгвістичну казку з перетворенням його в малюнкову опору. Такий підхід удосконалює усвідомлене засвоєння учнями мовного матеріалу через залучення їх до активної розумової діяльності: спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, узагальнення своїх спостережень через створення малюнків, інтелект-карт (блок-схем).

Творча спадщина Олександри Яківни Савченко свідчить про її дієвість від теорії до практики і сьогодні.

Використані джерела

1. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ: Магістр-S, 1997. 256 с.
2. Савченко О.Я. Уміння вчитися — ключова компетентність молодшого школяра: навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
3. Савченко О.Я. Українська мова та читання: підручник для 2 класу ЗЗСО: частина 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.

Каплієнко Анастасія Іванівна,

*викладач кафедри загальної
педагогіки та спеціальної освіти
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету*

ЦІННІСНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ КОМАНДНОЇ РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Не викликає сумнівів теза про те, що інклюзивна освіта виступає не просто як метод підвищення рівня доступності знань, але і як шлях до підняття суспільства на новий рівень духовного розвитку. Наразі інклюзивна освіта стає необхідністю, яка визначає не лише потреби дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків, але й колективні прагнення всього суспільства, оскільки вона стає випробуванням нашої гуманності.

Філософська та ментальна перспектива прогресу суспільства на основі істинних цінностей, таких як життя, свобода, гідність, повага, добро, любов, відіграє ключову роль у консолідації зусиль усіх людей, спрямованих на розвиток інклюзивної освіти та створення сприятливих умов для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в соціум. Сприяє цьому командний підхід, що об'єднує зусилля для досягнення спільної мети — повноцінної освіти та адаптації цих дітей в сучасний світ.

Важливою складовою успішної соціалізації дітей є наявність компетентного фахівця, який розуміє цінність командної взаємодії в інклюзивному середовищі. Духовне осмислення природи людини, світу дитини та освіт-

ніх процесів стає основою підготовки фахівця до професійної діяльності, відповідної сучасним вимогам освіти та суспільства.

Сучасні тенденції розвитку освіти визначають актуальність взаємодії теоретичних знань та їхнього практичного застосування. Категорія цінностей, формованих у суспільній свідомості, визначає еталони поведінки та впливає на свідомість та дії окремої особистості, особливо, коли ці цінності усвідомлені на рівні переконань і слугують дороговказом у світі моральних потреб.

Серед цінностей інклюзивної освіти виділяються: повага до різноманіття, визнання цінності кожної дитини, розуміння її унікальності, пріоритетність прав дитини, боротьба з дискримінацією, зосередження уваги на ресурсах здоров'я та можливостях дитини, орієнтація на її інтереси, доступність та якість освіти, готовність надавати додаткову допомогу та увагу, співпраця та взаємодія всіх сторін, активне залучення батьків у навчальний процес.

Необхідною умовою успішної реалізації інклюзивної освіти є наявність високоморальних фахівців, які володіють не лише професійними навичками, але й глибокими внутрішніми стандартами.

У цьому контексті відзначається важливість аксіологічного розвитку педагогів, які спроможні працювати в умовах інклюзивної освіти. Тут мова йде про вчителів, які виявляють не лише професійні якості (ініціативність, самостійне цілепокладання, самоорганізацію, планування, саморозвиток, саморефлексію, педагогічне передбачення, творчість, структурування та аналіз власного досвіду та досвіду колег, здатність до командної роботи), але й мають ментальну готовність виконувати свої обов'язки на основі любові, емпатії, розуміння, доброти, прийняття та співпереживання. Такий педагог стає не лише експертом у застосуванні технологій для дітей з особливими освітніми потребами, але й носієм місії розширення інклюзії в освіті та суспільстві загалом.

Для досягнення цієї мети важливо взаємодіяти з усіма членами суспільства, включаючи батьків «особливих» дітей, фахівців, представників громадських організацій, органів влади та місцевого самоврядування. Тісна взаємодія є запорукою успіху в інклюзивній освіті. Таким чином, акмеологічний підхід в підготовці майбутніх педагогів передбачає розвиток навичок командної роботи на основі цінностей інклюзії.

Командна взаємодія в інклюзивній освіті має глибокий гуманістичний сенс, що виявляється у соціальній орієнтації, здоров'язбережувальних підходах та ціннісно-світоглядних аспектах. Ця взаємодія ґрунтується на цінностях і ставленні кожного учасника команди, де кооперація інтегрує індивідуальні смисли, формуючи унікальні командні цінності.

Серед цінностей командної взаємодії вирізняються комплексний супровід дитини, готовність до системної та постійної роботи, взаємоповага, готовність до компромісу, уважність до думки колег, пріоритетність інтересів дитини, конфіденційність та дотримання етичних принципів.

Для успішної командної взаємодії важливо мати емпатію, вміння керувати власними емоціями та емоціями інших членів команди для досягнення спільних цілей. Це вимагає наявності емоційного інтелекту, який включає емоційну стійкість, стресостійкість, урівноваженість, адекватну самооцінку та об'єктивну оцінку інших людей, наполегливість та цілеспрямованість.

Отже, для успішної командної роботи в інклюзивній освіті важливо забезпечити баланс цінностей та здатність кожного учасника інтерпретувати свій досвід у загальний простір командної інтеракції.

Використані джерела

1. Каплієнко А.І. Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії: дис... канд. пед. наук: 13.00.03. / Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2022. 246 с.
2. Каплієнко А.І. Супрун Д.М., Супрун М.О. Духовні цінності командної взаємодії в інклюзивній освіті. Інноваційна педагогіка. Вип. 59. С. 79–81. URL: <http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/59/15.pdf>

Коваль Людмила Вікторівна,

*декан факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного
педагогічного університету*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

«Створимо найкращу освіту – змінимо світ, у якому живемо ми і житимуть наші діти. Немає освіти – немає нації», – ці слова відомої української вченої, академіка Олександри Яківни Савченко тепер є дороговказом для нас, бо вона була глибоко переконана, що світ вступає в століття людини,

і тому педагоги, в першу чергу, відповідальні за прийдешнє покоління, зобов'язані бути свідомими, що від їхньої сумлінної праці, особистісних цінностей залежить процес духовного становлення нації.

У межах статті ставимо за мету дослідити ціннісні орієнтири професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у науковій спадщині О. Савченко у вимірі євроінтеграційних процесів в Україні.

Проведений аналіз наукової спадщини О.Я. Савченко дозволяє констатувати, що вчена особливу увагу звертала на вивчення педагогічного досвіду глобалізаційного освітнього простору та європейських країн світу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, які в подальшому мають генерувати прогресивні ідеї, спрямовані на збереження національної ідентичності та розвиток духовного потенціалу.

Виокремимо коло наукових інтересів академіка О. Савченко, пов'язаних з професійною підготовкою майбутніх учителів початкової школи:

- створення підручника «Дидактика початкової школи» [4] та навчально-методичних посібників «Урок у початкових класах» [8], «Методика читання в початкових класах» [5], «Виховний потенціал початкової освіти» [3] тощо, за якими навчається вже не одне покоління майбутніх учителів початкової школи в усіх без винятку педагогічних ЗВО України;

- підготовка висококваліфікованих фахівців, докторські дослідження яких пов'язані з різними аспектами теорії та методики професійної освіти, здатних працювати в умовах сьогодення;

- публікація статей у науково-методичних журналах, зокрема «Початкова школа», «Рідна школа», «Шлях освіти», «Директор школи, ліцею, гімназії» тощо, а також фахових наукових виданнях педагогічних ЗВО;

- активна громадська діяльність, зокрема виступи на колегії Міністерства освіти і науки України, засіданнях Національної академії педагогічних наук України, всеукраїнських науково-методичних конференціях, семінарах, круглих столах, плідна діяльність у проведенні Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року», які спрямовані на підняття престижу професії вчителя [2].

У наукових працях Олександра Савченко визначила нові концептуальні засади педагогічної освіти, пов'язані з її євроінтеграційними процесами: реформування змісту професійної підготовки майбутніх учителів у контексті інновацій шкільної освіти та процесів стандартизації вищої освіти; упровадження гуманістичної парадигми навчання та виховання студентів; проєктування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів; реалізація компетентнісно орієнтованої моделі навчання в педагогічних ЗВО тощо.

Розробляючи основні ідеї упровадження гуманістичної парадигми освіти майбутніх педагогів у своїх наукових працях вітчизняні науковці (Т. Довга, С. Мартиненко, М. Марусинець, Л. Коваль, Я. Кодлюк, З. Онишків, Л. Хоружа та ін.), вважали, що засадничими для них є теоретичні положення, сформульовані О.Я. Савченко, а саме:

- навчання студентів, яке своїм змістом і методикою, стилем спілкування закладає базові основи культури особистості, здатної до самонавчання впродовж життя;
- оволодіння методиками вивчення особистості молодшого школяра, професійною етикою, багатоваріантними технологіями, уміннями організувати диференційоване навчання одночасно на різних рівнях складності з різними класами та учнями, всіма засобами створювати комфортне освітнє середовище;
- організація освітнього процесу в педагогічних ЗВО, яка об'єктивно змінює позицію викладача та студентів у спілкуванні, зумовлює потребу діалогу, дискусій, обміну думками, стимулює розвиток критичного мислення тощо [7, с. 2].

Отже, особистісно орієнтована професійна підготовка майбутніх педагогів в сучасному освітньому просторі має бути орієнтована, в першу чергу, на формування особистісних цінностей [7, с. 3].

На жаль, ця провідницька ідея Олександри Яківни Савченко тривалий час недостатньо реалізовувалася на практиці. І тільки в сучасних умовах ми усвідомлюємо, що наскрізною лінією змін стає перехід університетської освіти до студентоцентрованої моделі. Це знаходить відображення як у розробці освітніх програм на основі запитів здобувачів освіти, так і в більш активному залученні їх до проєктування свого навчання, створенні можливостей вибору та конструювання індивідуальних освітніх траєкторій, а також з урахуванням запитів практики початкової освіти, де студент має стати активним суб'єктом.

Практичне втілення ідей особистісно орієнтованої системи навчання студентів О.Я. Савченко аргументовано пов'язувала з варіативністю, що є актуальними для європейського освітнього простору. Як переконувала вчена, найбільшою мірою це стосується підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах варіативності початкової освіти: «Вибір підручників в освітньому просторі став реальним, отже, до проблеми підручника слід повертатися протягом усього терміну навчання в ЗВО неодноразово. При вивченні дидактики треба ґрунтовно розглядати дидактичні аспекти (функції, структу-

ра, моделі різних типів, критерії оцінки), а в процесі методичної підготовки вчити студентів методичному аналізу шляхом порівняння, як у різних навчальних книгах реалізовані змістові лінії державного стандарту [6, с. 6].

Урахування виявлених тенденцій позитивних і конструктивних ідей країн Європейського Союзу дозволяє стверджувати актуальність тези Олександри Савченко про формування майбутнього педагога не як предметника, а як «людини культури, яка має особистий виховний вплив» [9, с. 7]. На думку вченої, в сучасній освіті «найважливішими цінностями є не тільки дитина, а й педагог, здатний до розвитку задатків таланту і всього того, чим наділила її природа, соціального захисту, збереження індивідуальності». Крім того, у підготовці майбутнього вчителя, за переконаннями вченої, «слід якнайповніше враховувати діапазон функцій, які він виконуватиме, посилити культурологічний аспект, цілеспрямовано формувати інтегровані професійні вміння, що мають універсальний характер; підвищити обсяг і якість педагогічної практики». Виокремлення О. Савченко такого підходу, пріоритетного для європейської системи освіти, свідчить про її далекоглядність і глибину наукових ідей щодо реформування вітчизняної педагогічної освіти.

Олександра Яківна звертала увагу викладачів ЗВО на те, що під час підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в початковій школі необхідно подолати еклектичний підхід до вибору методологічних орієнтирів цього процесу. Учена застерігала, що не можна обмежуватися національним вихованням в етнічному вимірі або зосереджуватися на громадянській освіті чи сповідувати полікультурність, педагогіку життєтворчості тощо. Власні спостереження за євроінтеграційними процесами та врахування досвіду розбудови національної української школи дозволили О. Савченко розробити якісний методичний контент для системи виховної діяльності в початковій школі. Так, особливо виокремлюємо в науковій спадщині вченої навчально-методичний посібник «Виховний потенціал початкової освіти» (2009) [3], де нею узагальнено сучасні концепції виховання. У праці, яка не втратила своєї актуальності й дотепер, обґрунтовано виховну силу гри; педагогічне просвітництво батьків; необхідність виховання цінностей здорового способу життя, працелюбності та поваги до людей праці; особливості громадянського й екологічного виховання, розвиток творчих здібностей; формування розумової особистості здобувача початкової освіти, який уміє та хоче самостійно вчитися, тощо [3].

Розробляючи теоретичні положення для організації «виховного процесу з молодшими школярами», Олександра Яківна брала до уваги кращий

європейський досвід, а саме: розвиток в інтересах дитини буде ефективним за умови прагнення педагогів до співпраці з наукою, різними фондами, батьками, громадськими організаціями тощо [6].

Особливу увагу Олександра Яківна приділяла формуванню в майбутніх учителів «уміння вчитися», яке вважала мета-вмінням. Учена стверджувала, що володіння цим умінням програмує на здобуття індивідуального досвіду для становлення успішного вчителя, який уміє запобігати перевантаженню учнів, раціонально використовувати час, спокійно, без стресів орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, самостійно шукати джерела інформації, шляхи розв'язання нестандартних проблем. І взагалі, уміння вчитися, на думку Олександри Яківни, змінює стиль мислення, визначає здатність навчатися впродовж життя, створює настанови на довготривалі й особистісно важливі стимули учіння [1].

Розвиваючи ідею О. Савченко про вміння вчитися протягом життя, в сучасних реаліях виокремлюємо фактори, що обумовили необхідність теоретичного обґрунтування освітніх процесів відповідно до європейських стандартів: неформальна освіта, дуальна освіта, дистанційне навчання, самоосвіта та ін. Можна стверджувати, що майже всі з наведених видів безперервної освіти опановує студентська молодь, яка розглядає навчання не лише як засіб соціальної мобільності, а й професійного становлення.

Процеси реформування педагогічної освіти з акцентом на ціннісні орієнтири О.Я. Савченко завжди пов'язувала з проблемами розвитку мотивації майбутніх фахівців до педагогічної діяльності, що є характерним для європейського освітнього простору. Таку роботу треба розпочинати ще на етапі навчання у ЗВО, тому майбутній педагог має «діставати уявлення не про лаковану, абстрактну школу, а набувати якнайбільше знань про реальний стан сучасного шкільництва, а ще краще з прогнозом на майбутнє» [9, с. 6].

Висновки. Аналіз наукової спадщини академіка О. Савченко свідчить про те, що вчена мала надзвичайну здатність не лише сприймати, але й трансформувати європейські педагогічні практики, розробляючи власні ідеї щодо покращення професійної освіти з акцентом на цінностях духовного розвитку студентів. Отже, ціннісні орієнтири відіграють значущу роль у внутрішній регуляції педагогічної діяльності, визначаючи світогляд, зміст та якісні характеристики професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Вони створюють необхідні передумови для зміни свідомості, що відповідають вимогам професійної діяльності, загальнолюдським та національним цінностям.

Використані джерела

---

1. Коваль Л. Уміння вчитися і вчити інших як ціннісний орієнтир життєтворчості академіка Олександри Савченко. Збірник матеріалів других міжнародних педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко (3 листопада 2022 року, Київ). URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zbirnyk.pdf>
2. Коваль Л., Хоружа Л. Проблеми підготовки майбутнього вчителя в наукових працях О.Я. Савченко. Науковий простір академіка Олександри Савченко. Київ: Богданова А.М., 2012. С. 237–242.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти. 2-ге вид. допов. перероб. Київ: Богданова А.М., 2009. 226 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Грамота, 2012. 502 с.
5. Савченко О.Я. Методика читання в початкових класах: посібник для вчителя. Київ: Освіта, 2007. 291 с.
6. Савченко О.Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя. Шлях освіти. 2003. № 3. С. 2–5.
7. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Початкова школа. 2001. № 7. С. 1–4.
8. Савченко О.Я. Урок у початкових класах: навч.-метод. посібн. Київ: Освіта, 1993. 224 с.
9. Савченко О.Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. Рідна школа. 2007. № 5. С. 5–8.

Кодлюк Ярослава Петрівна

*професор кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Одним із найвагоміших наукових здобутків академіка Олександри Савченко, у якому чи не найбільшою мірою зреалізована її педагогіка цінностей, є дидактична система [3], що інтегрує такі блоки: змістовий, технологічний / процесуальний та результативний. Ця система базується на засадах суб'єкт-суб'єктної, дитиноцентрованої парадигми освіти; на співп-

раці, співтворчості вчителя з учнями, а відтак має забезпечувати розвиток кожної дитячої особистості [6].

У центрі дидактичної системи – молодший школяр, портрет якого рельєфно окреслено на початку ХХІ століття спільними напрацюваннями співробітників відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України разом із О.Я. Савченко. Серед досягнень в особистісній сфері дитини молодшого шкільного віку – відчуття своєї належності до України як держави, орієнтування в загальнолюдських і національних цінностях, усвідомлення основних моральних норм, намагання їх дотримуватися і виконувати та ін.; серед «освітніх / навчальних» надбань – сформованість умінь і навичок культури розумової праці (читає і розуміє художні, навчально-пізнавальні та інструментальні тексти; використовує різні способи пошуку потрібної інформації у різних джерелах; володіє уміннями самоконтролю і самооцінки та ін.).

Зазначені цінності випускника початкової школи були запрограмовані у державних стандартах початкової загальної освіти 2001-го і 2011-го років [1; 2], – найважливіших нормативних документах, які реалізують зміст освіти («чого вчити?»). Ці документи, що створювалися під керівництвом Олександри Яківни Савченко, відповідно до мети початкової школи – «всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності» [1, с. 28] – визначали її зміст як такий, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях, на принципах єдності навчання і виховання, на засадах гуманізації і демократизації тощо [2].

У подальшому мета початкової школи була конкретизована в Типовій освітній програмі для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи, розробленій працівниками відділу початкової освіти (керівник – О.Я. Савченко) [15]. Показово, що у пояснювальній записці до програми вказано на важливість формування в учнів цінностей та розвиток самостійності, а серед основних принципів, на яких базується програма, проголошено дитиноцентрованість і природовідповідність [15, с. 187]. З іншого боку, підкреслюється важливість забезпечення наступності із дошкільним періодом дитинства, зокрема виховання ціннісного ставлення до держави, рідного краю, української культури, збереження здоров'я та ін. [15, с. 189].

Задекларовані в Типовій освітній програмі принципи Олександри Яківни зуміла повноцінно зреалізувати як автор-розробник мовно-літературної освітньої галузі, зокрема навчальної програми з літературного читання. Помітно, що у змісті цього навчального предмета чітко вирізняються два пласти матеріалу, перший з яких спрямований на збагачення емоційно-ціннісного

досвіду, а другий – на формування надважливої якості молодших школярів, яка забезпечить не лише набуття цього досвіду, а й успішний поступ дитини в умовах інформаційного суспільства, – усвідомленого читання.

Однак чи не найбільше ідеї ціннісно орієнтованої початкової освіти відображені у створених Олександром Яківною підручниках з літературного читання [10; 11; 12]. Окрім ціннісно орієнтованих текстів, – як навчально-пізнавальних (Мар'яна Савка «Запах Різдва», Наталя Олійник «Гончарики з Опішного» та ін.), так і художніх (Анатолій Дімаров «Для чого людині серце», Василь Сухомлинський «Красиві слова і красиве діло» та ін.), – автор використала низку ціннісно орієнтованих завдань і запитань, спрямованих на: а) оцінювання явищ, подій, вчинків («Які слова дівчинки передають її щире бажання допомогти бабусі?», «Чому в цьому класі відбулося свято різних культур?» та ін.); б) аналіз емоцій і почуттів автора твору, дійових осіб, власні почуття і переживання («Яке враження справила на тебе казка?», «Чим була схвильована мама дівчинки?», «Які почуття передає авторка у вірші?» та ін.). Помітно, що такий навчальний матеріал формує в молодших школярів емпатію, здатність зрозуміти емоційний стан іншої людини. Додамо: підходи до аналізу інноваційного потенціалу підручників з читання, у тому числі ціннісних аспектів змісту книги (на прикладі підручника з літературного читання для другого класу), О.Я. Савченко розкрила у своїй однойменній статті [5].

Технологічний / процесуальний блок дидактичної системи Олександри Яківни («як навчати?») представлений дослідженнями, що стосуються форм, методів і засобів навчання молодших школярів [5; 7; 8; 9; 14 та ін.]. Пам'ятаю фурор серед учительської спільноти, який викликала книга «Урок у початкових класах», що вийшла у 1993 році. Як викладач дидактики на факультеті підготовки вчителів початкових класів тодішнього Тернопільського педагогічного інституту (тепер – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка) я із захопленням читала про урок те, чого не було у жодному із чинних на той час посібників з дидактики початкової школи: «Мотиваційний компонент уроку» («Учні – співавтори уроку», «Стимулювання емоцій, почуттів, інтересів учнів» та ін.), «Розвивальний компонент уроку» («Вчити слухати, бачити, відчувати», «Формування загальнонавчальних умінь і навичок» та ін.). Це книга про те, як зробити урок у початковій школі цікавим, дитиноцентрованим. Уже тоді вчена говорила про особистісно орієнтоване спілкування вчителя з учнями, про формування бажання та вміння вчитися як доміанти розумового виховання, про виховання культури розумової праці.

Суттєвим доповненням теорії уроку, її поглибленням стала стаття «Сучасний урок: суб'єктність навчання та варіативність структури», де Олександра Яківна основною характеристикою якості сучасного уроку проголошує домінування суб'єктності учня [6].

Фундатор дидактики початкової школи була переконана, що дитино-центрованою ця ланка освіти може стати лише за умови набуття молодшим школярем рис суб'єктності, зокрема оволодіння умінням і бажанням вчитися, тому виправдано таку велику увагу вона приділяла формуванню в учнів зазначених якостей як цінностей інформаційного суспільства [6; 13].

Результативний блок дидактичної системи академіка Олександри Савченко («як вчать діти?») пронизаний ідеєю визнання учня (його навчальних досягнень, що виявляються передусім у предметних компетентностях), не лише об'єктом контролю, а й обов'язково суб'єктом контрольно-оцінювальної діяльності [4]. Гуманність такого підходу базується на усвідомленні важливості ознайомлення молодших школярів з конкретними способами самоконтролю та критеріями оцінювання (адже за умови, коли суб'єктом контрольно-оцінювальної діяльності є лише вчитель (ситуація односуб'єктності – термін О. Савченко), учні не оволодівають зазначеними вміннями).

Особливо цікавою, інноваційною за своїм призначенням і змістом в аналізованому аспекті, органічно вплетеною у структуру підручників з читання є рубрика «Перевіряю свої досягнення» (до кожного тематичного розділу), побудована у формі рефлексивних тверджень («Знаю...», «Розумію, можу пояснити...», «Вмію...», «Виявляю ставлення, почуття...») відповідно до основних елементів змісту освіти, які згодом були трансформовані в об'єкти контролю навчальних досягнень молодших школярів (знання, вміння і навички, досвід творчої діяльності, ціннісне ставлення). Через методику незакінчених речень учні мають змогу фіксувати свої індивідуальні досягнення. Наприклад, «Знаю...» – «назву розділу...», «у яких творах...» та ін.; «Розумію, можу пояснити...» – «чому так...?», «які твори є...?» та ін.; «Вмію...» – «поставити запитання до...», «дібрати ознаки до...», «розрізнити...» та ін.; «Виявляю ставлення, почуття...» – «мене здивувало, що...», «я пишаюся тим, що...» та ін.

Положення про суб'єктність молодшого школяра у контрольно-оцінювальній діяльності є засадничим в аспекті формувального оцінювання, ідею якого підтримувала і всебічно розвивала О.Я. Савченко. Зазначену проблему вона розглядала у контексті цілісного формування дитини, її саморозвитку, оскільки набуті вміння самоконтролю, самооцінки, саморефлексії

формують в учнів початкової школи такі ціннісні якості як зібраність, відповідальність, організованість тощо [15, с. 189–190].

Таким чином, аналіз наукових напрацювань академіка Олександри Савченко свідчить про те, що їй вдалося створити ціннісно орієнтовану, гуманістичну, дитиноцентровану дидактичну систему початкової освіти, мета якої окреслена у таких словах-зверненні автора «Дидактики початкової школи» до вчителів початкових класів: «Пам'ятайте: ви вчите дітей не для школи, а для повноцінного життя, яке вони прикрашатимуть своїм сумлінням і добрими вчинками» [9, с. 388].

Використані джерела

---

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. Початкова школа. 2001. № 1. С. 28–30.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF#Text>
3. Кодлюк Ярослава. Дидактична система О.Я. Савченко. Науковий простір академіка Олександри Савченко / упоряд.: Я.П. Кодлюк, Т.Я. Довга, Л.М. Заліток, О.С. Покусова; за ред. Я.П. Кодлюк. Київ: Богданова А.М., 2012. С. 224–235.
4. Савченко Олександра. Дидактико-методичні вимоги до організації контрольної оцінювальної діяльності вчителя. Початкова школа. 2011. № 2. С. 7–11.
5. Савченко Олександра. Інноваційний потенціал підручників з читання. Український педагогічний журнал. 2019. № 3. С. 65–71.
6. Савченко Олександра. Сучасний урок: суб'єктність навчання і варіативність структури. Початкова школа. 2011. № 9. С. 11–15.
7. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ: Богданова А.М., 2009. 226 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
10. Савченко О.Я. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. Частина 2. 144 с.
11. Савченко О.Я. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. Частина 2. 160 с.
12. Савченко О.Я., Красуцька І.В. Українська мова та читання: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ: УОВЦ «Оріон», 2021. Частина 2. 160 с.
13. Савченко О.Я. Уміння вчитися — ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.

14. Савченко О.Я. Урок у початкових класах: навчально-методичний посібник. Київ: Освіта, 1993. 224 с.
15. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 та 3–4 класи. Київ: Світоч, 2019. 336 с.

Кондратюк Сергій Миколайович,

*аспірант спеціальності 011
«Освітні, педагогічні науки»
Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії
імені Тараса Шевченка*

ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Інноваційна за змістом і характером динаміка світових тенденцій розвитку суспільства вимагає випереджувальної освітньої політики щодо забезпечення належного рівня професійного розвитку особистості майбутнього вчителя початкових класів в умовах сьогодення.

Низка державних нормативно-правових документів (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про фахову передвищу освіту» (2019) та ін.) акцентує увагу на важливості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Очікувані результати реалізації Концепції «Нової української школи» (2016 р.), Положення про Центр професійного розвитку педагогів (2020), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. про екологічне виховання, формування культури та здорового способу життя і дбайливого ставлення до довкілля визначають їх як один із пріоритетних векторів освітньої галузі.

Особливої гостроти й національного значення набуває проблема органічного поєднання професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів із їхнім професійним розвитком в процесі навчання у ЗВО, де цінність професійної та особистісної самореалізації залишається декларацією на рівні теорії, стикаючись з реаліями практичної життєдіяльності освітніх систем.

Однією з ключових компетентностей, яка визначена у Державному стандарті початкової освіти, є екологічна компетентність (6), «що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних

ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства» [1].

Екологічна освіта у початковій ланці освіти, на думку О. Савченко, – це отримання знань за допомогою тих спеціалізованих предметів і дисциплін, що містять у назвах термін «екологія» і скеровані на вивчення живих істот із середовищем їх існування [8]. У контексті реформування української школи однією із ключових компетентностей, яка має сформуватися в учнів у процесі навчання у закладах загальної середньої освіти визначено «екологічну грамотність та здорове життя» (вміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлювати роль навколишнього середовища для життя і здоров'я людини) [3].

Вчені у психолого-педагогічній літературі екологічну компетентність розглядають багатоаспектно як: прояв екологічної культури, здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті і природному оточенні, здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях. Екологічна компетентність як психолого-педагогічна категорія може розглядатися як «сектор» життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього середовища [9].

Теоретичне підґрунтя освітньої парадигми професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в контексті реформування Нової української школи представили у фундаментальних дослідженнях: Ю. Бойчук, О. Савченко, С. Совгіра, А. Степанюк, С. Шмалей та ін. (обґрунтування психолого-педагогічних засад професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів; (науково-методичних засад екологічної підготовки майбутніх учителів); А. Волкової, Г. Волошиної, В. Коваль, С. Лебідь, Н. Пустовіт, А. Сиротенка, В. Шарко (особливості екологічної освіти і виховання в процесі вивчення окремих шкільних предметів); Н. Левчук, А. Уразалієва (факультативне вивчення екологічних проблем); тощо.

Теорія й методика формування еколого-педагогічної культури вихователя дошкільного закладу в системі вищої педагогічної освіти України розроблена Н. Лисенко. Концептуальні підходи, принципи та критерії відбору й побудови різнорівневого змісту екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних установах досить висвітлені в роботах Г. Пустовіта [7].

Увага низки науковців привернута до проблеми неформальної екологічної освіти молоді в діяльності природоохоронних установ (О. Козловський, І. Мостов'як, В. Шлапак О. Волохова та ін), громадських організацій (І. Алмашій, С. Левків) та через засоби масової комунікації (Н. Філянїна, К. Іванова

та ін.). Зазначені підходи вчених зумовлюють необхідність пошуків шляхів удосконалення екологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів на засадах розширення можливостей реалізації завдань професійної діяльності засобами сучасних форм і методів екологічного виховання.

Ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та якість освіти загалом визначаються рівнем сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця. Ми розглядаємо екологічну компетентність як складову професійної. Ефективність формування екологічної компетентності вчителів початкових класів у процесі професійної підготовки забезпечується системно екологічною активністю здобувачів вищої освіти у ЗВО та комплексним застосуванням засобів, форм і методів екологічного розвитку на практиці у школі. На практиці у початкових класах НУШ ми комплексно застосували цікаві форми і методи екологічного виховання: уроки доброти; тиждень екології; екологічні ігри та завдання; еколого-туристичні походи; екологічні екскурсії; екологічні акції та фестивалі; підготовка плакатів газет, журналів з батьками; виготовлення книжок-саморобок тощо.

У процесі підготовки майбутніх вчителів початкових класів застосовували комплексно засоби, форми і методи розвитку екологічної компетентності на заняттях і у вільний від занять час.

Таблиця 1

**Екологічні активності майбутніх вчителів
початкової школи під час навчання та у позанавчальний час**

У процесі професійного навчання	У позанавчальний час
Навчання за освітнім курсом «Розвиток екологічної грамотності молоді на засадах філософії «Zero Waste».	Участь у роботі науково-практичних конференцій («Актуальні проблеми очима молоді», молодих науковців «Litteris et artibus: нові горизонти» тощо.
Лекції-презентації «Пластове життя в стилі Zero Waste» у освітній програмі таборового заходу «Свято осені «Давиди-2022» .	Участь у проведенні навчально-методичних семінарів для вчителів початкових класів регіону із розроблення системи освітніх заходів щодо відповідального споживання та популяризації екологічної культури.
Практикум «Екологічний стиль життя» із переліку вибіркового навчальних дисциплін за вибором студента.	Розроблення серії настільних екологічних ігор: «Екобатл», «Keep Cool», «Водний слід», «Мережа життя», «Зелене місто майбутнього».

Участь у проведенні еколого-психологічних тренінгів щодо обговорення та популяризації відповідального споживання та збереження природних ресурсів.	Активне використання освітнього потенціалу бібліотеки ЗВО (організація виставок книг, проведення тематичних зустрічей, розроблення репозитарію сучасних екологічних видань, дайджестів).
Організація і проведення майстер-класів для навчання «сортування побутових відходів» та роздільного їх збору.	Участь у роботі проблемних груп, екологічного гуртка «Екокрай».
Участь у Проєкті «Регіонального еколого-просвітницького центру «ЕКОХАБ KREMENETS».	
Організація турнірів із настільних екологічних ігор: «Keep Cool (Не гарячкуй!)» від ГО «Український екологічний клуб «Зелена хвиля».	Організація виставки дружніх до навколишнього середовища еко-товарів (eco-friendly), які являються альтернативними одноразовим речам і є підсилюючим фактором свідомого споживання.
Розробка навчальних проєктів, мультимедійних презентацій, демонстрація відеороликів, перегляд документальних фільмів та їх обговорення.	Участь у діяльності громадських організацій «Екологічна ліга» та «Молодь Кременеччини».
Організація рольових ігор «Учасники виробничо-ринкової ланки» із ролями «виробника», «рекламного агента», «споживача», «відповідального за утилізацію відходів» та інші).	Участь у діяльності НСОУ «Пласт».
Участь в організації та проведенні екологічних акцій та Благодійного фестивалю «Разом до Перемоги».	

У дослідженні ми розглядаємо набуття особистістю майбутнього вчителя початкових класів екологічної компетентності, яка об'єднує аксіологічно-мотиваційний, когнітивно-збагачувальний і практико-орієнтований компоненти та забезпечує на їх основі екологічну рівновагу у відносинах з природою, попереджає екологічно небезпечні ситуації, орієнтує на успішне впровадження упродовж життя.

Визначальним чинником у розвитку екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи визначаємо науково-методичний супровід індивідуальної освітньої траєкторії студента викладачем (в аудиторній, дистанційній, парній, індивідуальній чи груповій формах). Викладачу відводиться роль компетентнісного консультанта (ментора, тьютора, фасиліта-

тора), який забезпечує науково-методичний супровід процесу формування екологічної компетентності майбутніх фахівців та створює умови для зміни пріоритетів – із традиційного засвоєння готових знань у ході лекційно-практичних занять на самостійну активну екологічну діяльність кожного майбутнього фахівця.

Отже, з огляду на досвід вітчизняних і зарубіжних досліджень, вітчизняної практики у вирішенні актуальних питань формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів важливо застосовувати комплексно засоби, форми і методи екологічного виховання у процесі професійного навчання здобувачів освіти та їх активної участі у позанавчальній діяльності. Ефективність комплексного застосування засобів розвитку екологічної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів обумовлено не лише із засвоєнням системи знань, які здобувачі освіти отримують під час навчання, але й з особливостями організації розвивального освітнього простору у ЗВО, позанавчальною екологічною активністю, що має відповідати принципам формування екологічної культури та сприяти впровадженню у професії й побуті екологічного стилю поведінки упродовж життя.

Перспективи дослідження вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов та розробленні структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вчителів початкових класів до екологічного виховання в освітньому просторі НУШ.

Використані джерела

1. Державний стандарт початкової освіти <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
2. Регіональна ГО «Кременецька екологічна ліга». Назва з екрану <https://ekoliga.at.ua/index/0-2>
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення: 13.10.2023).
4. Положення про регіональний еколого-просвітницький центр «ЕКОХАБ KREMENETS» КОГПА ім. Тараса Шевченка. http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/Henrikh/pol_pro_ecohub.pdf
5. Про концепцію екологічної освіти в Україні: Закон України / Рішення колегії МОНУ № 13/6-19 від 20.12.2001. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0> (дата звернення: 12.10.2023).
6. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України/ Верховна Рада України від 28.02.2019 № 2697-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Пустовіт Г. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ – Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997, 416 с.
9. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. К.: Педагогічна думка, 2008. 64 с.

Костіна Таїсія Вікторівна,

вчитель початкової школи

Боярського академічного

ліцею «Престиж»

Боярської міської ради

Фастівського району

Київської області

ПОТЕНЦІАЛ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Згадьно відомо, що сучасна програма з літературного читання спрямована на утвердження серед школярів культури читання. Починаючи з початкової школи важливо сформувати уявлення про читання як важливий елемент повсякдення учнів. Для цього обрані твори та робота з ними має бути захопливою, відповідати очікуванням сучасної дитини.

Ми використовуємо ідеї Олександри Савченко, щодо компетентнісно орієнтованого літературного читання.

Компетентнісний потенціал і можливості літературного читання, як зазначено в нормативних документах, можуть забезпечити реалізацію всіх ключових компетенцій Нової школи:

- Спілкування державною мовою.
- Спілкування іноземними мовами.
- Математична компетентність.
- Компетентності в природничих науках і технологіях.
- Інформаційно-цифрова компетентність.
- Уміння вчитися впродовж життя.

- Ініціативність і підприємливість.
- Соціальна та громадянська компетентності.
- Обізнаність та самовираження у сфері культури.
- Екологічна грамотність і здорове життя.

Поняття «наскрізні лінії» або ключові компетентності конкретизуються предметними компетенціями, запровадженими для їх реалізації в системі Нової української школи.

Наскрізних ліній в нормативній базі визначено чотири, а саме:

- «Екологічна безпека та сталий розвиток»
- «Громадянська відповідальність»
- «Здоров'я і безпека»
- «Підприємливість і фінансова грамотність»

Мета всіх наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягнення життєво важливої для учня й суспільства мети.

Літературне читання як навчальний предмет має досить значний потенціал для реалізації наскрізних ліній. Про реалізацію їх на уроках розкажу на конкретних прикладах.

Відразу хочеться відмітити, що більшість учителів кожного дня й кожного уроку забезпечують використання й виконання наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» під час проведення різних фізкультхвилинок, чи то розминок під мовний супровід, відео- чи аудіорозминок.

2 клас

«Підприємливість і фінансова грамотність»

Василь Сухомлинський «Як Наталя у лисички хитринку купила»

Використовуємо прийом «Мозковий штурм»

- Де люди купують різні речі? (магазин, ярмарок, кіоск, супермаркет, інтернет і т.д.)
- Які речі можна купити в тому чи іншому місці?
- Яку покупку зробила Наталочка?
- Чи необхідна була дана покупка?
- Що необхідно враховувати купуючи ту чи іншу річ?

Надія Кулик «Ромасеве яблуко і Петрикова груша»

Гра «Фінансовий аналітик»

Дослідити текст оповідання й дійти висновків, яких збитків зазнала мама Ромася? Чому?

Використання НЛ «Екологічна безпека та сталий розвиток»

Українська народна казка «Рукавичка»

Бесіда:

- Де відбуваються події?
- Які дерева ростуть у лісі?
- Навіщо потрібні дерева?
- Яка користь від рослин?
- Хто мешкає у лісі?
- Чи могли б звірі існувати без дерев і рослин? (Формуємо цілісне сприйняття природи як системи).

Використання НЛ «Здоров'я і безпека»

Українська народна казка «Рукавичка»

Творча вправа:

Серед різних речей пропонуємо знайти ту, яку загубив дід (рукавичка).

Пропонуємо висловити думку «Коли ми вдягаємо рукавички? Що може статися, коли вдягаєшся невідповідно до погодних умов? Як не захворіти в холодну пору року?»

Використання НЛ «Екологічна безпека та сталий розвиток»

Василь Скуратівський «Прощальний листопад»

Виконання творчого міні-проєкту «Опале листя. Це користь чи шкода?»

Використання НЛ «Громадянська відповідальність»

Українська народна казка «Півник і двоє мишенят»

Гра «Хто що робив?» (Робимо заготовки карток із зображенням різних дій героїв казки).

Ваше завдання розглянути картки і розкласти за діями, що робили мишенята чи півник? Відповідно до цього кладемо картку у колонку «Грати» чи «Працювати».

По закінченню гри пропонуємо дітям зробити висновки про те, які наслідки діяльності героїв очікували їх в кінці казки.

Використання НЛ «Здоров'я і безпека»

Українська народна казка «Цап і баран»

Дослідження «Екстрим-подорож» Після опрацювання казки, учням пропонуємо розробити карту з небезпечними зупинками героїв. Звернути увагу на ситуації, що загрожували життю. Дати можливість змоделю-

вати реальну небезпечність нічних прогулянок, зробити висновок щодо збереження життя.

Тож бачимо, що літературне читання як навчальний предмет має досить значний потенціал для реалізації наскрізних ліній. Тому я бажаю всім натхнення для реалізації ціннісного потенціалу і змісту у процесі навчання молодших школярів з використанням ідей Олександри Савченко.

Коцар Ірина Анатоліївна,

*вчитель початкових класів
Боярського академічного ліцею
«Престиж» Боярської міської ради
Фастівського району
Київської області*

СТИМУЛЮВАННЯ ЕМОЦІЙ, ПОЧУТТІВ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМИ ТЕКСТАМИ.

Державний стандарт початкової освіти визначає мету початкової освіти як всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Серед п'яти сфер всебічного розвитку дитини емоційна сфера займає рівноправне місце. Перед педагогами стоять важливі завдання: формування емоційного інтелекту молодших школярів – уміння розпізнавати і розуміти емоції оточуючих, власні емоції, керувати ними; розвивати впевненість у собі; навчити учнів ставити цілі і досягати їх; уміти перемагати і програвати. Відомо також, що запам'ятовується краще те, що є значущим, зрозумілим дитині, а головне, що торкається сфери її почуттів, емоцій.

Чи не найбільше про виховання почуттів у процесі засвоєння знань писав В.О. Сухомлинський, який визначав навчання як джерело інтересу і духовного збагачення. В одному з розділів книги «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович писав: «Спостерігаючи протягом багатьох років розумову працю учнів початкових класів, я переконався, що в періоди великого емоційного піднесення думка дитини стає особливо ясною, а запам'ятову-

вання відбувається найінтенсивніше... Думка учнів початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, – це вимога, що висувається законами дитячого мислення».

Проте, сподіватися на миттєві емоції дітей не доцільно і не правильно. Робота в цьому напрямку має бути ретельно спланованою систематичною і системною з боку вчителя. Олександра Яківна Савченко у своєму посібнику для вчителів «Сучасний урок у початкових класах» зауважує: «Від емоційної захопленості молодшого школяра навчанням до усталеної потреби вчитися довгий шлях, на якому сприятливі зовнішні умови дають лише імпульс для яскравих емоцій і почуттів».

О.Я. Савченко визначає умови емоційного збагачення, взаємодія яких породжує бажаний результат – позитивні емоції, найбажаніша і найяскравіша серед яких – радість пізнання.

До зовнішніх умов Олександра Яківна відносить «емоційну підготовку учнів, емоційну насиченість навчального матеріалу й обраних методів, незвичність способу постановки завдання, чіткість, динамічність переходу від однієї праці до іншої, вчасний перехід від пояснення до практичних дій учнів». До внутрішніх умов емоційного збагачення відносяться «ті процеси, що відбуваються під впливом не тільки зовнішніх умов, а й власної активності дітей, емоційності, попереднього досвіду».

Уроки читання відкривають широкі можливості перед учителем в контексті розвитку емоційної сфери молодших школярів і мають виняткові можливості для емоційної насиченості навчального матеріалу. Підручник, створений під керівництвом О.Я. Савченко, містить тексти, що відповідають таким критеріям: інформативна значущість, художня виразність, розвивальний і виховний потенціал, різноманітність жанрів, їх можливості для навчання дітей прийомом вдумливого читання. Передбачений також емоційний вплив текстів, відповідність запитам сучасної дитини.

Олександра Яківна відзначає, що «молодшим школярам зазвичай бракує досвіду емоційного співпереживання від спілкування з природою, їм важко відчутти, уявити образно-емоційний зміст вірша. Багато дітей читають вірш як прозу, оскільки сприймають тільки сюжет, окремі деталі, а не цілісну пейзажну картину з певним настроєм». Тому, на думку авторки, перед роботою із твором важливо організувати підготовчу діяльність, як-то поетичні спостереження в природі, унаочнення художніх деталей, слухання

музичних творів, емоційна, чуттєва розповідь учителя, залучення яскравих, динамічних медіаповідомлень.

Сплеск позитивних емоцій зацікавленості викликають у дітей «незвичайні способи постановки й оформлення навчального завдання», а також види діяльності, які передбачають агентність дитини, – можливість самостійно обирати способи і послідовність виконання завдань, творчі завдання. У підручнику для вищих навчальних закладів «Дидактика початкової освіти» О.Я. Савченко називає декілька таких способів:

- Індивідуальні та парні завдання пропонуються з використанням природніх об'єктів. Наприклад, на засушеному листочку клена – опорні слова для побудови розповіді.

- Завдання, які інтегрують зміст декількох галузей.
- Виконання навчальних завдань з етичним підтекстом, римованих.
- Повідомлення тренувальних завдань через естетично привабливий ігровий реквізит.

- Завдання учням пропонує казковий персонаж.
- Уведення елементів змагання.
- Завдання з гумористичним підтекстом.
- Завдання у вигляді загадки, ребуса, кросворда.

«Отже, емоційне забарвлення думки виникає під впливом емоційної насиченості змісту навчання, незвичних способів постановки завдань, «емоційогенних» методів та внутрішньої активності дитини. У розвитку особистості ніщо прямо не впливає із зовнішніх умов. Водночас внутрішні чинники не лишаються незмінними під впливом зовнішніх. Завдяки взаємодії сприятливих зовнішніх умов та внутрішньої готовності успішно діяти в дітей формується активна позиція суб'єктності в навчанні, бажання самостійно вчитися».

Використані джерела

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – Т. 3. – С. 46.
2. Савченко О.Я. Сучасний урок у початковій школі: Підручник для вищих навчальних закладів. – К. : Грамота, 2013
3. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К. : Магістр-S,1997
4. Організація освітнього процесу в початковій школі: Методичний посібник. – К. : Педагогічна думка, 2021

Листопад Наталія Петрівна,

науковий співробітник

відділу початкової освіти

імені О.Я. Савченка

Інституту педагогіки НАПН України

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Розвиток інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці традиційно відбувається у контексті пізнавальної діяльності. Активне пізнання в процесі навчальної діяльності пов'язане з подоланням труднощів, успіхами та невдачами, тому виникає ціла гамма почуттів: подив, сумнів, радість, впевненість, задоволення, розчарування тощо. Ці почуття виражають ставлення людини до своїх думок, процесу та результатів інтелектуальної діяльності, вони пов'язані з розумовою, пізнавальною діяльністю людини та постійно супроводжують її.

Науковці і практики багатьох поколінь (Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, А.Н. Леонтьєв, Г.С. Костюк, В.О. Сухомлинський, О.Я. Савченко, Ш.О. Амонашвілі, Н.М. Бібік, І.Д. Бех, О.Л. Кононко та інші) зазначали, що без емоцій та позитивних почуттів, мотивації учіння сформувати пізнавальну самостійність молодших школярів неможливо.

О.Я. Савченко зазначає: «Щоб сформувати зацікавлене ставлення учнів до пізнання, треба спиратися не лише на почуття обов'язку, волі, які в цьому віці є слабкими регуляторами поведінки, а й на природну допитливість, емоційність, інтелектуальні почуття дитини, її самооцінку, роль у колективі тощо» [1, с. 10].

Таким чином, роль емоцій та почуттів у формуванні бажання і вміння, потреби і здатності вчитися незаперечна.

Поняття «інтелектуальні почуття» налічує чималу кількість варіацій. До них відносять: цікавість, допитливість, здивування, здогадку, почуття нового, що спонукає до пошуків глибших знань, почуття впевненості або сумніву, успіху або невдачі, гумору, іронії тощо.

Механізмом інтелектуальних почуттів є природжений орієнтувальний рефлекс, але його зміст цілком залежить від навчання, виховання, навколишньої дійсності, умов життя.

О. Я. Савченко описує зовнішні і внутрішні умови емоційного збагачення навчання. «До зовнішніх умов належать емоційна підготовка учнів, емоційна насиченість навчального матеріалу та обраних методів, незвичність способу постановки завдання, чіткість, динамічність переходу від одного виду роботи до іншого, вчасний перехід від пояснення до практичних дій учнів. Внутрішніми умовами емоційного збагачення навчання є процеси, що відбуваються під впливом не тільки зовнішніх умов, а й когнітивної підготовки та власної активності дітей, емоційності, успішності попереднього досвіду» [2, 158].

На думку О.Я. Савченко, взаємовплив зовнішніх і внутрішніх умов породжує позитивні емоції, серед яких найсильніша – радість пізнання, що живить пізнавальні потреби учнів.

Зовнішні умови створює педагог на уроках та в позаурочній діяльності. Одним із дієвих способів, які націлені на формування емоційного інтелекту, є незвичні завдання.

Наведемо кілька таких завдань, які доцільно використовувати на уроках математики:

- лист дитини до дідуся / бабусі, друга / подруги, в якому вона описує, що планує відвідати їх, вказує число і час, коли прибуде, і скільки днів гостюватиме. Вчитель за цими даними формулює кілька завдань на обчислення, порівняння тощо;
- сюжетний малюнок, у якому треба за результатами обчислень піднятися на вежу і знайти ключ, яким можна відімкнути палац;
- вирази, де компоненти дій зашифровані певними символами (геометричні фігури, малюнки фруктів, рослин тощо);
- сюжетні задачі, в яких учні впізнають свій клас, свій район, своє місто;
- проекти, що стосуються шкільного життя, які створюють учні колективно;
- малюнок, який треба відтворити у видозмінених клітинках;
- маршрут, який треба подолати за вказаними стрілками або результатами обчислень;
- завдання на логіку з гумористичним підтекстом;
- завдання у вигляді загадки, ребуса, кросворда.

Дидактично доцільними є завдання, у яких запрограмована правильна відповідь: обчисли ланцюжком по колу, допоможи герою пройти лабіринт, за допомогою обчислень розшифруй слово чи вислів тощо. Зазвичай зашифрованими є вислови про математику та слова «молодець», «успіхів» тощо.

Самостійно впоравшись із таким завданням, учень / учениця переживають почуття задоволення, впевненості, радості, успіху.

У підручнику для студентів педагогічних факультетів Олександра Яківна радить: «Вихідним для вчителя має бути прагнення домогтися, щоб усі учні неодноразово пережили почуття справжнього успіху. З цією метою для слабких дітей треба створювати ситуацію запрограмованого успіху» [2, 158].

У нинішніх непростих умовах реалізації освітнього процесу таку ситуацію успіху треба створювати для всіх здобувачів освіти. Адже позитивні емоції сприяють формуванню готовності молодшого школяра успішно діяти – гратися, дружити, вчитися.

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Найважливіші результати початкової освіти. Навчання і виховання учнів 4 класу. Київ, 2005.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – Київ, 2012.

Лісовенко Богдана Василівна

*здобувачка освітнього ступеня магістра спеціальності
013 Початкова освіта
Університету Ушинського;
Скворцова Світлана Олексіївна,
завідувач кафедри математики і методики її навчання
Університету Ушинського*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ ДО УРОКІВ МАТЕМАТИКИ

Проблема підготовки вчителя початкової школи перебувала в фокусі уваги Олександри Яківни Савченко, зокрема ціннісний її компонент. Водночас, розробляючи нормативне забезпечення початкової освіти, створюючи підручники для учнів 1 – 4 класів, утілюючи в інноваційні ідеї, Олександра Яківна біла у тісному контакті із вчителями і добре знала стан їх психолого-дидактичної, методичної й технологічної підготовки.

Упровадження мультимедійних технологій, зокрема мультимедійних презентацій, на уроках математики стає однією з актуальних проблем методи-

ки викладання математики у початковій школі. У зв'язку з цим надзвичайно вагомою є проблема підготовки учителів початкової школи до створення мультимедійних презентацій до уроків, навчання молодших школярів математики з використанням мультимедійних презентацій.

Проблема організації підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійного застосування мультимедійних технологій актуалізується й тим, що сучасні діти – діти цифрового покоління. Їх батьки з малечку привчають їх до використання гаджетів, оскільки гаджет займає дитину на тривалий час і звільняє батьківський час.

Отже, маємо:

1) мультимедійні презентації є засобом інтенсифікації навчання математики в початковій школі, оскільки вони подають інформацію з використанням анімаційних ефектів, пропонують учням динамічну ілюстрацію, яка супроводжує навчальний зміст, забезпечують високий темп уроку, і є засобом збудження інтересу до навчання математики;

2) діти, які є учнями початкової школи, мають величезне бажання бавитися з гаджетами, оскільки вони пропонують дитині миттєвий доступ до мультимедіа, до ігор, і взагалі, до будь-якого цифрового контенту;

3) вчителі початкової школи, хоча у повсякденному житті також є користувачами цифрових пристроїв, але водночас, не готові до створення та доцільного використання мультимедійних презентацій на уроках математики, про що свідчать результати анкетування, проведені С. Скворцовою і Т. Брікан [1–3]. За результатами цього дослідження встановлено, що вчителі здебільшого користуються готовими презентаціями до уроків математики, які розроблені фахівцями до більшості чинних підручників. Водночас певна частина вчителів все ж таки створює презентації до уроків власноруч за допомогою програми Microsoft PowerPoint. Але вчителі обізнані щодо існування онлайн сервісу Canva, і невеликий відсоток використовує його для створення презентацій.

Проблема використання ІКТ, зокрема мультимедіа в початковій школі, досліджувалась українськими вченими: Н. Бахмат, Я. Гаєвець, М. Гаран, В. Коткова, Л. Петухова, С. Скворцова, О. Співаковський та ін. Питання про мультимедійну презентацію лекції з методики навчання математики досліджено С. Скворцовою та М. Гаран, які розробили конструктор мультимедійних презентацій з курсу методики навчання математики в початковій школі [4; 5]. Авторами обґрунтовано і реалізовано у конструкторі вимоги до мультимедійних презентацій для студентів із врахуванням особливос-

тей сприймання, осмислення й запам'ятовування навчальної інформації, а також враховано вимоги до кольорової гами, шрифтів, гендерного складу студентської аудиторії тощо. Конструктор презентацій лекцій побудовано за єдиною структурою: тема, проблемні питання, література, план, рефлексія. Причому план лекції являє собою гіперпосилання, які відкривають іншу презентацію, в якій розкривається зміст певного питання з використанням анімаційних ефектів, відеозаписів уроків тощо.

Водночас питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до створення мультимедійних презентацій залишилося поза увагою вчених. Саме це і зумовлює вибір теми дослідження і підкреслює актуальність проблеми підготовки вчителя початкової школи до створення мультимедійних презентацій до уроків математики та їх використання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики підготовки майбутніх вчителів початкової школи до створення мультимедійних презентацій із навчання арифметичних дій додавання та віднімання у курсі математики початкової школи.

Згідно з метою дослідження було визначено такі завдання:

З'ясувати стан розробки проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання учнів математики у педагогічній літературі та нормативних документах.

Вивчити теоретичні основи створення та використання мультимедійних презентацій, зокрема на уроках математики в початковій школі.

Розробити методику підготовки студентів до досліджуваної проблеми та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес методичної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання учнів математики.

Предмет дослідження – методика підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення мультимедійних презентацій з математики на прикладі вивчення арифметичних дій додавання та віднімання.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що готовність майбутніх вчителів початкових класів до створення і використання мультимедійних презентацій на уроках математики із навчання учнів арифметичних дій додавання і віднімання, зросте за умов:

- досконалого опанування майбутніми вчителями початкових класів методики навчання молодших школярів арифметичних дій додавання та віднімання в курсі математики початкової школи з використанням на лекціях мультимедійних презентацій;

- достатнього рівня теоретичних знань та відповідних умінь з розробки мультимедійних презентацій майбутніми вчителями;
- вдалого поєднання знання з методики навчання молодших школярів математики, зокрема арифметичних дій додавання та віднімання в початковій школі із можливостями мультимедійних презентацій.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи здійснювалася у процесі опанування студентами навчальної дисципліни «Методика навчання математичної освітньої галузі», і здійснювалася за двома напрямками:

- 1) навчання використання мультимедійних презентацій на прикладі застосування конструктора презентацій лекцій С. Скворцової та М. Гаран під час лекційних занять;
- 2) опрацювання студентами можливостей програми Microsoft PowerPoint у процесі вивчення дисципліни «Нові інформаційні технології в освіті»;
- 3) виконання студентами індивідуальних проєктів зі створення презентацій до уроків математики, після опанування певного питання робочої програми навчальної дисципліни.

Таким чином, на лекціях з методики навчання математики студенти спостерігали за зразками методичної діяльності, які демонстрував лектор з використанням мультимедійної презентації: робота з наочністю, робота над задачею, обчислення різними способами, розв'язування рівнянь і нерівностей – все це ілюструвалося на слайдах презентації з використанням анімаційних ефектів.

При виконанні індивідуальних проєктів, створюючи власноруч мультимедійну презентацію до уроків, студенти наслідували зразки методичної діяльності, продемонстровані викладачем, та утілювали їх у слайдах презентації. У студентській презентації зразки методичної діяльності, надані на лекціях викладачем і відпрацьовані студентом на практичних заняттях, конкретизувалися на конкретних завданнях підручника математики. Також, студентська презентація уроку математики, підготовлена в рамках проєкту, реалізує всі етапи комбінованого уроку математики і утілює конспект уроку на слайдах. Отже, презентація уроку розглядається студентами як унаочнення його конспекту, і дозволяє їм вільно поводитися на уроці, не прив'язуючись до нього.

В результаті підготовки майбутніх учителів до створення мультимедійних презентацій до уроків математики, студенти навчалися поєднувати знання методики навчання математики з можливостями мультимедійної презентації, унаочнюючи процес роботи над математичними завданнями з чинних підручників (рис. 1).

Рис. 1. Скрін-шоти зі студентських презентацій

Використані джерела

1. Skvortsova S., Ishchenko A., Britskan T. Using of information and communication technologies in the primary school teacher's professional activity Theoretical and applied aspects of sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 33. Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 124–136. <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/0ad120790b2aa998c7ddee02f44f6deb.pdf>
2. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В., Брицкан Т.Г. Навчання математики в початковій школі з урахуванням особливостей дітей цифрового покоління. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 25. С. 160–181. <http://ipvid.org.ua/>
3. S. Skvortsova, T. Britskan, T. Symonenko, Y. Haievets (2022) Interactive tools for creating educational content for primary school students, INTED2022 Proceedings, pp. 9005-9014. <https://library.iated.org/view/SKVORTSOVA2022INT>
4. Skvortsova S., Haran M. The constructor of multimedia lecture presentations as a means of studying the discipline "Methodology of teaching mathematics at primary school". E-learning and Smart Learning Environment for the Preparation of New Generation Specialists : Monograph /Scientific Editor Eugenia Smyrnova-Trybulska. E-learning. Vol. 10 . Katowice – Cieszyn 2018. P. 531-549. <http://studio-noa.pl/doi/e-learning/10/el-2018-10-37.pdf>
5. Skvortsova S., Haran M. The Multimedia Presentation of a Lecture as the Means of Perception, Comprehension, and Memorisation of Educational Information by Students. International Journal of Research in E-learning. Vol. 4 (2), 2018. P.79–105. <https://www.journals.us.edu.pl/index.php/IJREL/issue/view/668>

Лісовська Олександра Олександрівна,

студентка 21-ЗПМГБ

педагогічного факультету

Українського державного університету

імені М.П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

Концепція Нової Української Школи ставить за мету забезпечення різнобічного розвитку дитини, реалізацію її нахилів та здібностей, орієнтацію себе у соціумі та природі.

Одним із засобів розв'язання цієї проблеми стало поєднання основ наук з інтегрованими курсами, що можуть будуватись на основі повного злиття предметів, широкої міждисциплінарної інтеграції або ж поєднання окремих блоків знань з окремих предметів.

Інтегровані уроки у початковій школі дозволяють учневі усвідомлено міркувати, вдало висловлювати власні думки на запропоновані теми, з легкістю засвоювати нові знання та використовувати вже сформовані вміння та навички у різних життєвих ситуаціях та під час навчання, впливають на розвиток критичного мислення учнів. Тому дослідження інтегрованих уроків, їх доцільності застосування, дуже актуальне в наш час. Урок Нової Української Школи має нести творчий характер.

Мислення є міждисциплінарною категорією, що вивчається такими предметами як соціологія, філософія, психологія, біологія, педагогіка. Соціологія займається аналізом способів осмислення реальності та їхніх зв'язків з умовами життєдіяльності людей. Філософія вивчає об'єкти й суб'єкти мислення та їхню взаємодію. Психологія розглядає мислення з погляду діяльності суб'єкта. У біології вивчаються функції людського мозку та процеси, що відбуваються в ньому.

Мислення – це процес опосередкованого та узагальненого пізнання навколишнього світу. Мислення розширює межі пізнання, дає можливість вийти за кордони безпосереднього досвіду відчуттів та сприйняття, дає мож-

ливість знати та судити про те, що людина безпосередньо не спостерігає, не сприймає. Мислення переробляє інформацію, що міститься у відчуттях та сприйнятті, а результати розумової роботи перевіряються та застосовуються на практиці [4].

Психологи К. Уейд і К. Тавріс розуміють критичне мислення, як уміння оцінювати різного роду твердження і робити об'єктивні судження на основі добре зібраних доказів, тобто дійти об'єктивної істини. Необхідність критичного мислення виявляється у перевірці висловлених судженнях [5].

У контексті сучасного компетентнісного підходу стає важливим застосування терміну «критичне мислення», цей вид мислення визначається як висока здатність індивіда до здійснення саморефлексії власних дій, основних подій та протиріч, що дозволяє застосовувати оцінку та аналіз подій, їх інтерпретації, оцінюючи цю ситуацію у контексті діяльнісного та об'єктивного підходів [3].

На сьогодні концепція формування критичного мислення молодших школярів розглядається ученими з двох сторін:

- концепції, у яких сам процес розумової активності пов'язаний з наслідуванням вчителя, як основного транслятора об'єктивних даних;
- концепція, в основі якої лежить взаємодія вчителя та учнів через вирішення заданих ситуації та завдань [1].

У широкому значенні інтеграцію розуміють як процес взаємопроникнення структурних компонентів різних сфер навчання, що супроводжується узагальненням і комплексністю знань. Інтегративний підхід не порушує логіки кожного навчального предмету і, водночас, забезпечує потенційний можливий взаємозв'язок між ними.

Інтеграція (з лат. означає «повний, цілісний») – це формування нового цілого, основою якого є виявлення однотипних елементів та частин із декількох раніше розділених одиниць (навчальних дисциплін, видів діяльності тощо).

Таким чином, інтеграцію розуміють як процес та результат об'єднання різних елементів навчання і виховання у єдину цілісну та неподільну систему з метою отримання якісно нового результату початкової освіти.

Для здійснення формування ключових компетентностей у школярів дуже важливо впроваджувати інтегровані підходи в освітній процес. Перехід від традиційного викладання предметів до викладання на принципах інтеграції є шляхом до здійснення багатьох принципів освіти: від створення цілісної картини світу, вміння об'єднати у єдину, цілісну систему вузькі галу-

зеві проблеми, до реалізації принципу національної спрямованості освіти, який передбачає інтеграцію освіти із національною історією, традиціями, українською культурою, відкритість освіти, що обумовлює інтеграцію у світовий освітній контекст [2].

Міжпредметні зв'язки допомагають відобразити у навчально-виховному процесі взаємозв'язок явищ природи та суспільства. Їх розвиток реалізується шляхом функціонування паралельних понять і категорій різних дисциплін та включають у зміст уроку запитання та завдання із матеріалу інших предметів. Такі завдання мають допоміжне значення. Вони є окремими короткочасними елементами уроку, які дають змогу глибше сприймати й осмислювати поняття, що вивчаються.

Думка школярів не може повноцінно розвиватися без емоційності, радості сприйняття, наочності образів. Саме використання інтеграції словесної творчості у поєднанні з різними видами діяльності учня та грою, спілкуванням з природою, малюванням, музикою, драматизацією дозволяє оволодіти потрібними вміннями та навичками шляхом розв'язування мовленнєвих завдань. Тематичні горизонти інтегрованих уроків надзвичайно широкі.

Висновок. Інтегровані уроки покращують та полегшують процес навчання, підвищують інтерес до навчання, стимулюють краще формування навчальних навичок та вмінь, сприяють розвитку критичного мислення. Урок є частиною життя дитини, та проживання у цьому житті має відбутися на рівні високої суспільної культури дитини.

Таким чином, інтегроване навчання є актуальною комплексною проблемою навчання та науковою проблемою освіти. Її розв'язання допоможе підвищити якість навчання, розвивати обдарованість та критичного мислення учнів.

Використані джерела

1. Гузь О. Актуальні шляхи удосконалення читацької компетентності учнів в умовах НУШ. Початкова школа. 2019. № 5. С. 14-16.
2. Коваль Г. П., Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання : навчальний посібник. Тернопіль, 2009.
3. Колодій Т. Впровадження технології критичного мислення на уроках в початковій школі. Київ, 2014.
4. Концепція нової української школи. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzKkv8gxSZUkMzZMbWtPYU9lWXM/view>(дата звернення: 08.11.2023).
5. Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи. URL: <https://www.schoollife.org.ua/zavantazhytyonovleni-programy-dlya-pochatkovoyi-shkoly-2016-2017-n-r/> (дата звернення: 08.11.2023).

Локшина Олена Ігорівна,

завідувач відділу порівняльної педагогіки

Інституту педагогіки НАПН України

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ПЕДАГОГІЦІ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини формують ціннісну парадигму ЄС, яка законодавчо затверджена у Статті 2 Договору про ЄС (1992) [8]. Двадцять ключових принципів, які визначено Європейським стовпом соціальних прав (2017), покликані забезпечити створення соціально справедливої, інклюзивної та повної можливостей Європи. Принцип 1. «Освіта, навчання та освіта впродовж життя» визначає, що кожен / кожна має право на якісну освіта і професійну підготовку впродовж життя [6].

Сприяння формуванню демократичних цінностей визнано одним з ключових орієнтирів розбудови освіти у рамкових програмах ЄС з європейського співробітництва у галузі освіти і навчання ET 2010, ET 2020, ET 2030.

У Рекомендації Європейської Ради від 22 травня 2018 року про просування спільних цінностей, інклюзивної освіти та європейського виміру у викладанні підкреслено, що освіта в усіх її видах, на всіх рівнях і з раннього віку відіграє ключову роль у просуванні спільних цінностей. Вона сприяє забезпеченню соціальної інтеграції, справедливих шансів та рівних можливостей для досягнення успіху кожної дитини. З цією метою необхідним проголошується:

- охоплення всіх учнів якісною освітою з раннього дитинства і впродовж усього життя;
- сприяння вихованню активної громадянської позиції, а також створенню відкритого клімату у класі для формування толерантних і демократичних поглядів, соціальних, громадянських і міжкультурних компетентностей;
- розвиток критичного мислення та медіаграмотності, зокрема у використанні Інтернету та соціальних мереж, з метою підвищення обізнаності про ризики, пов'язані з надійністю джерел інформації, та допомоги у прийнятті обґрунтованих рішень тощо [7].

Цінності, які покликана формувати освіта в країнах ЄС, є суголосними цінностям початкової освіти Нової української школи. У засадничих документах, які розроблені під керівництвом академіка Олександри Савченко, рівний доступ до якісної освіти, заборона дискримінації та відокремлення дітей на осно-

ві попереднього відбору, розвиток вільної особистості, утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини, поклоння любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави, формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу проголошено ціннісними орієнтирами початкової освіти [5].

Ціннісна константа визначає мету та принципи початкової освіти у Типових освітніх програмах для 1 – 2 та 3 – 4 класів закладів загальної середньої освіти, які розроблені під керівництвом О.Я. Савченко. Метою початкової освіти визначено всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі [3; 4].

Такі принципи, як дитиноцентрованість і природовідповідність; узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання; науковість, доступність і практична спрямованість змісту; наступність і перспективність навчання; взаємозв'язане формування ключових і предметних компетентностей; логічна послідовність і достатність засвоєння учнями предметних компетентностей; можливості реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси; творче використання вчителем програми залежно від умов навчання; адаптація до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей закладають спільне з європейською спільнотою бачення розвитку молоді сучасної Європи та світу, сприяють інтеграції національної освіти в європейський освітній простір.

Очевидно, що цінності у педагогіці Олександри Савченко є складовою її прогностичного бачення української компетентної освіти, яка базується на національному досвіді та гармонізована з інноваційними орієнтирами розвитку освіти в ЄС [5].

Використані джерела

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.10.2022)
2. Локшина О. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний

- журнал. 2019. № 3. С. 21-30. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-3-21-30> (дата звернення: 12.10.2022)
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22 про затвердження Типової освітньої програми, яка розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1–2 клас. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Turova.osvitnya.prohrama.1-4/Turova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (Дата звернення: 1.11.2023)
  4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22 про затвердження Типової освітньої програми, яка розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3–4 клас. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Turova.osvitnya.prohrama.1-4/Turova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (Дата звернення: 1.11.2023)
  5. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688 «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти» Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 1.11.2023)
  6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions establishing a European Pillar of Social Rights. COM/2017/0250 final. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52017DC0250> (Дата звернення: 1.11.2023)
  7. Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching //ОJ С 195, 7.6.2018, р. 1–5. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018N0607%2801%29> (Дата звернення: 1.11.2023)
  8. Treaty on European Union //ОJ С 191, 29.7.1992, р. 1–112. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT> (Дата звернення: 1.11.2023)

Лящук Любов Степанівна,

заступник директора з НВР,

вчитель початкових класів

Броварського ліцею №2

ім. В.О. Сухомлинського

Броварської міської ради

Броварського району

Київської області

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ

В умовах реформування змісту освіти особливої актуальності набуває навчання та виховання дітей на основі цінностей. Виховання на цінностях, формування ціннісних ставлень і суджень, які слугують базою

для щасливого особистого життя – ключова ідея Концепції «Нова українська школа».

Одним із ключових компонентів формули нової школи є наскрізний процес виховання, який формує такі цінності: гідність, чесність, патріотизм, турбота, повага до себе, до інших людей, до мови, культури.

До вивчення проблеми ціннісного підходу у вихованні учнів початкової школи у різних її аспектах зверталися В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, В. Сухомлинський, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.

Однак питання наскрізного виховання цінностей потребує вдосконалення й упровадження в інноваційному освітньому середовищі Нової української школи.

Академік Олександра Савченко досліджувала цю проблему впродовж багатьох років. Вона надавала важливого значення вихованню на основі цінностей, адже виховання на основі цінностей – це провідний шлях формування світу особистості.

Молодший шкільний вік – це вік формування моральних почуттів і моральної поведінки. У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, відбувається засвоєння її норм і правил, починає формуватися громадська спрямованість особистості. Цей вік є найбільш сприятливим для виховання національних і загальнолюдських цінностей у сучасній освіті, оскільки тоді закладається підґрунтя світосприйняття, активно формується моральна сфера, засвоюються етичні цінності, усвідомлюється необхідність моральних якостей, поведінки, дотримання етичних норм.

Моральні цінності є основою для засвоєння та реалізації людиною всіх інших ціннісних систем (розумових, фізичних, естетичних, національних, громадянських, сімейних).

Саме тому О. Я. Савченко досліджувала проблеми навчання і виховання учнів початкової освіти. Вона вважала, що формування в учнів умінь вчитися – першооснова успішного навчання та самореалізації особистості в житті. Якщо навчання ефективно організоване, то воно містить у собі високий виховний потенціал: у дітей формуються світоглядні уявлення і поняття, ціннісні орієнтації, розвивається гуманістична спрямованість особистості, духовні та матеріальні потреби.

Олександра Яківна довела, що ефективним засобом формування ціннісних орієнтацій молодших школярів є робота з текстами, опрацювання літературних творів з урахуванням принципів діяльнісного підходу.

Досліджуючи проблему виховання на основі цінностей, вона пропагувала вивчення праць як українських, так і зарубіжних педагогів. «В умовах швидких і масштабних змін у масовій педагогічній практиці важливо не втратити позитивні здобутки вітчизняної освіти», – писала О. Я. Савченко [2, с. 1].

Особливе місце у її багаторічних наукових пошуках займають праці з питань вивчення ідей видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Погляди Олександри Яківни щодо освіти, виховання, педагогічного впливу на особистість учня збігалися із поглядами Василя Олександровича.

Проаналізувавши літературно-художню спадщину Василя Сухомлинського, Олександра Савченко зробила висновок: «Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, створена ним унікальна система всебічного розвитку дитини, великий літературний доробок – все це має збагачувати особистісний і професійний розвиток педагога, бути джерелом правильних професійних відповідей на виклики часу реформи, що розпочинаються в освіті, як правило, з початкової школи» [2, с.1].

О.Я. Савченко вважала, що літературні твори Василя Сухомлинського є джерелом формування системи цінностей молодших школярів. «Саме молодшим учням Василь Олександрович через літературні твори доносив сутність складних філософських понять і цінностей: людина, час, взаємозалежність людей і природи, родина, любов до Батьківщини, добро і зло, ставлення до життя і смерті, краса і неповторність, вдячність і невдячність, праця, пізнання, творчість та інші», – писала вона [2, с.1].

У літературній скарбниці Василя Олександровича для дітей є чудові твори: коротенькі, повчальні і дуже змістовні, які є актуальними у наш час. Вони є незамінними в роботі вчителів, адже спонукають розум і почуття кожної дитини до аналізу вчинків літературних персонажів, викликають бажання їх наслідувати, або, навпаки, чинити по-іншому. Оповідання і казки В.О. Сухомлинського є одним із засобів виховання національних і загальнолюдських цінностей, джерелом інтелектуального і духовного збагачення.

Упродовж багатьох років плідної роботи, Олександра Яківна ретельно добирала дітям твори для читання. Завдяки її клопіткій роботі, були створені чудові підручники та посібники для навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку.

Так, наприклад, у підручнику «Читання» (2 клас) для виховання загальнолюдських та національних цінностей у здобувачів освіти використані

твори Василя Сухомлинського: «Як Наталка в Лисиці хитринку купила», «Вічна тополя», «Глуха дівчинка», «Нехай будуть і Соловей, і Жук», «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії». Ці твори виховують такі загальнолюдські цінності як взаємоповагу, любов до знань, чесність, любов до національних цінностей, серед яких домінують патріотизм і любов до рідного краю.

Величезне виховне спрямування мають твори, що сприяють формуванню національної самосвідомості дитини почуття патріотизму, любові і пошани до Батьківщини, героїчних вчинків звичайних людей.

Олександра Яківна рекомендує формувати ці почуття, використовуючи оповідання і казки Василя Олександровича. Дітей не залишать байдужими твори про захисників Батьківщини, особливо у такий складний час. У В.О. Сухомлинського є ціла низка творів, у яких піднімається питання почуття гідності, поважного ставлення до воїнів, які загинули під час Другої світової війни, зокрема: «Чий родич дідусь», «Дідусів пояс», «Три дуби», «Недописаний лист», «Батьків олівець», « На могилі», «Вічна тополя» та інші.

Цінності формуються у процесі засвоєння дитиною певного життєвого досвіду і проявляються в його цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації.

Перший етап із чого потрібно починати формувати життєві цінності – культура спілкування. І саме від учителя, від його такту й майстерності залежать навички дитини в осмисленні й оцінюванні своїх і чужих дій, в усвідомленні дійсності, виробленні адекватної оцінки й самооцінки.

Другим шляхом формування ціннісних орієнтацій є самоствердження особистості. Учні починають здобувати власний морально-ціннісний життєвий досвід, вони вже піднімаються до рівня узагальнень і починають мислити досить широкими моральними поняттями.

У своїх роботах академік О.Я. Савченко підкреслює, що молодший шкільний вік є підґрунтям для формування вмінь і навичок, ідеалів та цінностей, на основі яких вибудовується увесь подальший виховний процес.

Оскільки система особистісних цінностей є показником загальної культури людини, важливо створити освітнє середовище, яке сприятиме набуттю мобільності, культури спілкування, ерудованості.

Олександра Яківна наголошувала, що у закладах освіти педагоги повинні створити такі умови, які здатні забезпечити розкриття задатків і здібностей особистості здобувача освіти, формувати у дітей життєві навички, формувати вміння долати перешкоди на основі критичного мислення при виборі

варіантів рішення, цінностей, ціннісних переживань, вольових зусиль, що є необхідним в осягненні смислу життя та визначенні його мети і перспектив.

Академік О.Я. Савченко зробила значний внесок у модернізацію освіти.

Особливу увагу вона звертала на необхідність знаходити нові нестандартні рішення, закликала застосовувати раціональні підходи у вирішенні будь-якої педагогічної або життєвої ситуації.

Вона наголошувала, що «успіх модернізації школи залежить від багатьох чинників: реалізації дитиноцентрованої мети освіти, ощадливого ставлення до здоров'я дітей, оптимізації змісту з прогнозування й оцінювання компетентнісних результатів, забезпечення в усіх школах мобільного розвивального середовища, партнерства з батьками, громадою; суттєвого піднесення соціального, матеріального і професійного статусу вчителя та ін.» [2, с.1].

Сучасна школа повинна не тільки давати знання, уміння, навички, а й розвивати учня як гармонійну особистість, здатну до безперервного удосконалення шляхом самоосвіти.

Головне – не втратити жодної обдарованої й талановитої дитини, підняти її на якісно новий рівень індивідуального розвитку, відкрити нові можливості для самореалізації, уселити віру в себе.

Основою сучасного освітнього процесу має бути Людина як найвища цінність, а зміст освіти необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального і природного навколишнього світу і до самої себе. Ціннісне ставлення передбачає поєднання інтересів учителя та учнів, спрямованих на вільний саморозвиток особистості, збереження її індивідуальності, виховання такого громадянина-патріота, який здатен забезпечити високий рівень розвитку культури держави, її престиж та гідне місце в цивілізованому світі.

Використані джерела

---

1. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / уклад. Сухомлинська О.В.— Х.: ВД «ШКОЛА», 2018.
2. Савченко О.Я., Модернізація початкової освіти: діалог з В.О. Сухомлинським Початкова школа. 2019. № 6. С. 1–6.

Максименко Віталія Дмитрівна

*старший секретар відділу
історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ПІЗНАВАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПІЗНАННЯ НОВОГО У СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА О. Я. САВЧЕНКО

Сьогодні проблема розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів посідає одне із цільних місць у сучасній освіті, оскільки пізнавальну самостійність визначено одним із найбільш значущих чинників розвитку особистості. А згідно з чинною концепцією Нової української школи – це одна з 10 ключових компетентностей, яких мають набути здобувачі освіти, аби здійснити «особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя» [5].

Серед українських педагогів й учених дослідженням поняття «пізнавальна самостійність» значну увагу ще наприкінці 60-х років приділяла доктор педагогічних наук, професор, академік-засновник НАПН України Олександра Яківна Савченко. На думку вченої, «пізнавальна самостійність – це якість особистості, що включає в себе єдину систему прагнень, здібностей і вмінь особистості самостійно вести пізнавальну діяльність, тобто самостійно опанувати загальні і спеціальні знання, уміння і навички з метою вирішення завдань, важливих для особистості, як члена суспільства; і визначається, як сформованість в учнів прагнення й уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку» [7, 176].

О.Я. Савченко вважала, що риси пізнавальної самостійності проявляються в учнів у прагненні й умінні опанувати новий навчальний матеріал. А автори шкільних підручників у змозі вплинути на формування цієї якості особистості шляхом включення до текстів навчальних книг спеціальних завдань з метою виховання культури мислення, формування здатності до самостійного пізнання в навчанні [6, 85].

Якщо звернутися до «Українського педагогічного словника» (2012 р.) академіка С. Гончаренка, то знаходимо таке тлумачення поняття «пізнавальна самостійність» – це «одна із властивостей особистості, що характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, по-друге, ставленням особистості до процесу діяльно-

сті, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються у процесі діяльності» [1, 297].

Існують й інші варіанти визначення, які подамо у вигляді таблиці із значенням авторів і джерел.

Автор	«Пізнавальна самостійність»:
Данилова Л.	це вища властивість особистості, яка є стійкою до самостійного і ефективного засвоєння інформації, оволодіння прийомами і способами пізнавальної діяльності, вольовими зусиллями для досягнення навчально-пізнавальної мети [2, с. 18–20]
Тюріна В. О.	є засобом активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається, якщо на початку роботи формулюються пізнавальна й перспективна пізнавальна задачі, систематичне застосування яких викликає стійкий пізнавальний мотив. У цьому випадку в учнів з'являється особистісна зацікавленість у виконанні роботи, підвищується значущість її результатів. Таким чином, самостійні роботи можуть бути засобом формування пізнавальної самостійності на базі пізнавальної активності» [9, с. 76].

Отже, формулювання поняття «пізнавальна самостійність» О.Я. Савченко не цілком збігається з думками її колег. На нашу думку, у її визначенні домінують особистісні акценти. Ще 1984 р. О. Я. Савченко писала: «Молодші школярі дуже різні в своєму ставленні до пізнання. Першорядне завдання учителя – пробудити в кожній дитини пізнавальну активність, допитливість, прагнення мислити, робити самостійні висновки» [8, с. 176]. Учена була переконана, що завдяки ефективним засобам активізації навчальної роботи молодших учнів, такими як: евристична бесіда, спостереження, дидактична гра, метод наочності, у дітей активізуються процеси мислення [8, с. 36], що і впливає на розвиток їхньої пізнавальної самостійності.

Як зазначено у документах про Нову українську школу (2020), початкова ланка школи повинна не тільки дати учням певну суму знань, в яких дитина добре розуміється, а й формувати в них навички самостійного учіння, умілість, знання в дії, спроможність до здобуття нового, що сумарно й означає бути компетентним у навчанні [4].

Таким чином, сьогодні пізнавальна самостійність постає важливим складником компетентності школяра. Бути компетентним – це не тільки бути обізнаним щодо відомостей з певного навчального предмета, а й бути здатним практично діяти, оперувати набутими знаннями, застосовувати досвід успішної

діяльності в певній сфері [3, с. 680]. А в тлумаченні Олександри Яківни компетентність постає як «здатність особистості, яка набута в процесі навчання, що включає в себе знання, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці» [8, с. 32]. Серед ключових компетентностей, що мають формуватися у молодших школярів, пріоритетним є вміння вчитися, оволодіння яким без цілеспрямованої допомоги вчителя становить для дітей значні труднощі. Досліджуючи проблему формування цієї компетентності у молодших школярів, Олександра Яківна наголошувала на необхідності організації вчителем системного та індивідуально спрямованого освітнього процесу, базованого на використанні не лише різноманітних заохочувальних методів навчання, а й задіянні притаманного дітям інтересу до нового. Інтерес – це потужний стимул активізації особистості, завдяки якому всі психічні процеси протікають інтенсивніше і напруженіше, а навчальна діяльність стає захоплюючою і продуктивною. За словами О.Я. Савченко, «пізнавальна активність формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи навчання й виховання учнів на уроці, спрямованої на всебічний розвиток самостійності думки і самостійності як риси характеру дитини» [7, с. 176]. Внесок О.Я. Савченко в дидактику початкової школи в аспекті узasadнення особистісно орієнтованого навчання складно переоцінити. Адже ще за часів панування знанневої парадигми освіти (1960-1980-і рр.) вона почала артикулювати необхідність забезпечення індивідуалізації і диференціації навчання шляхом розроблення і впровадження в роботу початкової школи підручників і навчальних книг, де були б представлені системи спеціальних вправ, завдань, навчальних ситуацій, дидактичних ігор, які забезпечували б особистісний підхід до кожної дитини. Саме цього О.Я. Савченко і досягла у створених нею навчальних книгах (1990-2020-і рр.), які стали зразками з українського підручникотворення на засадах особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Використані джерела

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 297 с.
2. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів. Рідна школа. 2002. №6. С. 18-20.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 680-681.
4. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
5. Нова українська школа. URL: <https://uied.org.ua/nova-ukrayinska-shkola-klyuchovi-kompetentnosti/>

6. Савченко О.Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 84-87.
7. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ: Радянська школа, 1982. С. 176.
8. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. Київ: Педагогічна думка, 2014. С. 36.
9. Тюріна В.А. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків, 1994.

Мартиненко Валентина Олександрівна,

провідний науковий співробітник

відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко,

Інститут педагогіки НАПН України

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ О.Я.САВЧЕНКО

У багатогранній творчій спадщині О. Я. Савченко проблема ціннісних орієнтирів змісту освіти посідає чільне місце. Учена наголошувала, що категорія «цінність» належить до ключових понять сучасних людинознавчих наук».

Цінності формують ідеали, орієнтують людину в навколишньому світі, спонукають до дії. Серед прийнятих в суспільстві цінностей кожний індивід вибирає для себе найбільш важливі та орієнтується на них.

Існує багато чинників, які здійснюють величезний вплив на формування тих чи інших цінностей людини. Серед них сім'я, освітні заклади, держава, засоби масової комунікації, найближче оточення та ін.. Проблема класифікації цінностей наразі в науці не вирішена. Ми поділяємо висновок вітчизняного дослідника, професора Ю. Шайгородського, що «важливим критерієм класифікації цінностей може бути тріада: «загальнолюдські цінності- суспільні цінності – особистісні цінності», яка є результатом історичного розвитку і свідчить про тенденцію до виокремлення та прояву сутнісних цінностей людини. Пріоритет загальнолюдських цінностей над іншими – індивідуальними та колективними (суспільними, національними) – не просто декларація. Це, скоріше, аксіологічний імператив, який усвідомлюється сьогодні різними напрямками наукової думки. Це також вимога часу, без задоволення якої людство може припинити своє існування» [7; с. 225–226].

Особливу значущість проблема розвитку цінностей набуває у молодшому шкільному віці, коли закладаються моральні основи дитини, формується

усвідомлене сприймання навколишнього світу. Читання як вид пізнавальної та інформаційної діяльності дитини, створює передумови для формування у молодших школярів ціннісних смислів і ставлень, містить значний потенціал для розвитку і виховання дітей на загальнолюдських і національних цінностях. У своїх роботах О.Я. Савченко окреслює їх коло: цінність життя кожної людини, цінність культури, знань; патріотизм; відповідальне ставлення до природи; цінність людських чеснот (доброта, свобода, чесність, толерантність, прагнення творчості, працелюбність, повага до старших). [1; с. 55] Ціннісний аспект сприймання і осягнення літературних творів забезпечує природну потребу дітей в емоційних переживаннях, виявленні та розумінні своїх почуттів і почуттів інших людей, створює передумови для естетичного та соціального розвитку, засвоєння еталонів морально-етичної поведінки.

Під час розроблення системи міжпредметних завдань на уроках літературного читання учена у цій системі виділяє емоційно-ціннісний тип завдань – формування і розвиток почуттів, ставлень, висловлювання рефлексивних оцінювальних суджень щодо прочитаного, побаченого, почутого. [3; с. 5].

Формування у молодших школярів системи базових цінностей знаходить своє продовження й розвиток у Типових освітніх програмах Нової української школи (1–2 та 3–4 класи), розроблених під керівництвом О.Я. Савченко, 2018 р. (окрім іншомовної освіти) та її підручниках з літературного читання останнього покоління (2019–2021 рр.).

У системі уроків літературного читання на перший план виходять проблеми розвитку у молодших школярів емоційно-ціннісного сприймання творів літератури як здатності до співпереживання, розуміння та оцінки соціальної і особистісної значущості художніх образів. Адже саме вони є виразниками моральних смислів і цінностей.

Обґрунтовуючи зміст початкової освіти у контексті Нової української школи, О.Я. Савченко зробила вагомий акцент на переосмисленні мети початкової освіти, де серед інших важливих складників вона виокремлює формування у дітей системи цінностей. Вона підкреслювала також необхідність застосування у Типових програмах НАПН України формувального і вербального оцінювання, наголошуючи при цьому, що «у початковій школі надзвичайно важливо створити умови саме для всебічного прояву інтересів і здібностей дітей, щоб розуміння їхньої успішності вчителями і батьками, не обмежувалось лише когнітивною сферою. Не менш важливими у цьому віці є емоційний, моральний, естетичний розвиток, дослідницька позиція

у пізнанні світу людей, природи і самого себе. Тому діяльнісні результати освітнього процесу мають гармонізуватися із ціннісними» [2; с.6].

У контексті розвитку у дітей базових загальнолюдських цінностей Олександра Яківна досить вдумливо, уважно, виражено ставилась до добору літературних текстів. Враховуючи вікові особливості сприймання учнями художніх та інформаційних текстів, у 2 класі у навчальній програмі не виокремлено змістову лінію «Коло читання». Орієнтовний зміст літературного матеріалу окреслено у змістовій лінії «Читаємо», яка передбачає формування у другокласників умінь самостійно опрацьовувати тексти, дитячі книжки різних видів і жанрів, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художні тексти як засіб збагачення емоційно-чуттєвого, соціального досвіду. Натомість, у 3 і 4 класах перша змістова лінія має назву «Пізнаємо простір дитячого читання», що спонукало автора серед іншого створити у підручниках і навчальних посібниках передумови для ознайомлення учнів з різноманітною за жанрами, темами дитячою літературою, що має значний потенціал для виховання і розвитку сучасного читача. У другому циклі навчання є виразні відмінності щодо розвитку в учнів кола умінь досліджувати різні види текстів, виявляти читацьку самостійність, свою читацьку позицію. О.Я. Савченко звертає увагу на зростання вимог, які стосуються літературного розвитку дітей, образного, емоційного і критичного мислення.

У межах контексту дібраних у підручниках авторських текстів і творів усної народної творчості їх герої транслюють такі загальнолюдські і національні цінності: розуміння універсальної цінності мови, книги, читання («Читання – класні «ліки»; «Читаємо і пізнаємо таємниці рідної мови» (2 клас), розділ «Без слова немає мови, а без мови – книги..» (3 клас); «Читач Максимко», «Як ми читаємо» (4 клас); ціннісна значущість дружби, взаємин з однокласниками, особистісними контактами з дорослими людьми, взаємозв'язків з живою природою («Зірковий клас» (2 клас); «Я друзів не продаю», «Руде цуценяко і Різдвааний ангел»; «Стрімкий, як вітер» – 3 клас); цінність родинних взаємин, зв'язків (сім'я, родина, рід): («Тільки мама», «Що таке мир» – 2 клас; «Білячок» – 3 клас; «Мати» – 4 клас; цінність громадянської позиції (любов, патріотичні почуття до Батьківщини, рідної землі, усвідомлення себе громадянином України): тематичні розділи «Щоб у серці жила Батьківщина» (2 клас); «Як не любить свій край» (3 клас); «Пишаємося рідною країною» (4 клас). Розвиток емоційного інтелекту, утвердження цінності гуманних почуттів і вчинків, які об'єднують людей є темою творів розділу «Все добре переймай, а недобре – виправляй» (твори «Красиві слова і красиве діло», «Телефон-

на розмова», «Дружок і Образа», «Спішу додому» та ін.). – 3 клас; творів, які увійшли до розділів підручника для 4 класу: «Дедал та Ікар» (з міфів Древньої Греції); «Дев'ять братів-сіроманців» (хорватська народна казка); «Чотири руді лисиці»; «Горобине гніздо»; «Арфа для павучка» та ін..

До важливих функцій змісту підруничкового матеріалу з літературного читання О.Я. Савченко відносить передачу школярам актуального соціального досвіду. У цьому контексті вона зазначала: «У визначенні змісту читання ми прагнули гармонії між сучасною соціально орієнтованою тематикою дитячого читання і класичними творами, написаними у різний час видатними поетами. (Тарас Шевченко, Леся Українка, Леонід Глібов, Олександр Олесь, Максим Рильський, Дмитро Павличко, Ліна Костенко). Переконані, що дітям слід емоційно проникливо відкривати цінність їхньої багатой і різноманітної спадщини» [5; с. 138].

Слід відзначити також емоційно-ціннісну компоненту у змістових лініях з основ медіаграмотності, які визначені у Типових освітніх програмах і реалізовані у підручниках літературного читання Савченко О.Я. Змістові лінії «Досліджуємо медіа» (2 клас), «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією» (3–4 класи) є новими в початковій освіті. Мета цієї роботи – підготовка дітей до розвивальної і безпечної взаємодії з інформаційним простором. У Типовій освітній програмі щодо медіаграмотності визначено такі базові уміння: оволодіння учнями уміннями знаходити і правильно користуватися різними видами інформації, створювати елементарні медіапродукти. [6; с. 255] Зазначені змістові лінії інтегровані у контекст мовно-літературної галузі як у вигляді окремих блоків «Медіавіконце», так і медіазавдань до різних текстів у структурі методичного апарату підручників.

У взаємозв'язку з іншими змістовими лініями здійснюється формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її; у готовності школярів до відстоювання власних цінностей під час обговорення медійних текстів; розв'язання морально-етичних завдань, у цілеспрямованому розвитку світоглядних і ціннісних уявлень учнів; у набутті нових знань тощо. Ці результати конретизовано для кожного класу.

У контексті ціннісного потенціалу змісту підручників Олександри Яківни, було б несправедливо не сказати про неї як про людину, про її ціннісний потенціал. Вона назавжди увійде в нашу пам'ять як професійна, глибоко порядна, безкорислива, відповідальна, світла особистість, яка незмінно користувалася високим авторитетом як у науковому, так і людському сенсі.

Список використаних джерел

---

1. Савченко О.Я. Міжпредметні зв'язки як ресурс реалізації компетентнісного підходу на уроках літературного читання. Український педагогічний журнал. № 2. 2017. С. 48–57.
2. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Рідна школа (1–2). 2018. С. 3–8.
3. Савченко О.Я. Види міжпредметних завдань на уроках літературного читання. Початкова школа. № 2. 2019. С. 5–8.
4. Савченко, О.Я. Потенціал нового змісту початкової освіти в контексті формування у молодших школярів медіаграмотності. Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції: Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку. 2019 С. 186–191.
5. Савченко О.Я. Методичний потенціал нового підручника з літературного читання в третьому класі. Проблеми сучасного підручника. Вип.25. К. 2020 С. 133–148.
6. Типова освітня програма Нової української школи. 1–2 та 3–4 класи. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (окрім іншомовної освіти). К., 2018. с. 187–329.
7. Шайгородський Юрій. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. Сучасна українська політика. Вип. 26. К.: Український центр політичного менеджменту. 2012. С 219–228.

Мієр Тетяна Іванівна,

професор кафедри початкової освіти

Факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРО ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТА ПЕРЕХІД ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСОБИСТІСНІ НА ПРИКЛАДІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Присвячено пам'яті О. Я. Савченко

Відповідно до наукової спадщини Олександри Яківни Савченко, цінності – це «опосередковані культурою еталони бажаного й належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної та духовної діяльності людей, до природи, суспільства» [6, с. 24]. На переконання Олександри Яківни, «цінності особистісного розвитку, гуманізму, варіативності й відкритості школи» [6, с. 24], будучи спрямовуючими векторами шкільної та педагогічної освіти, конкретизуються в таких базових цінностях шкільної освіти, як [6]:

- гуманізація освіти;
- цінність культури та їх освоєння;
- цінність прав дітей та молоді;
- цінність працелюбності і відповідальності;
- цінність екологічного світогляду;
- цінність навчання впродовж життя;
- цінність мовної культури;
- цінність толерантності як прояву безконфліктного життя в класі, родині, суспільстві та поваги до прав і свобод кожної особи;
- здоров'я як цінність.

Звісно ціннісний вимір буття людини включає в себе не лише цінності шкільної освіти, а й цінності загальнолюдські (синоніми: суспільні, універсальні), національні, колективні та індивідуальні (синонімом є особистісні), що, у свою чергу, дає можливість характеризувати цінності як «певні загальні норми та принципи, які визначають цілеспрямованість людського життя, надають йому сенсу, визначають напрями діяльності та мотивують людські вчинки» [4, с. 43]. У цьому визначенні домінує загальнолюдський (суспільний, універсальний) вимір.

Прикладом індивідуального (особистісного) виміру цінності є визначення, яке запропоновано у словниковому джерелі, а саме: у Психологічному словнику-довіднику (Цінності – це «міждисциплінарна наукова категорія, що позначає об'єкти, властивості або ідеї, які мають значущість для людини, втілюють у собі ідеали та є для особистості еталоном потрібного, надають сенсу життю» [5, с. 201]).

Відповідно до розмірковувань К. Роджерса [8], загальнолюдські (суспільні, універсальні) цінності знаходяться в самій людині, їх не можна їй дати, а можна лише створити умови для їх розвитку в людині.

В. Огнев'юк пояснює освоєння людиною цінностей як багатогранний та складний процес, який здійснюється впродовж всього життя. В освіті цей процес розгортається відповідно до шести етапів [3]:

I етап – пред'явлення цінності в реальних умовах освіти;

II етап – первинне оцінювання цінності, забезпечення емоційно позитивного відношення до неї;

III етап – виявлення сенсу цінності та її значення;

IV етап – схвалення усвідомленої цінності;

V етап – включення прийнятого ціннісного відношення до відповідних соціальних умов, дій та спілкування;

VI етап – закріплення ціннісного відношення у житті.

За В. Киричком, сформованість певних цінностей свідчить про завершення певного етапу становлення людини як особистості. На думку вченого, зміну цінностей можуть спричинювати різні фактори, зокрема [1]:

- формування у людини іншого ставлення до соціального і природного оточення, результатів діяльності;
- нові умови життєдіяльності, пов'язані із трансформацією соціально-економічної, політичної організації суспільства;
- моральні норми поведінки, що визначаються змінами соціальних умов суспільства;
- умови мікро- та макрооточення;
- міжособистісний вплив;
- вікові та індивідуально-психологічні особливості;
- ступінь реалізації «Я»-концепції особистості;
- мотиви вибору певної професії;
- система виховання (ціннісні засоби адекватні ціннісним цілям).

У контексті сучасних подій, зокрема воєнних дій росії на території України, актуального звучання набувають міркування Е. Тоффлера [9] про обіг загальнолюдських цінностей. Цей перебіг в глобалізованому світі відбувається швидше, ніж будь-коли в історії. Також Е. Тоффлер [9] наголошує на тому, що у найближчому майбутньому передбачається ще більш швидка зміна цінностей.

У контексті обігу цінностей постає питання про перехід загальнолюдських (суспільних, універсальних) цінностей в індивідуальні (особистісні) цінності. На сторінках видання «Енциклопедія освіти» пояснення причини цього обігу подається таким контекстом: «людина орієнтується на ті цінності, які найбільше їй необхідні в даний час, у перспективі відповідають її інтересам і цілям, імпонують її досвіду» [1, с. 992]).

Практичну складову процесу переходу загальнолюдських (суспільних універсальних) цінностей в індивідуальні (особистісні) цінності пояснює С. Кові на такому прикладі: якщо людина не визнає освіту як цінність, вона ніколи не зробить неперервну освіту принципом свого життя [2, с. 80].

Аналіз результатів експериментального дослідження, яке впродовж 6 років проводиться в рамках проєкту «Axia» (<https://sites.google.com/view/project-axia/>) і спрямоване на виявлення розуміння людьми різного віку, у тому числі й молодшими школярами, сутності поняттям «цінності». У рамках проєкту встановлено, що для учнів початкової школи цінності – це:

- «значуще й важливе»;
- «найдорожче для мене»;
- «те, чим я вимірюю все, що відбувається в житті»;
- «найголовніше»;
- «вирішальне для мене».

Слід додати, що тривале дослідження цінностей молодших школярів, результати якого висвітлювалися в журналі, який індексуються в наукометричній базі «Web of Science» [7], сприяло:

- накопиченню експериментальних даних;
- створенню підґрунтя для порівняння результатів, отриманих у доковідний період (2018 рік), період глобального поширення COVIDу, період воєнних дій росії на території України (2022-2023);
- виявленню факторів, які можуть спричинювати перехід загальнолюдських (суспільних, універсальних) цінностей в індивідуальні (особистісні) цінності.

Відповідно до результатів експериментального дослідження, які було отримано станом на 2018 рік до індивідуальних (особистісних) цінностей віднесли:

- учні першого класу: любов батьків, віру у власні мрії, іграшки, батьків (тобто їх наявність), добро, дружбу, щирість;
- учні другого класу: дружбу, любов батьків, досягнення, те, що подарували;
- учні третього класу: спілкування, дружбу, творчість;
- учні четвертого класу: дружбу, досягнення, стосунки з близькими, батьків (тобто їх наявність), навчання.

Результати експериментального дослідження, які було отримано станом на 2019-2020 роки до індивідуальних (особистісних) цінностей віднесли:

- учні першого класу: здоров'я, любов батьків, батьків (тобто їх наявність), добро, дружбу;
- учні другого класу: здоров'я, безпеку, дружбу, любов батьків;
- учні третього класу: здоров'я, безпеку, батьків, спілкування;
- учні четвертого класу: здоров'я, безпеку, стосунки з рідними, дружбу, спілкування, досягнення.

Результати експериментального дослідження, які було отримано станом на 2022-2023 роки до індивідуальних (особистісних) цінностей віднесли:

- учні першого класу: мир, сім'ю, здійснення мрій, добро, дружбу, здоров'я;
- учні другого класу: мир, сім'ю, безпеку, здоров'я, любов батьків, дружбу;

- учні третього класу: мир, безпеку, батьків, здоров'я, виконання бажань (щоб вся сім'я була разом; щоб завтра війна закінчилася; щоб тато повернувся з війни живим);
- учні четвертого класу: бажання миру, безпеку, сім'ю, досягнення цілей, здоров'я, добро, радість.

Отже, розуміння цінностей як чогось значущого, важливого, найдорожчого, найголовнішого, вирішального є типовим явищем для учнів молодшого шкільного віку. Типовим явищем є і те, що це значуще, важливе, найдорожче, найголовніше, вирішальне молодші школярі можуть переосмислювати й відтворювати в нових цінностях. Процес переосмислення цінностей особливо активізувався тоді, коли молодші школярі переживають різні кризові життєві періоди, які стосуються їх особисто, їх сімей, родин, суспільства. Привласненими у такий спосіб цінностями молодші школярі користуються як регуляторами своїх дій.

Таким чином, одним із факторів, які можуть спричинювати перехід загальнолюдських (суспільних, універсальних) цінностей в індивідуальні (особистісні) цінності є переживання молодшим школярем різних кризових життєвих періодів, що стосуються як їх особисто, так і їхніх сімей, родин та суспільства в цілому, яке завершується переосмисленням цінностей.

Використані джерела

---

1. Енциклопедія освіти / головний редактор В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 1040 с.
2. Кові С. Восьма звичка: від ефективності до величі // пер. з англ. Олени Замойської. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 495 с.
3. Огнев'юк, В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ : Знання України. 2003. 450 с. С. 37.
4. Освітологія: витоки наукового напрямку : монографія / За ред. В. О. Огнев'юка; авт. кол. В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. Київ : ВП «Едельвейс», 2012. С. 43.
5. Приходько, Ю. О., Юрченко, В. І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник. Київ : Каравела. 2012. 328 с. С. 201.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: Київ : Грамота, 2012. 504 с.
7. Miyer, T., Holodiuk, L., Tkachenko, I., Savosh, V., Bondarenko, H., Vashchenko, O., Sukhopara, I. (2020). A change of human values during the life as an indicator of the formation of a spiritual being. AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research. Vol. 11. Issue 1. Special XV. P. 30–34. ISSN 1804-7890, ISSN 2464-6733 (ONLINE).
8. Rogers, Carl, Lyon, Harold C., & Tausch, Reinhard On Becoming an Effective Teacher-Person-centered Teaching, Psychology, Philosophy, and Dialogues with Carl R. Rogers and Harold Lyon. London: Routledge. 2013.
9. Toffler A. Future Shock // Bloomberg News – Нью-Йорк: 2016. С. 330.

Мозуль Ірина Вікторівна,
старший викладач кафедри теорії
та методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ ЗАСОБАМИ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Головною метою системи освіти України є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості як відданого державі громадянина, виховання поколінь, здатних навчатися впродовж усього життя, створювати, розвивати й примножувати цінності громадянського суспільства [7]. Одним із найвідповідальніших обов'язків педагога є виховання підростаючого покоління.

Науковці та практики постійно приділяють увагу виховному потенціалу початкової освіти, шляхам, способам, умовам успішної реалізації різних напрямів виховання, зокрема це відображено у працях І. Беха, О. Вишневського, К. Журби, С. Кириленко, О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Шкільної та інших. Окрім української науки, на різних аспектах виховання підростаючого покоління наголошується у ряді нормативних документів державного значення, а саме в Законі України «Про освіту», Державній національній доктрині, Державній національній програмі «Освіта», Державному стандарті початкової освіти, Національній стратегії розвитку освіти України, Концепції національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей, Законі «Про виховання дітей і молоді».

Перед учителем Нової української школи постає багато складних і водночас важливих завдань. У процесі своєї повсякденної педагогічної діяльності він повинен не тільки озброїти знаннями і сформувати практичні вміння і навички у здобувачів початкової освіти, а й прикласти чимало зусиль і старань, аби примножити дитячу доброту, людяність, емпатію, сформувати гармонійну і всебічно розвинену особистість з допитливістю і цікавістю до пізнання навколишнього світу, а саме Людину з великої літери з певним

набором позитивних якостей, чеснот, рис характеру, моральних цінностей, громадянина і патріота України, яким притаманні активна громадянська позиція, любов і повага до рідної землі, до держави, людей, праці.

Для того, щоб ефективно і результативно вирішити означені вище завдання, вчителю варто підходити до організації освітнього процесу творчо, креативно, нестандартно, змістовно і послідовно. Саме вчитель відіграє неабияку роль в утвердженні українства, формуванні морального і духовного стрижня дитини, у національному і патріотичному вихованні підростаючого покоління, при цьому сам слугує прикладом для своїх вихованців.

Успішній європейській державі притаманні реалізовані громадяни, які сповнені національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, шанобливого ставлення до українських традицій і звичаїв, історичної й культурної спадщини, гордості за свою Батьківщину, поваги і толерантності до інших народностей, національностей, культур, релігій.

«Виховуючи учнів початкових класів, необхідно враховувати, що пріоритетними рисами ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави для молодших школярів повинні бути відповідальність і дієвість. Учні мають не тільки ідентифікувати себе з українським народом, але й прагнути жити в Україні, розбудовувати свою країну, працювати на її благо для подальшого зміцнення і розквіту, служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження, захищати її, поважати закони України і дотримуватися Конституції, володіти державною мовою, визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість» [7].

Для того, аби в умовах Нової української школи сформувати у здобувачів початкової освіти патріотичні й громадянські якості, вчителю необхідно приділяти значну увагу історичному минулому українського народу, його найкращим здобуткам, надбанням, традиціям і звичаям. Життєво важливо сформувати в дітей молодшого шкільного віку розуміння і дотримання принципу гуманізму, який передбачає визнання людини як найвищої цінності на Землі, розвивати прагнення до постійного саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти протягом усього життя для успішного самоствердження, самоідентифікації в соціумі, конкурентоспроможності на ринку праці, вдосконалювати уміння рефлексії і об'єктивної самооцінки.

Освітній процес має бути організований і структурований таким чином, щоб форми, методи, прийоми навчання й виховання були захоплюючими, цікавими та пізнавальними для молодших школярів, логічно вибудуваними і послідовними, ґрунтовними і змістовними, такими, щоб стимулювати піз-

навальний інтерес молодшого школяра, розвивати допитливість, уважність, пам'ять, уяву, мисленнєві процеси, викликати запитання, спонукати до роздумів, пошуку причинно-наслідкових зв'язків, збагачувати словниковий запас, вдосконалювати мовлення й комунікативні навички, вміння формулювати і висловлювати власну думку, відстоювати і аргументувати свою життєву позицію.

Серед засобів національно-патріотичного виховання здобувачів початкової освіти слід виділити малі фольклорні жанри та усну народну творчість, до яких відносять загадки, прислів'я, приказки, прикмети, фразеологізми, говірки, скоромовки, лічилки; тематичні твори різних жанрів – вірші, легенди, казки, оповідання; інсценування, драматизацію та театралізацію. Під час роботи з перерахованим матеріалом треба звертати увагу учнів на усвідомлення важливості тематики й різнобічному опрацюванню запропонованого вчителем.

Наведені вище засоби формування патріотичних і громадянських якостей учнів 1–4 класів можуть бути використані в процесі навчання різних освітніх галузей початкової освіти, але визначальну роль у національно-патріотичному вихованні молодших школярів відіграє інтегрований курс «Я досліджую світ», основоположними для якого є природнича, громадянська та історична, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі.

Навчання з формуванням цінностей та виховання особистості дитини здійснюється завдяки певним практикам та педагогічним стратегіям, серед яких виокремлюють взаємодію однолітків, допомогу іншим, дисципліну розвитку, наставництво (менторство), дитиноцентризм і особистісно-орієнтований підхід, взаємодія не лише з учнями, а й з батьками. «Зміст виховання необхідно не тільки окреслити, а й оформити, укласти у програму для досягнення мети Нової української школи – виховання на цінностях свідомого патріота, активну людину-громадянина, творчу особистість, а також створити відповідне науково-методичне забезпечення, як це відбувається для пілотування Нової української школи» [1]. Програма виховання – це осмислений, відібраний та оформлений зміст виховання, чітко окреслене поле діяльності, представлене влучними, точними положеннями, практичне втілення яких забезпечує очікуваний результат [4, с. 437]. Цінності ж є орієнтиром, який допомагає особистості не збитися із наміченого життєвого шляху, а наскрізне виховання цінностей – це адаптивний механізм здійснення соціального замовлення для виховання, в основу змісту якого в кожному закладі освіти покладаються спільні для українців цінності [2].

Отже, у своїй концептуальній основі навчання в Новій українській школі має базуватися на основі цінностей і опиратися на всебічне гармонійне вихо-

вання дітей. «Вона формує в здобувачів початкової освіти ціннісні ставлення і судження, які слугують основою для подальшого щасливого життя та успішної взаємодії з суспільством» [1]. Загальнолюдські цінності не є вродженими чи спадковими, вони формуються, набуваються, розвиваються, вдосконалюються і шліфуються в процесі цілеспрямованого різнопланового виховання.

Використані джерела

---

1. Бондарчук Ю. В. Виховання здобувачів початкової освіти на цінностях [Електронний ресурс]. URL: <https://naurok.com.ua/vihovannya-zdobuvachiv-pochatkovo-osviti-na-cinnostyah-291292.html>
2. Виховання особистості. Позашкільна освіта [Електронний ресурс]. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1052136.pdf>
3. Вишневський О. На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. Вибрані науково-публіцистичні праці. Дрогобич : Коло, 2005. 176 с.
4. Підкасистий П. І. Педагогіка : навч. посіб. для студ. пед. вузів і пед. коледжів. М. : Педагогічне товариство Росії, 1998. 640 с.
5. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової школи : посіб. для вчителів і методистів поч. навч.. 2-ге вид., доповн., переробл. К. : Богданова А. М., 2009. 226 с.
7. Сіленко Т.В. Формування патріотичних та громадянських якостей особистості учня засобами національно-патріотичного виховання. Методичний посібник. Вінниця: ММК, 2015. 67 с.
8. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ, 2006. 43 с.

Онишків Зіновій Михайлович,

професор кафедри педагогіки

і методики початкової та дошкільної освіти

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

ЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇЇ ВИХОВАННЯ

Центром шкільного життя повинна виступати дитина, тому принцип дитиноцентризму є одним із ключових засад Нової української школи. Дитиноцентризм розуміється як максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, задатків і життєвих планів.

Основні ідеї дитиноцентризму, які є актуальними для сучасної школи, це: 1) відсутність адміністративного контролю; 2) орієнтація на інтереси та досвід дітей; 3) взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом; 4) обов'язкове врахування інтересів кожної дитини; 5) врахування вільної незалежної особистості; 6) урахування вікових та індивідуальних особливостей дитини [1].

О. Я. Савченко розглядала знання особистості дитини, її індивідуальних та вікових особливостей одним із головних чинників виховання особистості дитини. Вона вважала усебічне, глибоке знання дитини аксіомою в сучасній педагогіці. «Визнання особистості дитини і дитинства в цілому найвищою цінністю педагогічного процесу і загальнолюдською цінністю є виявом гуманістичного мислення педагога. Реалізація цього принципу передбачає індивідуальний підхід, створення умов для самонавчання і самовиховання учнів» [3, с. 37].

Підтвердженням цієї думки є слова В.О Сухомлинського, який писав, що перш ніж навчати і виховувати дітей, треба знати їх індивідуальні особливості, а щоб вивчити дітей, треба добре знати сім'ю – батька, матір, братів, сестер, дідусів і бабусь. Приймаючи дітей 6-річного віку до «Школи радості», він вивчив умови проживання кожної дитини.

Ось як В. О. Сухомлинський описує сімейні умови чорноокого, смаглявого, кирпатого хлопчика Колю. «У нього сторожкий погляд. Я посміхаюся хлопчикові, а він ще більше супиться. Цієї миті думаю про ту ненормальну обстановку, що склалася в цій сім'ї. Батько Колі до війни сидів у тюрмі, сім'я жила на Донбасі. Під час фашистської окупації він вийшов з ув'язнення і сім'я переїхала в наше село. Мати і батько використовували горе людей з метою наживи, займалися темними справами: спекулювали, переховували речі, нагробовані фашистськими прислужниками – поліцаями. У важкі роки мати крала курей на колгоспній птахофермі, навчила Колю і його старшого брата ловити ворон. Діти вбивали птахів, мати смажила їх і продавала на базарі під виглядом курятини» [5, с. 20]. І Василь Олександрович задумується над тим, як пробудити в серці Колі добрі, людські почуття, побороти замкнутість, страх. Такі детальні відомості він наводить і про інші сім'ї, чії діти пішли в школу.

У процесі навчання В. О. Сухомлинський застерігав учителів від того, що не можна допускати того, щоб у колективі панувало переконання, що цей учень у всьому сильний, а той в усьому слабкий. Не можна допускати, вважав він, щоб у колективі були люди, які примирилися зі свої становищем «останніх» [4, с. 554].

В. О. Сухомлинський вважав, що у кожної дитини думка розвивається різними шляхами, кожна дитина розумна і талановита по-своєму, немає нездібної, бездарної дитини. Тому важливо, щоб жоден учень не вчився нижче від своїх здібностей. Питання врахування індивідуальних особливостей учнів В. О. Сухомлинський розкриває і в інших своїх працях.

Вартий уваги щодо вивчення та врахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні і вихованні досвід роботи вчительки С. П. Логачевської. Приймаючи дітей в перший клас, перед учителем постає безліч проблем. Проте найголовніше – це привчити дитину до шкільного розпорядку, сформувати вміння уважно слухати вчителя, виконувати його вимоги, формувати вміння спілкуватися з однокласниками та ін. «А щоб добитися цього, треба знати дитину, рівень її вихованості, який можна визначити лише протягом певного часу за допомогою тривалих і систематичних спостережень» [2, с. 8–9].

Як науковець і практик, вона зауважує, що «під час спостереження за дітьми виділяю найбільш характерні риси кожної дитини на даному етапі її розвитку, оскільки це є важливою умовою подальшої роботи з нею. І таке знання провідних рис характеру учня дає більше, ніж інші орієнтири. У кожного учня є позитивні і негативні якості. Враховуючи позитивні якості, передбачаю розвиток особистості учня» [2, с. 5].

Вивчаючи дитину, вважає С. П. Логачевська, учитель повинен знайти у кожного учня його кращі риси, тобто те, на що можна базуватися у навчанні і вихованні. Вона наводить такий приклад із власного досвіду роботи. До її третього класу прийшла нова учениця Юля, яка дуже слабо читала, додавала і віднімала тільки в межах 10. Світлана Панасівна поставила перед собою завдання: будь-що зацікавити Юлю навчанням, дати їй можливість повірити у власні сили. Вчителька в результаті спостережень помітила схильність учениці до образотворчого мистецтва, бажання малювати фарбами. Під час уроку вчителька непомітно для Юлі допомогла їй у роботі. І як здивувалася Юля, коли серед кращих робіт був названий і її малюнок. А коли їй дозволили помістити виконаний малюнок на виставку, то радості не було меж. Найбільшою радістю для вчительки було тихе її прохання допомогти розв'язувати ті «прикладні, що закінчуються нулями». І це вже був початок для нелегкої роботи з педагогічно запущеною дитиною [1, с. 6].

Таким чином, знання особистості дитини, її індивідуальних особливостей допоможе вчителю забезпечити ефективність виховання і навчання, дасть можливість дійти до кожного учня.

Використані джерела

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка. 2008. 424 с.
2. Логачевська С. П. Дійти до кожного учня / за ред. О. Я. Савченко. Київ: Радянська школа, 1990. 158 с.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. Київ: Богданова А. М. 2009. С. 37.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т.1. С.554.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1977. Т.3. С.20.

Онопрієнко Оксана Володимирівна,

*завідувач відділу початкової освіти
імені О.Я. Савченко*

Інституту педагогіки НАПН України

ЦІЛІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: СМИСЛОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ

Цільовий компонент початкової освіти у дослідженнях О. Я. Савченко належить до категорії системоутворюючих положень. За висновком ученої, в умовах компетентісно орієнтованого навчання його цілі й результати взаємообумовлені та взаємопідпорядковані [1]. Це наділяє поняття цілей властивістю циклічності, а отже підкреслює виняткову важливість для побудови освіти як системи.

У педагогіці виділено три рівні конкретизації цілей: суспільний, що відображається в державній освітній політиці; адміністративний, пов'язаний із реалізацією стратегічних освітніх завдань у межах певного регіону чи закладу освіти; оперативний, на якому розв'язуються актуальні задачі, що стосуються навчального процесу в конкретному класі.

Відповідно до ступеня узагальнення навчального змісту виділяють такі рівні застосування цілей:

- теоретичне узагальнення галузевої освіти (рівень освітнього стандарту);
- подання предметного змісту (рівень навчальної програми);
- класифікація навчальних матеріалів (рівень проєкту уроку чи системи уроків);
- реалізація навчального процесу (рівень практичної реалізації змісту).

Всі ці рівні взаємопов'язані та взаємозалежні. Наведена класифікація дозволяє вибудувати ієрархію цілей, на основі яких можна спроектувати навчальні результати початкової освіти різної міри узагальнення.

Цілі навчання перебувають у неподільному взаємозв'язку з навчальними задачами – дидактичними, розвивальними, виховними. Їх наповнення обумовлене потенціалом шкільного навчального матеріалу та прогнозованими можливостями учнів щодо його засвоєння. Такі цілі можна диференціювати за спрямованістю на досягнення як об'єктивних, так і суб'єктивних навчальних результатів, отже, вони прийнятні для здійснення діагностувального, розвивального й підсумкового оцінювання.

Про розрізнення цілей, пов'язаних із етапом процесу навчання, на якому мають відстежуватись відповідні результати засвоєння навчального змісту, йдеться у науковій публікації О. І. Локшиної [2]. Дослідниця з'ясувала, що вперше про відмінності цілей навчання, прийнятних для подальшого оцінювання результатів їх досягнення, заявив у 1967 році М. Скрайвен (Michael Scriven), президент Американської асоціації оцінювання. Ученим було з'ясовано, що залежно від мети оцінювання визначаються його об'єкти, а також шляхи використання здобутої інформації. Такий аспект був нами використаний у дослідженні дидактико-методичних засад контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів [3].

Відправною точкою впровадження ідеї вимірювання навчальних досягнень учнів відповідно до чітко визначених педагогічних цілей стала опублікована в 1956 році робота «Таксономія освітніх цілей» («Taxonomy of educational objectives» [4]). Її автори – група дослідників на чолі з Б.С. Блумом – обґрунтували класифікацію цілей навчання за трьома сферами – когнітивною (Cognitive Domain), афективною (Affective Domain) і психомоторною (Psychomotor Domain). Нині в міжнародному досвіді таксономія цілей визначається через низку навчальних дій, які мають реалізовувати виконавці. За ієрархією розумових процесів їх розподіляють за такими двома групами:

- за цілями і розумовими процесами нижчого порядку – розпізнавання, ідентифікація навчального змісту, просте його відтворення по пам'яті чи за наданим зразком; застосування знань або способів дії у звичних навчальних умовах і типових ситуаціях; відтворення відомого шляху міркування або застосування засвоєного способу діяльності;
- за цілями і розумовими процесами вищого порядку – творче застосування навчального досвіду в ситуаціях, наближених до життєвого контек-

сту, для виконання яких потрібно самостійно відшукати шлях розв'язання проблеми, дібрати доступну інформацію і пристосувати її до наданої умови, поєднати й доцільно використати елементи знання чи вміння з інших тем, оцінити об'єкт чи явище, спрогнозувати перспективу.

Проаналізувавши вітчизняний досвід з огляду побудови об'єктів і процесів за ієрархією складності та глибини когнітивних процесів, вважаємо, що в початковій освіті таксономія цілей може використовуватись, зокрема, у таких сферах:

- у нормотворчій діяльності (визначення на основі загальних цілей і обов'язкових результатів Державного стандарту початкової освіти конкретних цілей освітньої галузі та відповідних їм очікуваних результатів для кожного року навчання, як це здійснено в типових освітніх програмах для 1–2 і 3–4 класів, створених під керівництвом О. Я. Савченко);

- для проектування змісту навчання (відбір і реалізація складників змісту в межах навчального курсу в їх логічному розвитку за роками навчання, що забезпечує досягнення конкретних, очікуваних і обов'язкових результатів);

- у річному плануванні навчальної діяльності учнів (визначення послідовності розгортання, обсягу та міри складності навчального матеріалу з предмета чи інтегрованого курсу із забезпеченням взаємозв'язків між компонентами змістових ліній освітньої програми);

- під час планування навчальної діяльності учнів у межах системи уроків (відбір та реалізація у системах завдань змісту, видів і форм діяльності, що забезпечують поступове засвоєння навчального матеріалу відповідно до кожного етапу процесу навчання, та узгоджуються з очікуваними результатами типової освітньої програми);

- для розроблення інструментарію оцінювання навчальних досягнень учнів (створення систем діагностувальних різнорівневих завдань для здійснення поточного контролю і формувального оцінювання навчальних досягнень учнів у межах теми, розроблення діагностувальних робіт для підсумкового контролю на завершення теми чи розділу, створення робіт для державної підсумкової атестації учнів).

На основі аналізу теоретичних аспектів формування навчальних цілей і відповідних їм результатів ми дійшли висновку, що кожний когнітивний рівень відповідає певному етапу засвоєння змісту освіти, що дозволяє реалізувати процес навчання у логічній послідовності й домогтися запланованих результатів.

Використані джерела

---

1. Савченко О. Я. Взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей у контексті формування у молодших школярів уміння вчитися. Імідж сучасного педагога. 2012. № 6. С. 3–6.
2. Локшина О. І. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу. Порівняльно-педагогічні студії. 2009. № 2. С. 107–113.
3. Онопрієнко О. В. Дидактико-методичні засади контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Київ, 2020.
4. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Book 1: Cognitive Domain. New York, 1956.

Павлова Тетяна Сергіївна,

науковий співробітник

відділу початкової освіти

імені О. Я. Савченко

Інституту педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ ЕКОЦЕНТРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК МЕТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У широкоцитованій роботі Олександри Яківни Савченко «Цілі і цінності сучасної шкільної освіти» з-поміж інших (громадянська, працелюбність і відповідальність, мовна культура, толерантність, здоров'я), визначено екологічну освіту як вагому складову загальної і професійної культури людей [1, с. 12].

Проблема формування екоцентричної компетентності у молодшому шкільному віці актуалізується з упровадженням нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти (2018р.), де визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання у вигляді компетентностей, серед яких – екологічна, що передбачає «усвідомлення основ екологічного природоохористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів» [2].

Учена О.Я. Савченко наголошує: «нагальне завдання шкільної освіти – визначити зміст і педагогічні умови формування екологічного світогляду, конкретизувати цілі, методи, засоби його формування на різних вікових

етапах, знайти екологічні взаємозв'язки між навчальними предметами, шкільною та позашкільною роботою» [1, с. 12].

Як стверджує О.Я. Савченко: «щоб зберегти природу, необхідно формувати у людей екологічну свідомість екоцентричного типу», що передбачає відповідальну екологічну поведінку, наявність екологічних знань, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної цінності.

Найважливішими ознаками екоцентричної свідомості О.Я. Савченко визначає розуміння сутності різних зв'язків (природа-людина), а саме:

- у природі все взаємопов'язане, і ці зв'язки не можна руйнувати;
- відновлюваність обмежених природних ресурсів забезпечується дбайливим до них ставленням, використанням ресурсозберігаючих технологій і ощадливістю потреб людини;
- людина може мати привілей не завдяки розуму, а через необхідність виконання додаткових обов'язків;
- необхідність виконання екологічного імперативу – робити лише те, що не руйнує екологічну рівновагу;
- розвиток людини і природи – процес гармонійний і коеволюційний (людина не дар природи, а лише її частина) [1, с. 180].

Під керівництвом О.Я. Савченко розроблено нормативну базу початкової екологічної освіти, зокрема у Типовій освітній програмі НУШ-1, посилено акценти щодо екологічної грамотності в структурі інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Учні вивчатимуть на місцевому матеріалі різноманітність неживої та живої природи, працю людей в різних галузях господарства.

Особливе місце відводиться таким результатам:

- гуманне ставлення до живих істот;
- прагнення до пізнання природи;
- розуміння практичної цінності природи як джерела існування людини;
- ціннісне і відповідальне ставлення до навколишнього світу;
- безпосередня участь в природоохоронній діяльності.

У змісті теми пріоритетними стають норми поведінки серед природи, участі в елементарній природоохоронній діяльності. Особлива увага приділяється спостереженням за навколишньою природою під час подорожей-спостережень, краєзнавчих розвідок [3, с. 67–70].

Цій роботі передувало виявлення і узагальнення проблем у формуванні екологічної свідомості і поведінки учнів, що відображено у «Білій книзі національної освіти України», а саме:

- нерівномірний розподіл змісту екологічної освіти за роками навчання у межах від 2 до 18%;
- відсутня інформація в змісті про найближче природно-техногенне оточення учня і побутово-повсякденного рівня;
- зміст шкільної екологічної освіти фактично не справляє впливу на формування світоглядних позицій учнів. Так 2/3 респондентів – учнів 6-11 класів, засвідчили позицію людини як «господаря», «споживача» природних ресурсів [4, с. 49].

Подолання проблем екологічної освіти, підвищення її ефективності дослідники із формування екоцентричної компетентності рекомендують здійснювати через запровадження узагальнюючих курсів екологічного змісту, вправляння у екологодоцільній, виваженій поведінці у взаємозв'язку урочної і позаурочної діяльності, а також екологізацію змісту і технологій шкільного навчання.

Учена О.Я. Савченко зазначає, що «у початковій школі необхідно сповна задіяти всі передумови для систематичного екологічного виховання молодших школярів», через залучення школярів до дослідницької роботи в індивідуальних і групових проєктах; проведення екологічно спрямованих ігор, вікторин, конкурсів малюнків; екологічне просвітництво батьків, цілеспрямованих спостережень, екологічних проєктів, розв'язання проблемних завдань на основі життєвої ситуації або художньо-пізнавального тексту» [1, с. 180].

У нових програмах і підручниках для початкової школи, як вважає Олександра Яківна, таким потенційно важливим для формування в дітей уявлень і понять про цілісність світу, природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства постає інтегрований курс «Я досліджую світ» через реалізацію змістових ліній: людина і природа, природа; насичення екологічно спрямованим змістом і міжпредметними зв'язками інших предметів (літературне читання, математика).

За О.Я. Савченко діяльнісний складник є ядром кожної компетентності: він найбільшою мірою забезпечує здатність учня діяти. Операційним механізмом цієї здатності є дії, операції, уміння, навички [5].

У курсі «Я досліджую світ» інтегровано зміст природничої освіти, передбачено можливості виявляти різні дії пошукового характеру, визначено діяльнісні характеристики навчальних результатів:

- виконувати досліді, осмислювати сутності процесів та умови їх перебігу;

- виявляти особливості росту, розвитку, поведінки живих організмів; використовувати набуті знання й уміння у навчально-пізнавальній і проєктній діяльності, у повсякденному житті;
- вирішувати навчальні проблемні ситуації, творчі завдання; володіти соціальними і природничими поняттями і використовувати їх у мовленні;
- встановлювати причиново-наслідкові зв'язки у природі; здійснювати відбір необхідних об'єктів, робити висновки, збагачувати власний життєвий досвід;
- подавати результати спостережень, досліджень, проєктної діяльності у вигляді малюнків, таблиць, логічного висновку.

З опорою на рекомендації Олександри Яківни нами було розроблено і апробовано завдання, які узгоджуються із вимогами до результатів Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) і доповнюють навчально-методичний комплект (підручник, робочий зошит, щоденник спостережень, атлас). Це проєктні завдання типу: «Створюємо екологічний календар»; «Проєкт-дослідження «Моя природоохоронна діяльність», «Макулатура – не сміття», «Як я впливаю на моє довкілля», в яких учням пропонується не лише висловити своє ставлення до об'єктів природи, але й взяти участь у посильній природоохоронній діяльності [6].

Для прикладу:

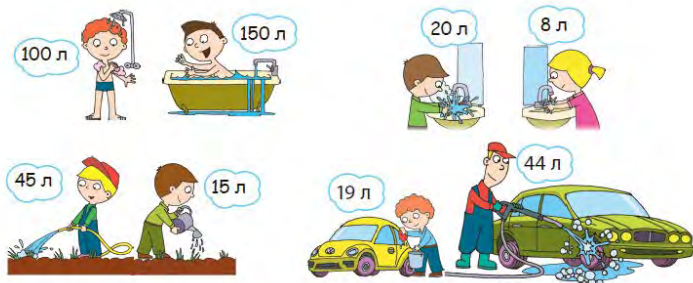
ЯК Я ВПЛИВАЮ НА МОЄ ДОВКІЛЛЯ		Бали	ПАПІР		Бали
ТРАНСПОРТ			Книжки я беру в бібліотеці або у знайомих		+1
До школи я... ходжу пішки або їджду велосипедом		+1	Якщо я хочу прочитати книжку, то завжди прошу мені її купити		+5
Їджду громадським транспортом або авто		+5	Прочитавши газету, я її викидаю у смітник		+5
ХАРЧУВАННЯ			Збираю старі газети, журнали, зошити, книжки на макулатуру		+1
У продуктового магазині моя родина купує: свіжі продукти (хліб, овочі, рибу, м'ясо) переважно місцевого виробництва, з яких самі готуємо їжу		+1	ОДЯГ		
напівфабрикати, заморожені готові страви, які потрібно розігрівати, консерви		+5	Намагаюся тримати в порядку свій одяг, не вимагаю купувати багато речей		+1
ВИКОРИСТАННЯ ВОДИ			Старий одяг ми здаємо в пункти прийому		+1
Приймаю ванну щодня		+5	Ношу одяг старших сестрички або братака, які з нього вирости		+1
Приймаю ванну 1–2 рази на тиждень		+1	СМІТТЯ		
Щоденно приймаю душ		+1	Пластикову тару я викидаю у спеціальний контейнер		+1
Закриваю кран, коли чищу зуби або мию руки		+1	З домашніх відходів ми робимо компост для удобрення своєї ділянки		+1
ЕНЕРГІЯ			Я приходжу до магазину зі своєю екоторбинкою		+1
У моєму домі опалення налаштоване таким чином, що ми можемо його регулювати залежно від погоди		+1	Усі ми створюємо багато відходів та сміття, тому мені байдуже, скільки сміття або відходів збирає моя родина		+5
Я завжди вмикаю світло, коли виходжу з кімнати		+1	Для підраунку треба скласти всі бали. Чим менша сума балів, тим меншої шкоди ти завдаєш довкіллю.		
Я завжди повністю вмикаю побутові прилади, не залишаючи їх у режимі очікування		+1	Обговоріть результати: у кого найвища сума балів, у кого — найнижча.		
У нас удома жарко, ми відкриваємо вікна взимку		+5	Домовтеся, як будете зменшувати шкідливий вплив на довкілля. Свої пропозиції запишіть на плакати.		
Електрику, яку використовує моя родина, ми отримуємо від сонячної енергії, сили води і вітру		+1			

[6, с. 45–46].

Формування екоцентричної компетентності реалізується на основі відповідної системи навчальних завдань, що передбачають способи діяльності залежно від предметної специфіки у ситуаціях, в яких учні набувають досвід вирішення практичних проблем і мотивованого ставлення до процесу і результату пізнання. Для прикладу:

Розглянь малюнки. На них зображено різні способи виконання однієї й тієї самої дії. Який із способів допоможе зберегти воду? Полічи, скільки води можна зберегти в кожному випадку.

[6].

На основі аналізу навчально-методичного комплексу з інтегрованою курсу «Я досліджую світ» учена відзначає наявність потенціалу щодо створення передумови для виховання у дітей шанобливого, турботливого ставлення до неживої і живої природи, інтересу до її пізнання; формування вміння догляду за кімнатними рослинами, додержання правил культурного поведіння серед природи. Як результат: учні набувають умінь характеризувати екологічні проблеми рідного краю, встановлювати зв'язки між живими організмами та умовами їх існування в природі, висловлювати оцінні судження щодо своєї участі в охороні природи рідного краю.

Використані джерела

1. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання/О.Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К.: Богданова А.М., 2009. – 226с.
2. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
3. Бібік Н.М., Павлова Т.С. Орієнтир для планування уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за навчально-методичним комплектом Надії Бібік, Галини Бондарчук. Організація освітнього процесу в початковій школі: Методичні рекомендації. Орієнтовні календарно-тематичні плани. 4 клас. Київ: Педагогічна думка, 2021. – 145с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731792/>

4. Біла книга національної освіти України/Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл, О.Я. Савченко [та ін.]; за заг.ред.акад. В.Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. Системи, 2010.- 342с.
5. Савченко. О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
6. Бібік Н.М. Я досліджую світ: підруч. для 3 кл. закл. серед.освіти (у 2-х ч.): Ч.1/Н. Бібік, Г. Бондарчук.-Харків: Вид-во «Ранок», 2020. С. 45-46.

Пархоменко Наталія Євгенівна,

начальник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної та початкової освіти в Новій українській школі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Сила української освіти в її постатях. Велич постаті Олександри Савченко живе в дидактиці початкової освіти, цінності якої видатна вчена виплекала дорогою від авторитарної і знаннєвої до особистісно орієнтованої й компетентнісної педагогіки. Багатогранність наукового доробку дослідниці щодо розбудови сучасної початкової школи є неоціненною, актуальність очевидною з огляду на його затребуваність і прийняття педагогічною спільнотою в контексті розгортання реформи «Нова українська школа».

Ціннісною домінантою формули нової школи, окресленої Концептуальними засадами реформування загальної середньої освіти, визначено педагогіку партнерства, яка наповнює навчальну взаємодію в класі атмосферою доброзичливості, толерантності, поваги до дитини і її родини, справедливості й добросовісності, відкриває можливості для суб'єктності кожного учасника освітнього процесу [1]. Підґрунтя для визначення ціннісного потенціалу навчальної взаємодії знаходимо в науковій спадщині видатного педагога, академіка Олександри Савченко.

У цінностях навчальної взаємодії акумулюються потреби, інтереси і бажання її учасників, що зумовлює їх регуляторну функцію щодо розуміння смислу діяльності, власне виконання дій, прояву ставлення до них та їх

результатів під час співпраці в освітньому процесі. Тому цінності навчальної взаємодії приймаються й опановуються дитиною в практичних діях, впливають на результат предметно-перетворювальної діяльності, викликають певні емоції від спільної справи з партнерами. З огляду на зазначене, для оволодіння цінностями, як переконує О. Савченко, має бути створене сприятливе просторово-предметне середовище, що мотивує активність і спонукає до діалогу [7]. За таких умов прийняті спільноту цінності, що характеризують навчальну взаємодію в класі, трансформуються в цінності, суб'єктивно значущі для кожного її учасника. Для досягнення такого результату О. Савченко радить учителю «утверджувати в своїх стосунках із учнями людську гідність кожної дитини незалежно від того, які в неї навчальні успіхи» [3, с. 138]. Розкриваючи ціннісний потенціал навчальної взаємодії, видатна вчена визначає паралелі толерантності в освітньому процесі з ідеями В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі щодо гуманного ставлення вчителя до кожної дитини й наголошує на «винятковій увазі, терпінні й вірі в дитячі можливості» [7].

«Ділове співробітництво вчителя й учнів у конкретних навчальних справах» [3, с. 146] О. Савченко окреслює як оптимальну модель навчального спілкування на уроці, що стимулює навчальну працю й перетворює її на суб'єкт-суб'єктну взаємодію [5, с. 144]. Для підтримки емоційного благополуччя на уроці вчена радить враховувати «потребу особистості в контакті з учителем на уроці, прагнення дістати схвалення, підтримку своїх дій», надає значущості вмінню вчителя відчувати душевний стан учня в момент розмови, акцентує увагу на швидкості й справедливості реакції вчителя на непередбачувані ситуації, адже у цьому проявляється педагогічна майстерність і гуманізм вчителя [3, с. 139]. Слова вченої про те, що «турбота про емоційне благополуччя дитини на уроці аж ніяк не знецінює таких найнеобхідніших умов навчального спілкування, як довільність дій, зосередженість уваги, вольові зусилля в досягненні найкращих результатів», а навпаки дозволяє встановити контакт з дитиною, залучити її до активної діяльності, перегукуються з ідеями соціально-емоційного навчання, визначеними в Європейській рамці «LifeComp» (2020), концептуальні позиції якої покладені в основу розвитку української шкільної освіти сьогодні [3, с. 142; 2]

Ціннісний потенціал особистісно орієнтованого стилю спілкування вчена вбачає у варіативності думок, підтримці ініціативності дітей, стимулюючому оцінюванні, залученні учнів до самооцінки, підтримці бажання досягати успіхів. «Гуманізація навчального спілкування, домінування дія-

логу, стимулювання внутрішньої активності учнів, ситуації вільного вибору, природність і щирість учительських слів і жестів є обов'язковими умовами повноцінного навчання, виховання і розвитку кожної дитини», – підкреслює у своїх роботах О. Савченко [4, с. 73]. Усі зазначені характеристики педагогічного спілкування суголосні з цінностями професійної діяльності вчителя Нової української школи.

Значущість окреслених вище цінностей, що регулюють педагогічне спілкування як визначальний компонент навчальної взаємодії, актуалізована і зміною філософії оцінювання результатів навчання учнів та впровадженням у шкільну практику формувального оцінювання як інструмента взаємодії учителя й учня, спрямованої на залучення учня до саморегуляції навчальної діяльності задля досягнення її успіху. Формувальне оцінювання активізує суб'єктність учня й створює передумови для оволодіння компетентностями, що пояснює його ціннісну сутність. Для посилення функціональності формувального оцінювання корисними вважаємо такі поради О. Савченко щодо дій учителя: «...вчитель – невидимий диригент, який вчасно уміє почути, помітити, підправити, підтримати кожного виконавця, націлити на добрі справи»; гуманний вчитель має визнавати право дитини на помилку, виявляти довіру й повагу до учнів, при цьому поєднувати розумну вимогливість «з умінням не пропустити момент, коли дитині особливо потрібні допомога і увага» [4, с. 69, с. 66].

Вивчення наукового доробку О. Савченко дозволяє простежити розвиток ідеї формування суб'єктності учня у навчальній взаємодії: від розвитку пізнавальної самостійності учнів, формування загальнонавчальних умінь і навичок до оволодіння ключовою компетентністю «уміння вчитися». Власне уміння вчитися дослідниця визначає як найважливішу індивідуальну й соціальну цінність. У його структурі виокремлює «ціннісне ставлення до самостійного учіння», формування якого визначає як дидактичну умову оволодіння учнями цією ключовою компетентністю. Розглядаючи компонентний склад «уміння вчитися» О. Савченко акцентує увагу на взаємозв'язках між такими якостями як організованість, самостійність і відповідальність. Зважаючи, що організованість є сукупністю взаємопов'язаних умінь і навичок, які забезпечують швидке, усвідомлене включення в навчальну діяльність, готовність діяти цілеспрямовано, тримати в порядку робоче місце, користуватись навчальним приладдям, орієнтуватись у часі, берегти й раціонально розподіляти його, планувати та контролювати свої дії, водночас вона є й ознакою самостійності, а отже, і відповідальності за виконувані дії [6].

Від атмосфери навчальної взаємодії в класі залежить, чи стануть організованість, самостійність і відповідальність цінностями учня в навчальній діяльності, забезпечать його самодостатність у формуванні себе як суб'єкта учіння. У цьому контексті О. Савченко наголошує на цінностях самоконтролю, рефлексивної позиції, уміння формулювати пізнавальні запитання. Учена радить вчителю: «Не треба давати дітям готових висновків, оцінок, натомість слід привчати їх до розмірковування, висловлення своїх думок, почуттів» [4, с. 61].

Короткий дискурс щодо ціннісного потенціалу навчальної взаємодії в науковій спадщині Олександри Савченко дозволяє нам виокремити групи цінностей, якими має послуговуватись учитель, керуючи навчальною взаємодією в контексті особистісно орієнтованого компетентнісного навчання. Окреслимо ці групи.

Цінності, що характеризують соціально-психологічну атмосферу навчальної взаємодії (повага, доброзичливість, рівність, гідність, толерантність, чесність, справедливість тощо), є загально визнаними чеснотами і впливають на емоційно-вольову сферу особистості, актуалізують мотиваційний аспект співпраці і сприяють формуванню в учнів ціннісно-мотиваційного компонента компетентності.

Цінності, що характеризують дидактико-методичні інструменти вчителя (способи організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, способи оцінювання, зокрема формувальне оцінювання, врахування індивідуальних особливостей учнів, стиль спілкування учителя тощо), є основою його професійної майстерності, актуалізують діяльнісний аспект співпраці і сприяють формуванню в учнів операційно-діяльнісного складника компетентності.

Цінності, що характеризують учня як суб'єкта учіння (вмотивованість, пізнавальний інтерес, допитливість, зокрема уміння ставити запитання, добросовісність, організованість, самостійність, відповідальність, ініціативність тощо), співвідносні з обов'язковими / очікуваними результатами навчання, що окреслені у Державному стандарті початкової освіти та освітніх програмах. Володіння ними реалізує діяльнісний аспект навчальної взаємодії й уможливує формування та розвиток операційно-діяльного складника компетентності. З урахуванням зазначеного підкреслимо, що цінності другої й третьої груп регулюють діяльнісний аспект навчальної взаємодії з тією відмінністю, що цінності другої групи наповнюють змістом дії вчителя, цінності третьої групи – дії учня. Водночас дії вчителя й учня взаємопов'язані спільною метою й об'єктом навчальної взаємодії

(навчальним завданням, визначеним відповідно до освітньої програми й етапу її опрацювання).

Цінності, що характеризують об'єкт навчальної взаємодії (доступність сприйняттю дитини, українознавчий контекст, сучасність, практична зорієнтованість, соціальна значущість змістового наповнення навчальної взаємодії), визначають соціокультурний і дидактичний зміст освіти та наповнюють смислами знанневий компонент компетентності, а також поєднують в єдине ціле усі названі вище групи цінностей, забезпечуючи цілісність ціннісного потенціалу навчальної взаємодії.

Суголосність концептів реформи загальної середньої освіти та ціннісного потенціалу навчальної взаємодії, розкритого в науковій спадщині Олександри Савченко, підкреслює значущість, перспективність і далекоглядність її поглядів, що стали базовою основою розвитку української початкової освіти, впроваджені і впроваджуються у шкільну практику. Задля підвищення якості компетентнісно орієнтованого навчання з урахуванням поглядів видатної вченої О. Савченко подальшого студювання потребує проблема формування ціннісної основи суб'єктності учня в навчальній взаємодії.

Використані джерела

1. Концепція Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. / Уклад.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. / За заг. ред. М. Грищенка. [Електронний ресурс]. / Кабінет Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> .
2. Гриневич Л. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. – Київ, «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. – 312 с. – С. 51-53.
3. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : «Magistr-S», 1997. – 256 с.
4. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручн. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
6. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра посібник; Савченко О.Я. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 176 с.
7. Савченко О. Я. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. – URL: http://en.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/26_8.pdf

Петрук Оксана Миколаївна,

провідний науковий співробітник

відділу початкової освіти

імені О.Я. Савченко

Інституту педагогіки НАПН України

ПОЧАТКОВИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ І ЗАВДАНЬ

У системі освітніх цінностей одне з чільних місць обіймає мовна освіта як суспільна, державна та особистісна цінність. Сьогодення актуалізує нові завдання щодо мовної освіти здобувачів.

Нині в умовах збройної російської агресії проти України надзвичайно важливим є завдання щодо утвердження української мови як елемента національної безпеки та лінгвального інтегратора всього українського суспільства, про що зокрема наголошує й МОН України в особі міністра Оксана Лісового.

Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна. Водночас представникам корінних народів і національних меншин України гарантовано право навчатися рідною мовою поряд із державною мовою в класах (групах), створених відповідно до частини першої статті 7 Закону України «Про освіту» та частини першої статті 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Документи, що унормовують освітній процес в Україні, ініціюють розвиток особистості, яка володіє уміннями й навичками спілкування державною мовою відповідно до обставин. З огляду на це метою навчання української мови як державної у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин є формування комунікативно компетентного здобувача освіти, який не тільки знає мову, але й вільно користується нею, дотримується культури мовлення, правил поведінки та соціальних норм мовленнєвого спілкування. Навчання української мови в освітніх закладах зазначеного типу повинно забезпечувати високий рівень володіння учнями державною мовою, що гарантує їм реалізацію своїх прав і свобод, успішну соціалізацію і самоутвердження в українському суспільстві, сприяє духовному зростанню, реалізації творчих можливостей,

вихованню громадянина України, якому притаманне почуття толерантності до інших мов і культур.

Зазначимо, що в національних і мовних питаннях Україна повсякчас поводитися дуже виважено, й українське суспільство, й парламент завжди стояли на тих засадах, що права національних спільнот не повинні обмежуватися жодним чином. Однак склалася ситуація, коли молоді люди – представники національних меншин, які є громадянами України, через незнання державної мови не мають доступу для подальшого навчання, і відповідно обмежуються в громадянських і політичних правах, не мають можливості брати повноцінну участь у житті країни. Таке становище, на нашу думку, і є порушенням їхніх прав, незахищеністю й дискримінацією за мовними ознаками. Саме тому проблема навчання української мови як державної у школах з викладанням мовами національних спільнот набуває особливої значущості.

У розв'язанні проблеми навчання української мови учнів, для яких вона не є рідною, важливу роль відіграє початкова ланка школи. Нинішня реформа шкільництва спричинила зміну пріоритетів, запровадження «компетентностей як цільової орієнтації освіти» (Н.М. Бібік) та відхід від знаннєвої парадигми. Початковий курс української мови як державної теж потребує переосмислення, розроблення його з урахуванням сучасних вимог до освіти. Така необхідність зумовлена не лише статусом української мови, але й загальним переглядом цілей і завдань шкільної освіти. Нині акцентовано увагу засвоєнні особистістю конкретних навчальних результатів: знань, умінь, навичок, формуванні ставлень, досвіду особистісної діяльності, рівень засвоєння яких дає змогу діяти адекватно в певних навчальних і життєвих ситуаціях. Так, у навчальній програмі з української мови [1] зазначено, що прикметною рисою початкового курсу української мови як державної у школах з мовами навчання національних меншин є практична спрямованість його на розвиток ключових і предметних компетентностей, що в подальшому сприятимуть успішній соціалізації учнів, формуванню вмій самостійно опановувати знання, розвиватися й удосконалюватися упродовж життя. На відміну від попередніх програм, більш конкретно окреслено мету навчання української мови, що полягає у формуванні в учнів певного рівня комунікативної компетентності, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим з віковими можливостями та інтересами молодших школярів; розвитку особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; готовності і здатності спіл-

куватися українською мовою в особистому й суспільному житті задля особистих потреб, у міжкультурному діалозі; збагаченні емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку мовленнєво-творчих здібностей [1].

Ми усвідомлюємо, що для досягнення мети й реалізації основних завдань початкового курсу української мови важливо не лише відібрати відповідне змістове наповнення предмета українська мова, але й втілити його в підручниках з урахуванням сучасних підходів до мовної освіти.

Використані джерела

---

1. Навчальна програма з української мови (складник типової освітньої програми) для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти з мовами навчання національних меншин (молдовською, румунською, угорською). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716169>

Процай Людмила Петрівна,

доцент кафедри початкової освіти

*Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Віртуальні екскурсії сприяють формуванню та розвитку різних умінь і навичок здобувачів освіти, таких як просторове орієнтування, інформаційна та пізнавальна компетентність, критичне мислення, соціальна взаємодія, самостійність, відповідальність, самоорганізація та самоконтроль.

Віртуальна екскурсія – це цілеспрямована, спеціально організована форма дистанційного навчання, яка відображає навколишню дійсність через віртуальні засоби та, на відміну від традиційної навчальної екскурсії, не потребує безпосереднього контакту з реальними об'єктами довкілля [2].

Для організації та проведення віртуальних екскурсій необхідно врахувати їх сутність, класифікацію, цільове призначення, особливості застосування для різних вікових груп та дисциплін. Також необхідно дотримуватися певних принципів, етапів та методичних прийомів, що забезпечують ефективність та якість віртуальних екскурсій. Окрім того, необхідно використо-

увати сучасні інформаційно-комунікаційні технології та цифрові засоби, які дозволяють створювати реалістичні та інтерактивні віртуальні екскурсії.

За результатами дослідження Є. Починок, «завдяки віртуальним екскурсіям навчання стає динамічним, насиченим та цікавим, стимулює до самостійності та ініціативності, а початкова школа, як осередок формування дитячої особистості, стає в авангарді суспільних змін» [2]. Донедавна віртуальні екскурсії розглядалися як нестандартна форма організації навчання, однак нині вони є необхідною формою дистанційного засвоєння навчального матеріалу.

Як зазначає А. Дробін, віртуальна екскурсія, як сучасна форма організації освітнього процесу, що ґрунтується на ІКТ, показує свою високу ефективність і надає широкі можливості та інструментарій для розвитку кругозору, творчості, проведення досліджень, задоволення потреб в інформації. Але ця ефективність можлива лише при системності роботи, належній організації та підготовці до екскурсії, дотримання відповідної методики [1].

Ми розглядаємо віртуальні освітні екскурсії як інтерактивні навчальні ініціативи, що дозволяють учасникам освітнього процесу подорожувати та вивчати різноманітні місця, події та теми, не залишаючи аудиторії навчального закладу. Для майбутніх учителів початкових класів віртуальні освітні екскурсії включають віртуальні мандрівки до музеїв, історичних місць, наукових лабораторій, національних парків, закордонних освітніх закладів та багато інших локацій, залежно від мети: для розширення їхнього кругозору, поглиблення знань з різних предметів, розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності, формування мотивації до навчання та професійного зростання.

Віртуальні освітні екскурсії мають численні переваги, серед яких можна виділити:

Доступність. Вони стають доступними для учасників у будь-якому місці та у будь-який час. Студенти не обмежені географічними та часовими рамками, що дає можливість досліджувати світ і навчатися дистанційно.

Безпека. Віртуальні екскурсії дозволяють уникнути ризиків, пов'язаних з фізичною присутністю в небезпечних або недоступних місцях. Вони особливо важливі в умовах пандемій, війни або для осіб з фізичними обмеженнями.

Інтерактивність. Віртуальні екскурсії можуть бути інтерактивними, дозволяючи учасникам взаємодіяти з вмістом та середовищем, що робить навчання більш захоплюючим і запам'ятовуваним.

Ми виокремлюємо такі особливості організації та проведення віртуальних екскурсій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів:

1. Вибір теми, мети, завдань та об'єктів віртуальної екскурсії залежно від навчальної програми, інтересів та рівня підготовки студентів.

2. Використання різних джерел інформації для створення вмісту віртуальної екскурсії, таких як Інтернет-ресурси, електронні бібліотеки, мультимедійні презентації, веб-камери, 3D-моделювання тощо.

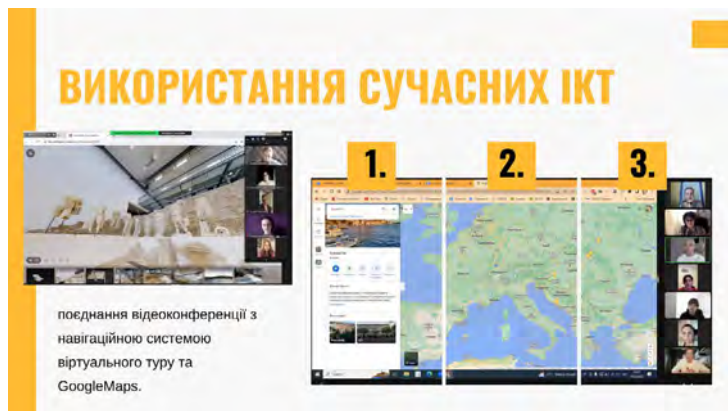
3. Застосування різних форматів та засобів подання вмісту віртуальної екскурсії, таких як текст, звук, зображення, відео, анімація, інтерактивність тощо.

4. Організація ефективної взаємодії та комунікації між студентами та викладачем під час проведення віртуальної екскурсії, таких як обговорення, запитання, відгуки, рефлексія тощо.

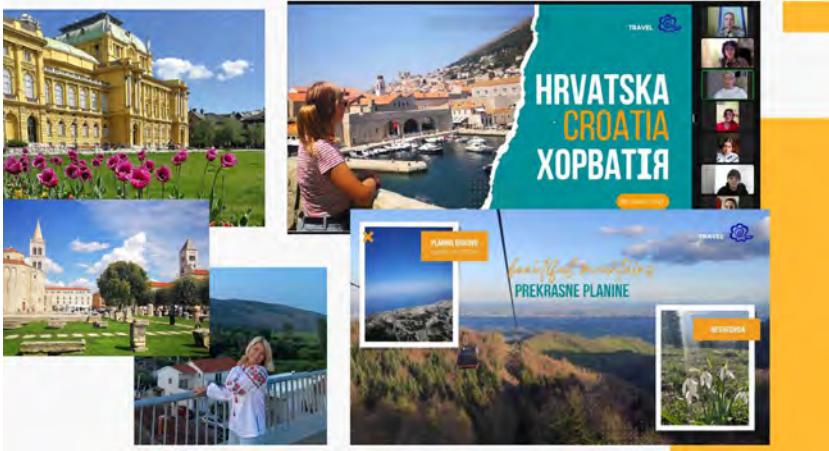
Для прикладу презентуємо вам модель освітньої імерсійної віртуальної екскурсії до балканської країни Хорватії, що була нами проведена 24 травня 2023 р. до археологічного музею Нарона республіки Хорватія. Ця віртуальна екскурсія була спрямована:

- на формування у майбутніх учителів початкових класів вміння організовувати навчальні віртуальні подорожі для молодших школярів,
- на підготовку студентів до міжкультурної взаємодії та пошуку нових дидактичних можливостей,
- надання студентам унікального досвіду, що поглибить їхні знання та підготує до роботи в різноманітних культурних та освітніх контекстах.

Організація віртуальної екскурсії вимагає особливої підготовки у використанні сучасних ІКТ, зокрема поєднання відеоконференції з навігаційною системою віртуального туру та Google Maps. Саме таке завдання ми ставили, що стало гарним досвідом та прикладом для майбутніх учителів початкових класів.

Значну увагу під час заходу приділяли презентаційному та аудіосупроводу для ознайомлення учасників з країною Хорватією. Сама мультимедійна презентація «Ласкаво просимо до Хорватії» стала яскравим прикладом якісно створеної інфографіки з використанням власних світлин, урахуванням правил колористики, композиції та стилю.

Ще одним важливим напрямом імерсійної екскурсії до Хорватії було формування іншомовної компетентності здобувачів освіти. Під час екскурсії було впроваджено технологію білінгвальної освіти студентів. Обов'язковим завданням для них було сформулювати та поставити питання до гіда англійською мовою і написати англomовний фідбек до екскурсії.

Таким чином, віртуальні екскурсії є актуальними та перспективними заходами освітнього процесу, особливо для майбутніх учителів початкових класів. Вони дозволяють створити віртуальне середовище, яке відображає реальні об'єкти довкілля, та забезпечити максимальну доступність, мобільність, гнучкість та технологічність навчання.

Використані джерела

---

1. Дробін, А. (2022) Віртуальна екскурсія як форма організації освітнього процесу природничої дисципліни: методичні особливості [Електронний ресурс]. Інноваційна педагогіка. Вип. 46, 239-243.
2. Починок, Є. (2021). Особливості використання віртуальних екскурсій в умовах дистанційного викладання курсу «Я досліджую світ». Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 35(5), 203-211.

Рустамова Анастасія Владиславівна,

здобувачка освітнього ступеня магістра спеціальності

013 Початкова освіта

Університету Ушинського;

Скворцова Світлана Олексіївна,

завідувач кафедри математики і методики її навчання

Університету Ушинського

ЧИСЛОВІ РЕБУСИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ

Олександра Яківна Савченко залишила нам у наукову спадщину педагогічну систему формування пізнавальної самостійності молодших школярів, психолого-педагогічні особливості формування в них читацьких інтересів, і шляхи підвищення пізнавальної активності учнів початкових класів, та інші аспекти навчання і розвитку дітей молодшого шкільного віку. Олександрою Яківною Савченко доведено, що інтерес до навчання є важливим чинником пізнавальної діяльності. З метою його формування Олександрою Яківною запропоновано методи і прийоми, серед яких – використання ігрових та творчих завдань, створення ситуацій успіху, заохочення самостійності та ініціативи, забезпечення зворотного зв'язку та

індивідуального підходу, формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення до навчання.

Серед різноманіття ігрових і творчих завдань, які пропонуються учням в початковій школі, значне місце посідають ребуси і головоломки, арифметичні лабіринти. Лабіринти – конструкції з складним і заплутаним планом. Їх розв'язання полягає у знаходженні маршруту, яких веде до досягнення його мети. Серед методів розв'язування лабіринтів А.П. Тонких виділяє метод спроб і помилок, метод закреслення безвиході, алгоритм (правило) однієї руки.

Маршрути в лабіринті можуть бути представлені як ребра графа, а точки перетину двох і більш шляхів – як його вершини. Тому пошук маршруту в лабіринті зводиться до побудови алгоритму пошуку маршруту у відповідному графі від заданої вершини А до заданої вершини В.

Великий інтерес для розвитку уваги і вдосконалення навиків усних обчислень представляють так звані числові або арифметичні лабіринти. Арифметичні лабіринти є окремим випадком числових лабіринтів. Вони, як правило, мають вид концентричних кругів з воротами. Біля воріт стоять числа. Для того, щоб досягти мети – потрапити у центр, потрібно одержати число, що записано в центрі.

Ребуси – це головоломки, в яких замість слів (їх потрібно відгадати) поставлені знаки: фігури, предмети тощо. У ребусах зашифровуються окремі слова, прислів'я, приказки, афоризми. А.П.Тонких визначає правила, за якими складаються і розгадуються ребуси.

У математичних або числових ребусах вимагається розшифрувати запис розв'язання або відновити знаки арифметичних дій між числами. В таких ребусах цифри десяткової системи числення замінені зірочками або буквами. Якщо цифри замінені буквами, то при розв'язуванні ребуса треба розуміти, що різні цифри замінені різними буквами, однакові – однаковими.

Об'єктом нашого дослідження є теоретичні основи та методика навчання молодших школярів розв'язування нестандартних математичних завдань – математичних лабіринтів, ребусів і головоломок.

Предметом дослідження є застосування на уроках математики у початковій школі числових ребусів, як умови вдосконалення обчислювальних навичок учнів початкових класів та формування інтересу до обчислень.

Мета дослідження полягає в розробці системи числових ребусів, розв'язування яких передбачає відтворення процесу письмових обчислень – письмового додавання та віднімання, письмового множення і письмового

ділення та в перевірці під час педагогічного експерименту ефективності її застосування для вдосконалення обчислювальних навичок.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, якщо на уроках математики застосовувати числові ребуси, то це сприятиме вдосконаленню обчислювальних навичок у молодших школярів, підвищить їх інтерес до навчання математики, зокрема до обчислень.

У відповідності з метою, об'єктом, предметом та гіпотезою в дослідженні розв'язувалися задачі:

- Вивчити математичну літературу з теоретичних основ розв'язування нестандартних задач.
- Вивчити методичну літературу з проблеми використання числових лабіринтів, ребусів і головоломок в практиці навчання математики в початковій школі.
- Розробити систему завдань для 4-го класу, метою якої є вдосконалення обчислювальних навичок письмових обчислень.
- Експериментально перевірити ефективність застосування розробленої системи завдань – числових ребусів для вдосконалення обчислювальних навичок письмового додавання і віднімання, письмового множення і ділення, під час педагогічного експерименту.

В процесі роботи використовувалися наступні методи дослідження: педагогічне спостереження, вивчення шкільної документації, бесіди з учителями та учнями, лабораторний та природний експеримент. Провідне місце належало педагогічному експерименту, який проходив в констатуючій та формуючій формах.

Розроблена нами система числових ребусів відтворює всі випадки письмових обчислень курсу математики 4-го класу і містить 150 завдань. Це випадки застосування письмових прийомів додавання, віднімання, множення і ділення в центрі «Тисяча», і в центрі «Багатоцифрові числа».

Ребуси складено до кожного випадку обчислення за нарощуванням складності. Так, на перших етапах, коли учні лише засвоїли прийом обчислення пропонуються нескладні ребуси, в яких зашифровано зірочками лише цифри одного з компонентів. Наступні ребуси вже складніші – зірочками зашифровані цифри в обох компонентах, але відомий результат арифметичної дії. Далі – ребуси, в яких зірочками зашифровані цифри як у компонентах, так і в результаті арифметичної дії. І, нарешті пропонуються ребуси, в яких відомі лише кілька цифр у компонентах чи в результаті.

Розв'язування числових ребусів вимагає від учнів не лише обчислювальних навичок, а й певного рівня розвитку приймів розумових дій і розумових операцій – аналізу й синтезу, порівняння, прогнозування, передбачення наслідків тощо. Але водночас, одержаний результат – розшифрований ребус викликає в учнів позитивні емоції, які сприяють формуванню пізнавального інтересу до математики.

Звичайно, учитель не має залишати учнів один на один з числовим ребусом, щоб вони навмання шукали розв'язання. У такий спосіб діти, стикнувшись з першими перешкодами і не зможі їх подолати, припинять намагання розшифрувати запис. На перших етапах учитель має організовувати колективну роботу с класом, демонструючи школярам методи розв'язування числових ребусів.

При розгадуванні числових ребусів на відновлення обчислень з використанням письмових прийомів додавання та віднімання, множення і ділення, першим кроком слід проаналізувати його запис, встановити у якому фрагменті достатньо даних для його відновлення й замінити зірочки числами. На наступному етапі ще раз проаналізувати ребус з вже відновленими цифрами і з'ясувати у якому його фрагменті достатньо даних для відновлення. Звичайно, що цей алгоритм використовується для нескладних ребусів.

Серед числових ребусів є й ті, які доцільно розгадувати «з кінця», крок за кроком відновлюючи кожний фрагмент розв'язання. Є й такі ребуси, які передбачають оцінювання різних варіантів. Наведемо приклад – письмового ділення, який містить дуже мало інформації.

Аналізуємо запис ребусу: 1) перше неповне ділене – сотні, а останнє – одиниці, це означає, що в записі значення частки на місті десятків має бути 0; 2) остання цифра у записі діленого (зліва направо) – цифра 5, тому у останньому неповному діленому і у числі одиниць, що розділилися наприкінці запису справа має бути цифра 5; 3) число сотень, що розділилися – двоцифрове число, яке закінчується цифрою 7.

Дослідимо цю умову: результат множення, в кінці запису якого цифра 7 можливий лише у випадках: $3 * 9 = 27$ або $1 * 7 = 7$. Маємо розглянути ці варіанти. Отже, в дільнику остання цифра може бути або 1 або 3, або 7, або 9.

Враховуючи той факт, що розділилося число одиниць, яке закінчується цифрою 5. А на 5 закінчуються добутки п'яти на непарні числа – 1; 3; 7; 9. Отже, остання цифра у запису частки (зліва направо) – цифра 5. Розглядаємо один із варіантів.

Якщо остання цифра дільника 7, то перша цифра частки – 1. Якщо остання цифра дільника 1, то перша цифра значення частки 7. Враховуючи той факт, що перше неповне ділене трицифрове число сотень, а розділилося двоцифрове число сотень (остача одноцифрове число), то ці числа близькі до 100.

Нехай у розряді сотень значення частки стоїть цифра 1: близьким до 100 буде двоцифрове число 97. Отже, в цьому випадку дільник 97. Розділилися 97 сотень.

Нехай у розряді сотень значення частки стоїть цифра 7: близьким до 100 буде двоцифрове число, яке містить 9 десятків, оскільки при відніманні цього розряду не одержимо остачі. Такого числа не існує. Відкидаємо цей варіант.

Знаючи дільник і останню цифру частки, відновлюємо кількість одиниць, що розділилися: $97 \cdot 5 = 485$. Відновлюємо останнє неповне ділене. Встановлюємо цифру десятків діленого – 8. За остачею і кількістю сотень, що розділилося відновлюємо цифру сотень діленого: $7 + 4 = 11$. Отже перше неповне ділене – 101.

Практичне значення роботи полягає у розробці системи завдань – числових ребусів, які передбачають відновлення розв'язання із застосуванням письмових прийомів додавання, віднімання, множення і ділення. Вона може бути застосована вчителями початкової школи в 4-му класі на уроках математики.

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підруч. для студ. пед. ф-тів. Київ, 1999.
2. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посіб. для вчителя. Київ, 1997.
3. Сковрцова С.О., Онопрієнко О.В. Нова українська школа: методика навчання математики у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків, 2020.
4. Skvortsova, S., Romanushyn, R. Use of online simulators for the formation of primary school learners' computing skill. Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-Learning. Seria of E-Learning, vol. 12, 2020. Pp. 65-76.
5. Skvortsova S., Romanushyn R. The Computational Activity of Younger Students: Neuropsychological Approach. Universal Journal of Educational Research 7(12): 2817-2829, 2019. <http://www.hrpub.org> DOI: 10.13189/ujer.2019.071232. P2817-2829

Скворцова Світлана Олексіївна,
завідувач кафедри математики і
методики її навчання
Університету Ушинського

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Підготовка вчителя перебувала в колі наукових інтересів О. Савченко. Нам залишилася величезна спадщина у вигляді низки публікацій, зокрема публікації «Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти» [1], «Підготовка вчителя в контексті інновацій шкільної освіти» [2; 3], «Інваріантна компонента у підготовці вчителя початкових класів» [4], «Функціональний підхід при підготовці майбутнього вчителя» [5] тощо. Ідеї О. Савченко гідно продовжують її учні, фокус уваги яких зосереджено на підготовці майбутніх учителів, в тому числі й методичній підготовці.

Проблема методичної підготовки майбутніх учителів досліджується І. Акуленко, Н. Глузман, Л. Коваль, А. Кузьмінским, О. Матяш, С. Скворцовою, Н. Тарасенковою та ін. І. Акуленко, А. Кузьмінським та Н. Тарасенковою розроблено наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики, які, у подальшому, реалізовано І. Акуленко в компетентісно орієнтованій методичній підготовці майбутнього вчителя математики профільної школи. О. Матяш зосередила увагу на розробці системи формування методичної компетентності студентів напряму підготовки «Математика» до навчання учнів геометрії. Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у навчанні учнів розв'язування сюжетних математичних задач було метою дослідження С. Скворцової та Я. Гаєвець. Формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів перебуває у колі наукових інтересів Н. Глузман. О. Швай при формуванні методичної компетентності вчителя математики акцентує увагу на практичній підготовці здобувачів вищої освіти і пропонує збільшення різних видів навчальних і

виробничих практик та виокремлює умови проведення педагогічної практики, за яких ефективно формуються усі складники методичної компетентності майбутніх вчителів математики.

Метою підготовки майбутніх учителів до навчання учнів математики в педагогічному університеті є формування в них методичної компетентності. Більшість дослідників використовують термін «методична компетентність» (В. Адольф, І. Акуленко, А. Кузьмінський, Н. Кучугова, О. Ларіонова, О. Лебедева, І. Малова, О. Матяш, В. Моторина, О. Скафа, Н. Стефанова, Н. Тарасенкова, Л. Шкерін і ін.), «методична компетентність вчителя у навчанні учнів математики» (С. Скворцова, Я. Гаєвець, М. Гаран та ін.).

Вчені розглядають методичну компетентність вчителя як складову професійної компетентності. Методична компетентність – це інтегральна професійно-особистісна характеристика педагога (Н. Глузман, Н. Кузьміна, Т. Мамонтова та В. Шаган), система наукових, психологічних, педагогічних і предметних знань та професійно-методичних умінь (Л. Бонашко, О. Борзенкова, Н. Глузман, К. Кожухов, Н. Кузьміна, І. Малова, Т. Мамонтова, А. Мармуль, Т. Руденко, Н. Цюлюпа). На практико орієнтований характер методичної компетентності звертають увагу І. Акуленко, А. Кузьмінський та Н. Тарасенкова; автори наголошують на ціннісному складнику методичної компетентності – системі ціннісних орієнтацій й особистісного досвіду у застосуванні методичних умінь. У визначенні О. Матяш методична компетентність виступає як результат методичної підготовки у стінах ВНЗ.

Водночас, у Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (Наказ № 2736-20 Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України) використовується термін «предметно-методична компетентність». Слід зазначити, що В. Ворожбіт-Горбатюк, А. Боярська-Хоменко, С. Доценко та Г. Черненко, услід за ПС розглядають поняття «предметно-методична компетентність», як один з складників професійної компетентності як здатність здійснювати освітній процес.

У нашому дослідженні користуємось терміном «методична компетентність», і при визначенні суті цього поняття, так само як і І. Акуленко, ми виходимо зі змісту методичної діяльності вчителя, яку розглядаємо як ланцюжок розв'язування методичних задач [6]. Отже, методична компетентність (МК) – внутрішнє особистісне утворення, властивість особистості, яка виявляється

у здатності ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі [7].

Отже, метою методичної системи підготовки майбутніх учителів до навчання учнів математики є формування в них методичної компетентності. Нами розроблено модель методичної системи підготовки майбутніх учителів до навчання учнів математики, яка, побудована відповідно підходу А. Пишкало, і містить п'ять компонентів – мету (формування методичної компетентності), зміст (змістовий ресурс: навчальні дисципліни і зміст навчання), засоби навчання, технології та форми навчання (формальної, неформальної, інформальної освіти). Модель методичної підготовки подана на рис. 1.

Очевидно, що зміст навчання методичних дисциплін оновлено, виходячи з Державного стандарту загальної початкової освіти і Типових освітніх програм Нової української школи. З метою формування всіх складників методичної компетентності – нормативного, варіативного, спеціально-методичного, контрольо-оцінювального, технологічного, проєктувально-моделювального, предметом навчання є і нормативні документи, і чинні підручники, методики і технології навчання математики.

Урок математики, і застосування вчителем ІКТ на уроках математики, питання формульного оцінювання навчальних досягнень учнів – усі ці питання включаються у робочі програми методичних дисциплін як обов'язкових, так і дисциплін за вибором студентів.

На вимогу часу, коли здобувачі вищої освіти навчаються у формах очної, дистанційної та змішаної форм навчання, особливу увагу в цій моделі посідають технології навчання – навчальні технології, і технології на основі ІКТ. Серед навчальних технологій провідною є технологія контекстного навчання, яка базується на теорії діяльності і на принципі проблемності; основною ідеєю є навчання студентів в контексті майбутньої професійної діяльності. Як зазначалося вище, методична діяльність розглядається нами як ланцюжок методичних задач, зміст яких описує ситуації, які можуть трапитися у процесі навчання. Ситуаційне навчання реалізує різні методи і форми, зокрема рольові та ділові ігри, кейс метод, проблемне та проєктне навчання тощо. Тому нами виокремлено блок навчальних технологій, які реалізуються в оболонці контекстного навчання – технології проблемного, проблемно-задачного, проєктного, інтерактивного, ситуаційного навчання. Також до блоку навчальних технологій нами включено технологію навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями, технологію кооперативного навчання, технологію перевернутого класу. Не менш ефективними у підго-

товці майбутніх учителів є технології використання інтелект-карт, гейміфікації та QR- кодування.

Серед технологій на основі ІКТ виділяємо: 1) технології організації аудиторного навчання (презентації, електронні тести, електронний банк навчально-методичних матеріалів, електронний журнал); 2) технології організації дистанційного навчання (веб конференції, відео лекції, презентації, тести, банк навчально-методичних матеріалів, електронний журнал).

Отже, постає питання про забезпечення функціонування цієї моделі з боку викладачів методичних дисциплін ВНЗ. Нами обґрунтовано організаційно-педагогічні умови реалізації сучасних технологій навчання у процесі методичної підготовки майбутніх вчителів.

- Опанування викладачами методичних дисциплін сучасними технологіями навчання, у тому числі й на основі ІКТ.
- Доцільне використання комплексу навчальних технологій під час очного або дистанційного навчання.
- Освоєння викладачами методичних дисциплін корпоративного додатку, наприклад Microsoft Teams, або будь-якого іншого, як одного із засобів реалізації освітнього цифрового середовища університету.
- Створення цифрового методичного забезпечення навчальних дисциплін, у тому числі й у вигляді мультимедійного навчального комплексу.
- Обізнаність викладачів щодо наявності і можливостей онлайн сервісів, які дозволяють створити цифрове навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни; сформованість в них умінь працювати в обраних сервісах.

Опанування викладачами сучасних навчальних технологій відбувається за рахунок підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ на курсах, семінарах, круглих столах тощо. Очевидно, що одержані знання та сформовані уміння у реалізації сучасних технологій викладачі застосовуватимуть у процесі викладання методичних дисциплін. З метою здійснення освітнього процесу у дистанційній або змішаній формі, для освоєння сучасного цифрового середовища ВНЗ, викладачі методичних дисциплін відвідують відповідні корпоративні курси, на яких навчаються організовувати освітній процес у певному додатку. Виходячи з того, що робота як в очній, так і у дистанційній формі сьогодні не можлива без створення цифрового методичного забезпечення дисципліни – це і мультимедійні презентації лекцій, це і банк нормативних документів і чинних підручників у цифровому форматі, це і відеозаписи уроків, і студентські проекти тощо, – викладач має бути гото-

вий до використання онлайн сервісів і платформ, що досягається шляхом навчання викладачів на курсах підвищення кваліфікації тощо.

Таким чином, нами запропонована модель методичної системи підготовки майбутніх учителів до навчання учнів математики. Сфокусовано увагу на технологічному блоці і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови реалізації сучасних технологій навчання у процесі методичної підготовки майбутніх вчителів.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Пед. науки: Зб. наук. пр.*, 2006. Вип. 12, т. 1. С. 22–36.
2. Савченко О.Я. Підготовка вчителя в контексті інновацій шкільної освіти. *Наук. часопис. Сер. 17. Теорія і практика навчання та виховання*, 2005. Вип. 2. С. 3–9.
3. Савченко О.Я. Підготовка вчителя в контексті інновацій шкільної освіти. *Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб наук. пр.*, 2004. Вип. 10. С. 109–117.
4. Савченко О.Я. Інваріантна компонента у підготовці вчителя початкових класів. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: *Матеріали міжнар. наук.-метод. конф.*, 1–2 квіт. 2004 р. С. 3–7.
5. Функціональний підхід при підготовці майбутнього вчителя. *Освітнянський семінар в Умані: [Доп. на семінарі-наradі «Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», м. Умань]. Освіта України*. 2003. 10 черв. (№ 42/43). – С. 4–5, 10.
6. Сковрцова С. О. Уміння розв'язувати методичні задачі як внутрішній резерв методичної компетентності вчителя. *Scientific Journal «ScienceRise» Pedagogical Education*. №3/5(20). 2016. P.54-58.
7. Сковрцова С.А. Формування методичної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів з дисципліни «Методика навчання математики». *Psihologie Pedagogie specială Asistență socială. Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*, 2015. С. 24–32.

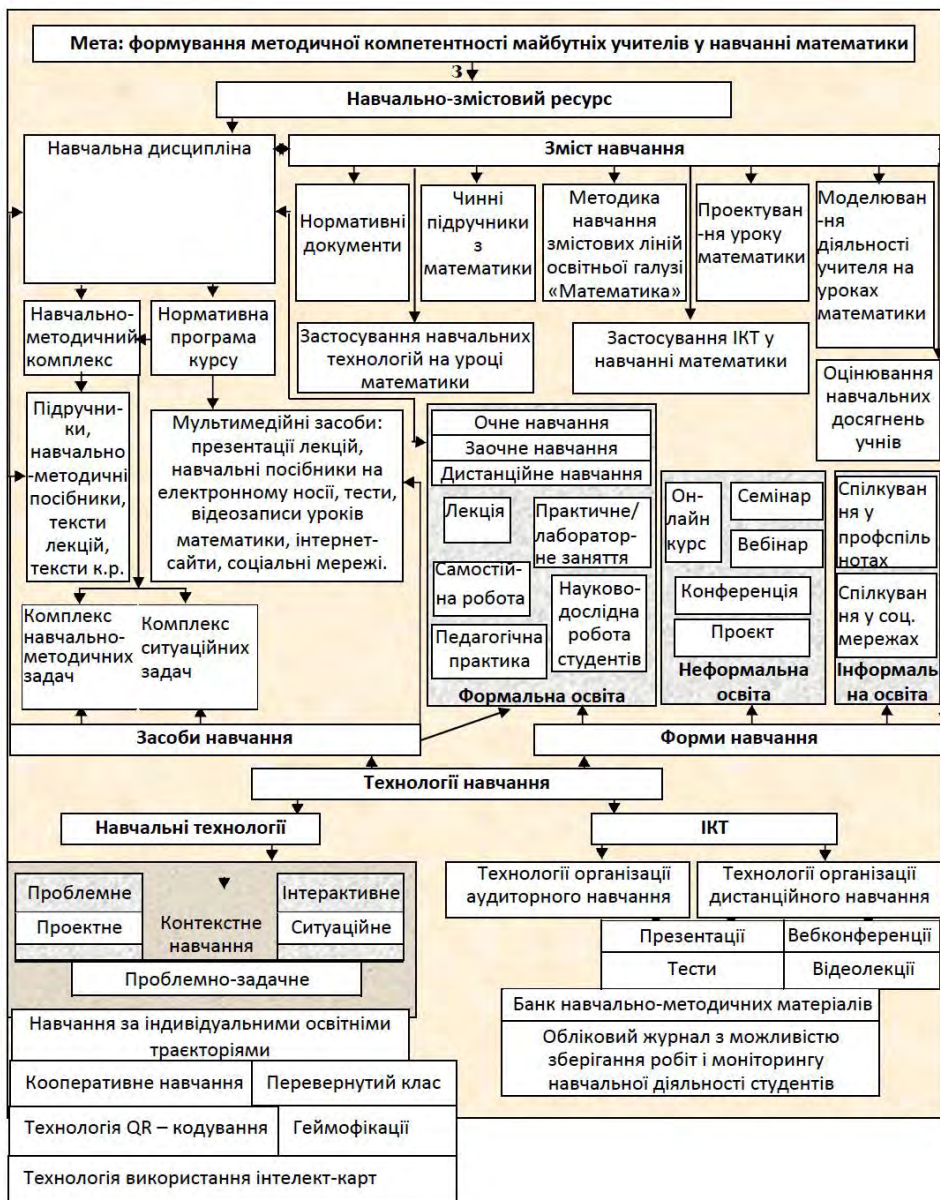

Рис. 1 Модель методичної системи підготовки майбутніх учителів до навчання математики

Скворцова Світлана Олексіївна,
завідувач кафедри математики і методики її навчання
Університету Ушинського;
Чумак Ірина Русланівна
здобувачка освітнього ступеня магістра спеціальності
013 Початкова освіта
Університету Ушинського

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ МАГІЧНИХ КВАДРАТІВ

Розвиток логічного мислення молодших школярів, формування в них прийомів розумових дій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення активно досліджувалась протягом багатьох років Олександрою Яківною Савченко. Ця проблема набула ще більшої актуальності з огляду на той факт, що зараз в початковій школі навчаються діти, які з дитячих років бавляться гаджетами, яким складно сприймати абстрактну навчальну інформацію, діти, в яких знижена мотивація до навчання. Зацікавити дітей математикою, розвинути в них логічне мислення, вдосконалити обчислювальні навички можливо шляхом використання у процесі навчання магічних квадратів.

Початковий курс математики містить велику кількість задач цікавого характеру: задачі на розрізання і складання фігур, задачі з сірниками, ребуси, комбінаторні, логічні задачі тощо. Такі завдання містяться майже в кожному підручнику математики, у всіляких посібниках; вони широко застосовуються вчителями на уроках математики та у позакласній роботі. Викликано це тим, що виховання інтересу молодших школярів до математики, розвиток їх математичних здібностей неможливий без використання в навчальному процесі задач на кмітливість, задач-жартів, математичних фокусів, дидактичних ігор, віршів, задач-казок, загадок тощо.

Цікаві логічні задачі сприяють формуванню дозволяють розвинути такі прийоми розумової діяльності учнів, як аналіз, синтез, аналогію, узагальнення, сприяють формуванню навичок дедуктивних узагальнень. Розв'язування таких задач підвищує математичну культуру не лише учнів, а й вчителя, і є засобом, що підвищує ефективність навчання математики молодших школярів.

Серед цікавих завдань та завдань з логічним навантаженням, вже з 1-го класу учням пропонуються магічні фігури. Магічні (чарівні) квадрати - квадратні таблиці натуральних чисел (з однаковою кількістю рядків і стовпців), що мають одну і ту ж суму чисел по всіх рядках, стовпцях і діагоналях. Магічні квадрати розв'язують завдання не лише розвитку логічного мислення молодших школярів, а й є потужним засобом формування обчислювальних навичок. Тому, вважаємо тему дослідження «Магічні квадрати як засіб розвитку обчислювальних навичок молодших школярів» актуальною для практики математичної освіти у Новій українській школі.

Об'єктом нашого дослідження є теоретичні основи та методика навчання молодших школярів розв'язуванню нестандартних математичних завдань. Предметом дослідження є застосування на уроках математики у початковій школі магічних квадратів, як умови підвищення ефективності процесу формування обчислювальних навичок у дітей.

Мета дослідження полягає в розробці системи завдань, пов'язаних з магічними квадратами та в перевірці її впливу на формування обчислювальних навичок під час педагогічного експерименту.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, якщо на уроках математики застосовувати вправи з магічними квадратами, то це підвищить якість формування обчислювальних навичок у молодших школярів.

У відповідності з метою, об'єктом, предметом та гіпотезою в дослідженні розв'язувалися задачі:

- Вивчити методичну літературу з проблеми магічних квадратів в курсі математики початкової школи.
- Вивчити і проаналізувати методичні підходи до навчання молодших школярів розв'язуванню завдань з магічними квадратами.
- Розробити систему завдань для 2-го класу, метою якої є навчання учнів розв'язуванню завдань з магічними квадратами.
- Експериментально перевірити ефективність застосування розробленої системи завдань для формування повноцінних обчислювальних навичок, під час педагогічного експерименту.

У ході роботи використовувалися наступні методи дослідження: педагогічне спостереження, вивчення шкільної документації, бесіди з учителями та учнями, лабораторний та природний експеримент. Провідне місце належало педагогічному експерименту, який проходив в констатуючій та формуючій формах.

На теоретичному етапі дослідження нами вивчено теоретичні засади складання магічних квадратів, їх види та розглянуто властивості магічних квадратів і правила, якими слід керуватися при складанні магічних квадратів. Ми проаналізували наявні в літературі системи завдань, метою яких є навчання молодших школярів складання магічних квадратів В. Туркіної, Б. Вахновецького і О. Узорової. Ці системи логічно побудовані, передбачають розв'язання завдань за зростанням складності. У системі В. Туркіної пропонуються не лише типи завдань, а й методика роботи над ними, а у системі Б. Вахновецького, та О. Узорової – лише типи завдань. Зазначимо, що О. Узорова пропонує лише завдання на складання магічних квадратів, при чому числа в цих квадратах повторюються, тоді як В. Туркіна та Б. Вахновецький так й орієнтують дітей на складання магічного квадрату. Завдання системи В. Туркіної та О. Узорової дещо простіші, а завдання Б.А.Вахновецького вищого рівня складності – в них застосовуються чотири діагональні магічні квадрати і в результаті навчання діти майже самостійно повинні скласти магічний квадрат з даною магічною сумою, в якому дано лише три числа.

- Теоретичною основою складання системи завдань з навчання молодших школярів розв'язування завдань з магічними квадратами є:
  - Властивості магічних квадратів, які сформульовані А. Тонких.
  - Правила побудови магічних квадратів, сформульовані А. Тонких.
  - Методика навчання молодших школярів розв'язуванню завдань з магічними квадратами В. Туркіної.
  - Система завдань з магічними квадратами Б. Вахновецького.

Систему завдань побудовано нами відповідно темам підручника математики 2-го класу. У розробленій системі завдань використані наступні типи завдань з магічними квадратами:

- Перевір, чи буде даний квадрат магічним.
- Знайди чарівну суму магічного квадрату.
- Доведи, що даний квадрат є магічним.
- Доведи, що даний квадрат не є магічним.
- Дано магічний квадрат. Яке число повинне стояти в порожній клітинці?
- Дано магічний квадрат. Доведи, що в порожній клітинці стоїть число 8.
- Дано магічний квадрат. Доведи, що в порожній клітинці не може стояти певне число.
- Дано квадрат, в якому в деякі клітинки вписані числа. Вставте певні числа так, щоб вийшов магічний квадрат.

- Дано квадрат, в якому в деякі клітинки вписані числа. Встав до порожніх клітинок певні числа так, щоб вийшов магічний квадрат.
- Дано магічний квадрат. Доведи, що в клітинці із зірочкою (*) не може стояти певне число.
- Дано магічний квадрат. Знайди суму чисел, які сховалися за буквами А, Б, В.
- Дано магічний квадрат. Знайди суму чисел $A + B + G + B$.
- Склади магічний квадрат використовуючи числа від ... до ..., так, що магічна сума була певним числом (числа не повторюються).
- Постав в порожні клітинки числа від ... до ... для того, щоб певне число утворило чарівну суму (числа не повторюються)?
- Що потрібно поставити в порожні клітинки для того, щоб певне число утворило чарівну суму (числа не повторюються)?
- Впиши у клітинки числа так, щоб їх сума вертикалі, горизонталі і діагоналям була рівна певному числу (числа не повторюються).
- Що потрібно поставити в порожні клітинки для того, щоб розташовані нижче квадрати стали чарівними?
- Перевір, чи є дані два (три...) квадрати магічними? Порівняй ці квадрати, що цікавого ти помітив?
- Перевір, чи перший квадрат магічним? Порівняй перший квадрат з другим. Що цікавого ти помітив? Чи залишиться квадрат магічним, якщо поміняти місцями перший та третій рядок?
- Перевір чи є даний квадрат магічним? Утвори з нього ще два (три, п'ять...) магічних квадратів.
- Перевір, чи є даний квадрат магічним? Як одержали з нього наступні квадрати? Чи будуть вони магічними?

Для основних типів завдань з магічними квадратами нами описано методику роботи над ними. Також нами розроблено пам'ятку для складання магічних квадратів:

Пам'ятка:

- знаходимо значення чарівної суми за відомими трьома числами, стовпчика або рядка або діагоналі;
- знаходимо рядок, стовпчик, діагональ, у якому є лише одна порожня клітинка; заповнюємо її.
- Знаходимо рядок, стовпчик, діагональ в якому тепер лише одна порожня клітинка; заповнюємо її...

Практичне значення роботи полягає у розробці системи завдань, якою передбачено навчання учнів 2-го класу розв'язуванню завдань з магічними квадратами. Ця система завдань містить більш, ніж 20 типів завдань і біля 50 завдань з поданими розв'язками, а до основних типів завдань подано методику роботи над ними.

Використані джерела

1. Онопрієнко О.В., Скворцова С.О. Особливості вивчення додавання і віднімання чисел з переходом через розряд у межах 20. Учитель початкової школи. №11. 2019. С. 8 – 13.
2. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В. Нова українська школа: методика навчання математики у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків, 2019.
3. Скворцова С.О. Обчислювальні навички як складова предметно-математичної компетентності молодшого школяра. Початкова школа. №8. 2011. С. 48 – 51.
4. Скворцова С.О. Обчислювальні навички як складова предметно-математичної компетентності молодшого школяра. Початкова школа. №9. 2011. С. 43 – 49.
5. Skvortsova, S., Romanyshyn, R. Use of online simulators for the formation of primary school learners' computing skill. Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-Learning. Seria of E-Learning, vol. 12, 2020. Pp. 65-76.
6. Skvortsova S., Romanyshyn R. The Computational Activity of Younger Students: Neuropsychological Approach. Universal Journal of Educational Research. 7(12): 2817-2829, 2019. <http://www.hrpub.org> DOI: 10.13189/ujer.2019.071232. P2817-2829
7. Skvortsova S., Romanyshyn R. Computing activity of the primary school learner: neuropsychological aspect. Mathematics, Information Technologies, and Applied Sciences (MITAV2019)/ Editor Miroslav Hrubý a Pavlína Račková. - 20.06 – 21.06, Brno. Faculty of Military Technology of the University of Defence in Brno. – Brno, 2019. P.33.

Соломонюк Людмила Василівна,

студентка Українського педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова,

вчитель початкових класів приватного ліцею «Ай діти»

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Оснoвним завданням на початку ХХІ століття стало формування та розвиток ключових компетентностей. Так як у світі стрімко зростає політичний, соціальний і технологічний розвиток, то від людей потребують здатності стати успішним, ефективно спілкуватися, відповідально приймати рішення та робити морально-духовний вибір. Це сприяє переосмисленню нового змісту освіти, визначення пріоритетів та більших можливостей для вчителя. Завдяки Державному стандарту загальної початкової освіти, концепції «Нова Українська школа», школи мають більше автономії, вчитель – більше можливості для самостійного вибору матеріалів, підручників та додаткових засобів, учитель – не лише навчає, але й розвиває здібності дитини та є умотивованим [1].

На сьогоднішній день, школа, має створювати умови розвитку творчої особистості. Пошук більш ефективних технологій для саморозвитку та самоосвіти створюється в освітньому процесі. Це дає можливість всім здобувачам освіти розкрити свої таланти та творчий потенціал, і є вимогами у навчальному процесі до проєктної діяльності. Для вчителя проєктна діяльність – це вирішення проблемного завдання за допомогою дидактичних засобів. Для учнів – це можливість проявити себе та свої здібності, принести користь та використати свої знання для досягнення результату, як самостійно, так і в групі.

Аналізуючи літературу з проблем формування дослідницьких умінь молодших школярів, можна виокремити такі аспекти:

До першої групи можна віднести аналіз особливостей дослідницької поведінки, та дослідницької діяльності. Специфіку навчально-дослідницької діяльності розглядали такі автори.

До другої групи відносимо критеріально-рівневі характеристики даних умінь у молодшого школяра та аналіз даних творчих здібностей молодших школярів, що покладенні в основу визначення рівнів сформованості дослідницьких умінь [4].

Формами організації дослідницької діяльності є індивідуальне, групове або колективне дослідження. У результаті проведених досліджень дитина отримує не тільки нові знання, але й переживання, особистий досвід практичної діяльності, вона аналізує свою діяльність, а тому в неї формуються рефлексивні вміння. Залучення учнів до участі в дослідницькій діяльності на уроках сприяє розвитку їхньої пізнавальної активності. Інтелектуальний, творчий розвиток школярів залежить від створених вчителем умов для повноцінного формування і розвитку дослідницьких умінь молодших школярів на уроках, використаних методів та прийомів організації дослідницької роботи, вмілого педагогічного керівництва цим процесом [5].

У зв'язку з введенням Державного стандарту загальної початкової освіти та запровадженням нових програм у навчально-виховному процесі молодших школярів засоби проєктних технологій стають більш актуальними.

Проєктна діяльність у початковій школі має свою специфіку: урахування вікової та психологічної особливостей учнів, увага приділяється самостійному пошуку інформації, а не репродуктивній діяльності. Проєктні роботи у початковій школі – короткотривалі. Але це дає можливість залучити дітей до пошуку інформації та перевірити їхні творчі здібності. Участь у проєктах сприяє формуванню умінь пошуку та аналізу інформації, працювати з довідниками, енциклопедіями, літературою та інтернет-ресурсами.

Учні початкової школи вчать спостерігати, брати інтерв'ю, систематизувати й узагальнювати отриману інформацію під час пошуку, висувати гіпотези та аргументувати висновки.

Теми проєктів вчителі вибирають з огляду на зміст навчання. Їх учні можуть корегувати разом з вчителем. Проєктна робота не має бути примусовою та вибагливою, оскільки це може призвести до негативної реакції дитини на проєктну діяльність та до певного предмета взагалі. Завдання вчителя – уникнути можливих недоліків.

Проєктний підхід можна застосувати в початкових класах для вивчення будь-якої складної дисципліни. Він дозволяє наблизити навчальний процес до життя, до потреб дітей, навчальний матеріал адаптувати до реальних життєвих ситуацій, а головне – робить навчання молодших школярів цікавим і змістовним, а процес набуття знань простим і доступним. Отже, початкова освіта дає не тільки знання, що знадобляться в майбутньому дорослому житті, а й знання, уміння й навички, що допомагають уже сьогодні дитині розв'язати її нагальні життєві проблеми. Початкова школа – це місце, де дитина живе і вчиться жити в складному навколишньому світі, працю-

вати і спілкуватися з іншими людьми, здобувати необхідні знання. Учителі й учні йдуть цим шляхом разом, від проєкту до проєкту [3].

Використані джерела

---

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 №462.
2. Державний стандарт початкової освіти. (2018). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-zatverdzhennyaderzhavnogostandartupochatkovoyi-osvit>
3. Андрійчук Б.І. Проектна діяльність учнів початкової школи [Електронний ресурс] / Б. І. Андрійчук, Н. Г. Данильченко // Таврійський вісник освіти. - 2013. - № 2. - С. 127-133. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tvo_2013_2_25.pdf (дата звернення: 21.10.2019). - Назва з екрана.
4. http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1665/1/%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80_%D0%9C%D1%96%D1%85%D0%B0%D0%B9_%D0%9C_2022.pdf
5. https://lib.iitta.gov.ua/721288/1/%D0%92%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

Суржук Тетяна Борисівна,

*завідувач кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету;*

Бісовецька Людмила Андріївна,

*доцент кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ

Оволодіння інтегрованими вміннями дає можливість майбутньому вчителеві успішно вирішувати посталі педагогічні завдання, удосконалювати свою педагогічну майстерність, на сучасному рівні керувати педагогічними явищами.

Актуальним є вирішення цих завдань у процесі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта на педагогічному факультеті.

теті. Для того, щоб процес навчання сприяв опануванню засобів цілісного розуміння й пізнання світу, розвитку пізнавальної активності і самостійності учнів, формуванню у школярів прагнення до пошуку нового, сам учитель повинен мати творчі якості особистості, оволодівати системою інтегративно-предметної освіти. Отже, учитель має уникати одноманітного підходу до викладання окремих тем з української мови та читання, застосовувати внутрішньо-предметну та міжпредметну інтеграцію для цілісного сприйняття матеріалу учнями. Необхідність цього обумовлена обов'язком учителя прищеплювати своїм учням прагнення пізнавати світ, а також дотримуватися вимог, які висуваються до учителя – учасника інноваційних процесів у школі, учасника пошуку шляхів підвищення якості навчання і виховання учнів.

Проблема формування у здобувачів освіти пошуково-дослідницької компетентності навчання учнів предметів (інтегрованих курсів) піднімалась у нормативних документах, як-от: Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [1], Стандарт першого рівня вищої освіти, ступеня бакалавра, спеціальності 013 Початкова освіта [3], Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти [4] та працях науковців і учителів-практиків. У наукових розвідках увага дослідників зверталася на питання модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні (К. Біницька, О. Янкович), моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця (О. Столяренко), пошуково-дослідницької діяльності учнів початкової школи (О. Горецька, Л. Кисель, М. Коломієць, Н. Лалак, І. Бурч, К. Маланчук, Н. Гудима). Однак проблемі науково-дослідної роботи, організації інтегрованого навчання в початковій школі здобувачами вищої освіти присвячено менше наукових статей (Л. Дубровська, В. Дубровський, Г. Філь).

Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта [3, с. 9] у переліку компетентностей випускника серед загальних компетентностей називає дослідницько-праксеологічну: здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків; серед спеціальних (фахових) компетентностей – предметно-методичну [3, с. 8], зокрема здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

У Професійному стандарті на професію «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [1, с. 28] зазначена трудова функція

А «Навчання учнів предметів (інтегрованих курсів)». Її складова – А 2.3 «Здатність здійснювати інтегроване навчання учнів» включає такі трудові дії та операції:

- застосування міжпредметних зв'язків та інтеграцію змісту різних освітніх галузей, навчальних предметів (інтегрованих курсів) під час підготовки та проведення навчальних занять;
- формування в учнів розуміння природних зв'язків різних процесів, що вимагають синтезу знань з різних освітніх галузей;
- розвиток в учнів системного мислення.

Упровадження в освітній процес здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта здатності здійснювати інтегроване навчання учнів вимагає від викладача роз'яснення понять: «міжпредметні зв'язки», «інтеграція змісту різних освітніх галузей», «підготовка та проведення уроків інтегрованого змісту» тощо. Така робота проводиться в процесі вивчення майбутніми вчителями дисциплін «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі» та «Інтегроване проєктно-тематичне навчання в початковій школі».

Під час опрацювання теоретичного матеріалу означеної проблеми, приймаємо за основу трактування понять «міжпредметні зв'язки» та «уроки інтегрованого змісту», розроблені О. Савченко.

О. Савченко зазначає, що уроки інтегрованого змісту та використання міжпредметних зв'язків – різні дидактичні поняття. Міжпредметні зв'язки [2, с. 261] передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню конкретного поняття, мають допоміжне значення для вивчення певної теми. Це окремі – короткочасні моменти уроків, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття.

Головна мета інтегрованого навчання – розвиток мислення учнів. Результатом інтеграції має бути системність знань і вміння використовувати способи розумової діяльності, набуті в процесі вивчення одних предметів, в умовах вивчення інших. Відомо, що якість виконання завдання з математики залежить від уміння учня правильно прочитати це завдання та повністю зрозуміти його; логіка пояснення і розв'язування задачі – від розуміння дитиною значення кожного слова в умові і запитанні задачі, а також від уміння прочитати задачу, дотримуючись потрібних пауз та інтонаційних наголосів. Тому, в контексті міжпредметних зв'язків, домінують має бути інтеграція вмінь використовувати способи розумової діяльності (читати, уявляти, розуміти, аналізувати, розв'язувати). Одиницею зрощення міжпредметних

зв'язків української мови та математики можуть бути елементи значення слова, лексичного і граматичного; уміння правильно вживати слова в мовленні; вдумливо читати. Мовленнєві вміння, що набуває учень на уроках української мови та математики поступово удосконалюються та застосовуються в процесі вивчення наступних тем.

Практична підготовка здобувачів з питань встановлення міжпредметних зв'язків пов'язана з розробкою завдань, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та перенесенню умінь у нові ситуації.

Наведемо приклад дослідження, виконаного здобувачами спеціальності Початкова освіта, на предмет встановлення міжпредметних зв'язків, що пов'язують навчання української мови у розділі «Від речення до тексту» за підручником «Українська мова та читання. 2 клас» авторів О. Іщенко та С. Логачевської та математики «Повторення вивченого у 1 класі» за підручником «Математика. 2 клас» авторів С. Логачевської, Т. Логачевської, О. Комар.

Сутність встановлення міжпредметних зв'язків: цілеспрямоване оволодіння мовними та математичними знаннями; мовленнєвими вміннями; способами розумової діяльності.

Мета використання міжпредметних зв'язків: забезпечити цілісність вивчення лексичного значення слова; спостереження за особливістю вживання слова під час вивчення української мови й математики; формування навички читання; збагачення й активізацію словника учня.

Орієнтуючись на мету використання міжпредметних зв'язків, майбутні вчителі виділили поняття, які мають бути засвоєні учнями впродовж вивчення матеріалу зазначених розділів. З математики учні повторюють і засвоюють поняття: утворення, число, доданки, вираз, значення, рівність, спосіб, знак, плюс, мінус, додавання, віднімання, сума, різниця, обчислення, номер, спосіб, запис, схема, ціна (слова – іменники); круглі, попередні, наступні, зручний, розрядні, опорні (слова – прикметники); доповни, поясни, утвори, подумай, розв'яжи, знайди, обчисли, склади, розклади, збільш, зменш, розглянь (слова – дієслова); учора, сьогодні, попереду, позаду, (слова – прислівники). У підручниках з української мови завдання до вправ включають завдання на різні види діяльності. Учні зможуть їх виконати, якщо зрозуміють значення дієслів: прочитайте, поясніть, розкажіть, знайдіть, виберіть, заповніть, утворіть, замініть, створіть, доповніть, перевірте, складіть, випишіть тощо. Знаходимо такі зв'язки між поняттями, які досліджуємо на уроках української мови, математики та під час проведення уроків з використанням міжпредметних зв'язків.

Наприклад, під час опрацювання поняття «доповни до...» на уроці української мови виконання вправ відбувається в такій послідовності:

– Послухайте і скажіть, чи зрозуміли про що йдеться?

Влітку я спробувала... На дошці зображено ... Кожен може...

– Потрібно додати до поданих частини речень слова, щоб завершити думку.

Влітку я спробувала навчитися плавати. На дошці зображено коло. Кожен може докласти зусилля.

– Доповніть утворені речення. Що значить доповнити? Це означає додати що-небудь до того, що вже є або відомо, робити його повнішим.

Влітку я спробувала навчитися плавати – і в мене все вийшло. На дошці зображено коло і трикутник. Кожен може докласти зусилля, щоб навчитися добре читати.

– Чим схожі поняття «додати» і «доповнити»? На якому уроці можемо одержати завдання: «Доповни до десятка»? Попрацюйте в парах і складіть завдання, яке б починалося словами «Доповни до десяти число...». Виконайте завдання і здійсніть перевірку.

Сформулюйте завдання так, щоб після доповнення певного числа іншим числом, одержали число вісім.

– Прочитайте текст. Чим потрібно його доповнити, щоб він став задачею? Чи можна задачу, яку ти склав надрукувати в підручнику математики?

Мій тато вчора купив на базарі дуже великі дині. Найкрасивіші дині ми віднесли бабусі. Бабуся нам подякувала і запитала, чи в нас залишилися дині?

Інтегрованим уроком О. Савченко [2, с. 261] вважає урок, на якому інтегровано зміст з різних предметів, а учні включаються в різні види діяльності, щоб в їхній свідомості та уяві виник, наприклад, літературно-художній образ.

Під час проходження педагогічної практики майбутні вчителі підготували та провели інтегрований урок української мови та читання з розділу «Слово. Значення слова» за програмою, розробленою під керівництвом О. Савченко, і за підручником «Українська мова та читання. 2 клас. Частина 1» авторів М. Вашуленка, С. Дубовик.

Здобувачі визначили такі складові інтегрованого уроку:

Сутність інтеграції: цілеспрямоване об'єднання, синтез оволодіння мовними знаннями та читацькими вміннями.

Мета інтеграційного процесу: забезпечити цілісність вивчення лексичного значення слова; спостереження за особливістю вживання слова як засобу художньої виразності в літературних творах українського письменника Євгена Шморгуна; формування читацьких умінь; збагачення й активізацію словника учня.

Зв'язки між навчальними предметами:

- Літературне читання. Твори українського письменника Євгена Шморгуна [9] відзначаються багатством художніх засобів, емоційною виразністю, глибиною думки, чіткістю авторської позиції.

Українська мова. У підручнику вміщено достатньо завдань дослідницького характеру, виконуючи які доцільно використати художні твори, у яких враховано принцип різноманітності зображених картин природи; настроїв; багатства засобів художньої виразності.

Мистецтво. Доцільно використання музичних творів, творів живопису, ілюстрацій, малюнків з метою передбачення змісту твору, пояснення значень слів; визначенням подібності художнього образу чи описаної картини в уяві дітей і художника.

- Реалізація тематичної інтеграції на основі об'єднання знань із різних навчальних дисциплін навколо однієї теми.

- Впровадження інтерактивних методів навчання.

- Використання базових знань учнів з окремих навчальних предметів для усвідомлення та розв'язання міждисциплінарних проблем: здатність спілкуватися українською мовою; навчатися впродовж життя; читати з розумінням; висловлювати власну думку усно і письмово; мислити та логічно обґрунтовувати позицію; здатність співпрацювати з іншими людьми.

Тема уроку. Близькі за значенням слова.

Під час аналізу мовного матеріалу учні разом з учителем з'ясовують значенням слів «подорож» і «мандрівка»; роблять висновок, що це слова, які мають близьке значення.

Вчитель пропонує прочитати або послухати уривки з творів відомого в нашому місті Рівне мандрівника – українського письменника Євгена Шморгуна (тексти творів заздалегідь роздруковані).

Послухайте (прочитайте) і скажіть: Чи цікаво розповідає письменник про свої подорожі? Хто такі мандрівці? Як вдається автору зацікавити читача?

Уривок оповідання «Синя квітка сон».

Був квітень. І було сонячно. І ми з онуком шукали синю квітку сон.

І просто під ногами заясніли враз сині бризки. Три... П'ять... Десять...

Великі шестипелюсткові зорі, жовті волохаті джмелі-серединки. Та ще пуп'янки поруч – фіолетові крапельни на пухнастих фіолетових ніжках.

Ми могли нарвати ось такезні букети.

Але був квітень. І було сонячно. І нам хотілося, щоб це весняне диво чарувало ще й інших мандрівців.

А в нагороду мій сон і сон мого внука ще цілий тиждень повнилися переливами-перегудами квітневого лісу.

Вчитель добирає ілюстративний матеріал і організовує роботу так, щоб учні пояснили значення слова «мандрівці» і дібрали до цього слова близькі за значенням слова (подорожній, подорожанин, турист).

Інтерактивна робота з текстом здійснюється за допомогою прийому «Семантична карта». Учитель креслить на дошці два овали. В одному записує слово «сон» і поряд розташовує зображення квітки. Учні вибирають з тексту слова, що описують квітку, вчитель записує їх на дошці на окремих «промінцях» довкола слова «сон» (сині бризки, великі шестипелюсткові зорі, жовті волохаті джмелі-серединки, фіолетові крапельни, пухнасті фіолетові ніжки, весняне диво). В іншому овалі вчитель записує слово «сон» і розташовує зображення дитини в ліжку. Яким був сон мандрівника? Учні відповідають словами тексту (повнився «переливами-перегудами квітневого лісу») і добирають інші слова, якими можна описати сон.

Далі доречно використати прийом «Припущення на основі запропонованих слів». Учитель пропонує учням уявити сон мандрівника після прогулянки, скласти і записати речення, орієнтуючись на слова, що дібрані до слова «сон».

Завдання до тексту орієнтують на навчання учнів поглибленого читання у звичайному темпі, пошуку і перечитуванню яскравих описів у творі. Під час перечитування опису квітки письменником-мандрівником і зітравлення його з якісною фотографією або малюнком квітки, в учнів формується поняття про особливості вживання автором слів у мові літературного твору. З прочитаного уривку виділяємо слова, що вжиті в прямому (квітень, квітка, ноги, великі, шестипелюсткові, жовті, пуп'янки, букети, нарвати, мандрівці, сон, внук) і переносному (сині бризки, зорі, джмелі-серединки, фіолетові крапельни, весняне диво, пухнасті ніжки, чарувало, нагорода, переливи-перегуди) значенні, багатозначні слова (шукали, сон, ніжка); звертаємо увагу дітей на особливості будови деяких слів (заясніли, шестипелюсткові, крапельни, такезні, мандрівці, переливами-перегудами) на пропедевтичному рівні.

Матеріалом для інтерактивних завдань, застосованих на цьому ж уроці, можуть бути інші уривки з творів Євгена Шморгуна.

Мандрівочка пахне...

А почалося все от з чого. Якось ми гортали альбом рідкісних рослин України, а Носаль візьми та й скажи:

– Переважно більшість з них я зустрічаю кожного року...

– Де? – не йняв я віри.

– У лісі, в полі, на луках – де ж іще? Хочете, покажу й вам?

Відтоді й запахла нам мандрівочка і повела просторами рідного краю. Без доріг і стежок повела. Бо рідкісні рослини на видноті не селяться.

А з подорожніх нотаток і склалась ця розповідь.

«Семантична карта». Учитель записує на дошці слово «мандрівочка» і коментує, що у прочитаному уривку мандрівочка – істота. Що вона зробила? Відповідаючи на питання, учні записують слова «запахла», «повела без доріг», «повела без стежок», «повела просторами».

«Припущення на основі запропонованих слів». Попрацюйте в парі. Уявіть місце, куди б вас повела мандрівка. Опишіть їх. Подумайте, про що були б ваші нотатки. Для виконання учнями цього завдання учитель добирає репродукції картин, ілюстрації, на яких зображені куточки природи.

Учитель повідомляє учням, що письменник Євген Шморгун написав оповідання «Мандрівник», пропонує прочитати його самостійно. Після читання дати відповіді на запитання: Про якого мандрівника йдеться в оповіданні? Розкажіть на наступному уроці про нього.

Майбутні вчителі початкових класів зможуть організовувати інтегроване навчання (створювати інтегровані курси, розробляти нові форми уроків, впроваджувати навчальні проєкти, організовувати тематичні дні та тижні) за умов вивчення питань рівня взаємодії навчальних дисциплін та глибини об'єднання їхнього навчального змісту; визначення способів, якими цього можна досягти.

Використані джерела

1. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2445-vchitel-pochatkovih-klasv-profesyniy-standart> (дата звернення: 19.09.2023).
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.

3. Стандарт першого рівня вищої освіти, ступеня бакалавра, спеціальності 013 «Початкова освіта». Київ, 2016. 22 с.
4. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ: ОСВІТА-ЦЕНТР+, 2018. 240 с.
5. Шморгун Є. І. Твори. Том перший. Рівне : Азалія, 2007. 488 с.

Сущенко Лариса Олександрівна,

*завідувач кафедри дошкільної та
початкової освіти
Запорізького національного
університету*

АКСІОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО

Якість освіти (цілей, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю й оцінювання, взаємна відповідальність усіх учасників освітнього процесу) у сучасній початковій школі залежить від багатьох факторів, зокрема і від цінностей, що об'єднують шкільну й педагогічну освіту.

Освіта має стати чинником розвитку свідомості, що передбачає усвідомлення, актуалізацію особистістю духовно-моральних цінностей, які складають базис педагогічного процесу. Зокрема, самі цінності наповнюють сенсом існування людину, значною мірою духовно відтворюють особистість.

Специфіка педагогічних і психологічних підходів до визначення поняття «особистісні цінності» надає змогу зробити висновок про те, що існує багато точок зору на сутність досліджуваного конструкту. Це поняття, суть якого полягає в здатності задовольняти потреби й інтереси особистості (О. Дробницький); усвідомленні узагальнених самовартісних смислових утворень особистості (І. Бех); смислотворчій основі людського буття, що відображають відносини людини зі світом, у якому перебігає життєдіяльність і пізнання людини (К. Журба, В. Киричок); власній ціннісній системі, відсутність у людини якої спричинює «екзистенційний вакуум», який виявляється станом нудьги і є причиною «екзистенційних неврозів» (В. Франкл); найбільшій значущості для людини особистісних цінностей залежно від її потреб (М. Рокич); стійкій мотиваційній структурі особистості, що є внутрішніми носіями соціальної регуляції (З. Карпенко); взаємодоповненні вартісно-орієнтувального,

нормативно-регуляційного, суспільно-морального і духовно-естетичного компонентів (А. Фурман) та ін.

У пошуках наукової істини ми виходили з того, що пріоритетним напрямом в освітньому процесі є творення гармонійної, цілісної особистості як вищої цінності, здатної до самовизначення, адекватної організації власного повсякдення, саморегулювання, в межах яких виникають і набувають розвитку нові смисли і структури ціннісної ієрархії.

Так, на думку дослідниці в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи Олександри Савченко, складові шкільної освіти мають об'єднуватися метою створення умов для морально-етичного, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного, трудового виховання і розвитку дітей, виховання їх громадянських якостей. Як зауважує учена: «Соціально-ціннісні й особистісно-ціннісні чинники модернізації освіти мають бути у взаємозв'язку, їх сприйняття суспільством і педагогами має консолідувати зусилля усіх громадян на досягненні якісно нової освіти» [1, с. 9]. З огляду на це, особливе місце у педагогіці займає проблема розвитку ціннісної сфери особистості, особливо, крізь призму дослідження ціннісних доміант педагогіки Олександри Яківни Савченко.

Звідси – висновок: у ціннісній системі особистості вбачають складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне особистість в усіх її об'єктивних характеристиках.

Дійсно, в умовах сьогодення освітній процес має кардинально змінити свій вектор, адже без реалізації аксіологічного підходу неможливо реалізувати провідну місію Нової української школи. З огляду на це, детально зупинимось на базових цінностях, у контексті досвіду Олександри Савченко [1; 3]. Так, за її концепцією, пріоритетними ціннісними орієнтирами в реалізації сучасного освітнього процесу мають стати:

- розвиток нових теоретичних положень педагогіки, що надає змогу розуміти освітній процес як глибоко особистісну й ціннісно значущу діяльність (розуміння культуротворчої природи навчання й виховання, їх ролі у формуванні культури особистості, культури педагогічного спілкування, культури середовища розвитку особистості дитини; міра культурності освіти і дозволяє розглядати її як мистецтво, а особистісний розвиток – мети);
- забезпечення дитиноцентрованої особистісно орієнтованої спрямованості початкової освіти як доміантної ідеї Нової української школи (орієнтація на потреби учня, максимальне наближення навчання і виховання

конкретної дитини до її здібностей, створення комфортних умов для саморозкриття, розвитку обдарувань, можливостей учнів);

- глибоке усвідомлення учителями соціально-моральної відповідальності за результати своєї професійної діяльності, власної місії як носіїв гуманістичних цінностей (інтегральна особистісна риса, власна філософія життя пов'язана з самоорганізацією, наполегливістю, активною професійно-життєвою позицією, обов'язковістю, що базується на засадах соціальної взаємодії);
- гуманізація освіти як її основна складова, бо саме від шкільної освіти, як найбільш потужної і масової, значною мірою залежить створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства навколо захисту інтересів дитинства (дитина – головна педагогічна цінність, а місія педагога – її виховання, соціальний захист, збереження індивідуальності; центрованість на ідеях: людина не засіб, а мета, тому дитину не треба пристосовувати до системи освіти, а освіту до неї);
- роль культурних цінностей у формуванні особистості дитини (освоєння цінностей культури, реалізація гуманістичних цінностей, що спрямована на підвищення загальної культури і самоцінності особистості, залучення учнів до національних і загальнолюдських цінностей; культурологічна функція шкільної освіти передбачає побудову змісту всіх освітніх галузей на засадах цілісності, гуманізації, загальноосвітнього характеру);
- цінність здоров'я особистості та складова її культури (здоров'я учнів – обов'язковий критерій у визначенні якості шкільної освіти, досягаючи гармонії інтелекту і здоров'я; вартість вільного часу учня, ощадливість засобів досягнення результату – цінність шкільної освіти; складові здоров'я дитини: фізична, психічна, соціальна й духовна, які взаємодіють, інтегруються, створюючи здоров'я учня як цілісність);
- культура мовлення учнів як особистісна й суспільно значуща цінність (мова, мовлення як невід'ємна складова культура народу, повага до рідної мови та культури);
- здатність навчатися упродовж життя (формування у здобувачів освіти потреби у пошуку нових знань, творчості);
- формування ключової компетентності «уміння вчитись» реалізується у здатності учнів до пошуку та засвоєння нових знань, набутті нових вмінь і навичок, бажання та здатності самостійно вчитися, шукати у різних джерелах інформацію, переробляти її, виокремлювати нове, істотне, освоювати уміння діяти, прагнути до творчості й саморозвитку не лише в інтелектуальній, а й у мистецькій, трудовій і соціальній сферах).

Підсумовуючи, зазначимо: у педагогічній концепції Олександри Яківни Савченко ідеться про ціннісні орієнтації, які є системоутворюючим чинником в організації діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Як засвідчує аналіз наукових доробків ученої, у змісті освітнього процесу мають бути цінності мотивації, життєспрямованості, цінності сфери усвідомлення змісту, мети, процесу діяльності, а також цінності, репрезентовані індивідуальними якостями її суб'єктів.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. Цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту. Післядипломна освіта в Україні. 2012. № 2. С. 9–14.
2. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи і учнів. Директор школи, ліцею, гімназії. 2018. № 2. С. 5–10.
3. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

Тарасенко Галина Сергіївна,

*професор кафедри екології,
природничих та математичних наук
Вінницької академії
безперервної освіти*

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

Проблему цінності по праву тлумачать як фундаментальну методологічну проблему гуманітарних наук, і педагогіки зокрема. Формування особистості педагога як суб'єкта культури, по суті, починається з моменту фіксації ним проблеми цінності. Так, категорія цінності є необхідною передумовою розуміння педагогом сутності природи, її духовних вимірів, а також перетворюється на фактор осмислення педагогічної стратегії в межах загальнолюдських ціннісних орієнтирів ставлення до природи. Саме воно здатне перетворитись на могутнє підґрунтя аксіологічного потенціалу вихователя. Без розуміння природи як цінності будь-яка діяльність по відношенню до неї, вияв будь-якої потреби набувають буденно-утилітарного характеру. Та й педагогічна інструментовка виховного впливу за таких об-

ставин неминуче примітивізується. Це обумовлює нагальну необхідність професійної освіти визначити пріоритетні аксіологічні орієнтири фахової підготовки і перепідготовки педагогів.

Аксіологічні проблеми розвитку сучасної освіти, включно й професійної, активно досліджуються у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Оновлений підхід до виховання виокремлюється з низки вагомих розробок філософсько-освітньої парадигми (С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Ігнатенко, В. Кремень, В. Огнев'юк, О. Савченко, С. Сисоєва, А. Тягло, С. Клепко, В. Корженко, М. Романенко та ін.). Великого значення набув концептуальний пошук у царині виховання (І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, В. Моляко, О. Сухомлинська, М. Таланчук, Г. Троцько та ін.).

Психолого-педагогічні дослідження концептуалізують природний компонент освітнього середовища як максимально наближений до психофізіологічних особливостей розвитку дитини, який слід використовувати у процесі формування її ціннісних орієнтацій (О. Барліт, В. Вілюнас, С. Дерябо, М. Дробноход, Л. Печко, В. Ясвін та ін.). Не надто чисельні дослідження (Н. Бібік, С. Жупанин, О. Кононко, Н. Лисенко, Н. Пустовіт, Т. Пушкарьова та ін.) піднімають проблему формування екологічного мислення дітей саме на основі ціннісного підходу до пізнання природи. Водночас залишаються маловивченими механізми підготовки та перепідготовки педагогів до реалізації пріоритетних цінностей у вихованні дітей засобами природи. Ми виходимо з того, що поза проблемою цінностей вивчати педагогічний процес на сучасному рівні абсолютно не можливо. Цінності і ціннісні орієнтації дозволяють знайти сенс життя і тому суспільство у всі часи має потребу в системі ціннісних орієнтацій. Цінність завжди тлумачать багатозначно: по-перше, як предмет, що здатний задовольнити ту чи іншу потребу людини; по-друге, як ідеал, до якого прагне людство; по-третє, як норму, якої необхідно дотримуватися; по-четверте, як значущість чого-небудь для особистості або соціальної групи; врешті як культурний код, систему ідентифікації особистості з національною культурою тощо.

Виховні цінності є провідними аксіологічними орієнтирами взаємодії вихователя і вихованців у контексті «педагогічного людинотворення». Серед детермінант виховних цінностей, як правило, визначають: політичну, соціально-економічну, релігійну, національно-культурну, філософсько-екзистенційну, педагогічно-технологічну та ін. [1].

Перед сучасною українською педагогікою, як і перед світовою спільнотою, постало важливе завдання – визначити систему пріоритетів виховання,

виходячи із загальнолюдських фундаментальних цінностей. Зокрема, німецькі дослідники пропонують поділ таких цінностей на проблемні блоки, наприклад: виховання толерантного ставлення до інших людей, рас, релігій, ідеалів виховання; виховання персональних етично високих якостей; виховання навичок співіснування з людьми – представниками іншої раси, мови, релігії, етносу; виховання співчуття і готовності допомогти іншим людям; виховання в ім'я миру (В. Міттер). Американська педагогіка програму виховання пропонує базувати на біблейських цінностях і принципах. В Японії Закон про освіту серед головних цілей шкільного виховання виокремлює такі: виховання у душі співпраці, взаєморозуміння і незалежності; розвиток розуміння традиційного і сучасного, готовності до міжнародної співпраці; формування навичок повсякденного життя; зміцнення духу і тіла як основи щасливого, гармонійного особистого життя [2].

Таким чином, виховні пріоритети виростають з пріоритетності загальнолюдських гуманістичних ідеалів. Пріоритетні виховні цінності є безальтернативними позитивно спрямованими аксіологічними орієнтирами виховного впливу на особистість у контексті культурно-ментальних особливостей суспільства. Неабиякого значення набувають національні, релігійні й педагогічні детермінанти. Виховні цінності визначають ціннісні відносини особистості в системах «людина – природа», «людина – суспільство», «людина – людина» та ін. Отже, сутність освіти й виховання складає набуття індивідом багатовимірної особистісної ідентичності у складній системі природних і соціальних зв'язків.

Незаперечною вважаємо думку О.Вишневського про те, що з гармонійності виховання випливає й гармонійне ставлення до природи [3, с.453]. Правильне ціннісне ставлення молодих поколінь до довкілля є результатом системних зусиль педагогів (вихователів, учителів), а також родини у гармонізації стосунків дитини з навколишнім світом. Гармонія педагогічних впливів (В. Сухомлинський) народжує відповідну гармонію в стосунковій сфері, зокрема й у ставленні вихованців до природи. Саме гуманістичні цінності здатні сформувати в дитячій свідомості своєрідну «екологічну домінанту» (О. Вишневський), яка регламентуватиме її поведінку в природі.

Педагогу слід розуміти, що екологічні цінності тісно пов'язані з екологічними нормами. Найчастіше вони навіть ототожнюються. Але норма є раціональним і формалізованим, часто суто зовнішнім регулятором поведінки вихованців у природі. Діти мусять підкорятися такій нормі, навіть не розуміючи її смислу, доцільності, відповідності власним інтересам. Цінність,

навпаки, – це внутрішній, емоційно сприйнятий і засвоєний особистістю орієнтир поведінки (Е. Фромм). Тому ознайомлення учнів з екологічними нормами потрібно обов'язково гармонійно поєднувати з розумінням екологічних цінностей.

Домінантного значення у виховному процесі набуває ставлення вчителя до природи. Тому аксіологічні доміанти освітнього процесу в закладах безперервної педагогічної освіти повинні спиратися на специфіку екологічно цінних орієнтацій, на їх особливу універсальність: вони охоплюють властивості природи не лише з погляду практичної, утилітарної цінності, але й пізнавальної, естетичної, моральної та ін. Саме такі орієнтації на взаємодію з природою утворюють повноцінний аксіологічний потенціал в структурі професійної культури педагога.

Ціннісна свідомість учителя повинна стати об'єктом вдумливої корекції в процесі фахової підготовки та перепідготовки, оскільки саме педагог є потенційним носієм і провідником екологічно виправданого ставлення до природи. Великого значення тут набуває свідоме визначення майбутнім фахівцем власних домінантних орієнтацій на зв'язок з навколишнім середовищем, адже кожна людина врешті-решт орієнтується чи на буденно-споживацький, чи на естетичний, чи на ідеально-творчий характер взаємовідносин з природою, або ж на еkleктичний їх варіант. Переважання утилітарно-споживацьких орієнтацій є сигналом загального неблагополуччя в сфері ціннісної свідомості, яка за таких умов не може продукувати екологічно здорові установки діяльності.

Ми виходимо з того, що ціннісні орієнтації в структурі професійної культури педагога визначають не лише внутрішню основу його ставлення до природи як до матеріальної і духовної цінності, але й утворюють вищі диспозиції його особистості, які обумовлюють певну «концепцію» життя і «стратегічний план» професійної діяльності. Виконуючи функцію внутрішньої координації, ціннісні орієнтації спрямовують зміст усіх психічних процесів, активізують емоційно-вольову сферу вихователя, впливають на стиль педагогічного мислення [4, с. 9]. Крім того, вони виконують функції соціалізації, самовизначення, пошукову, інструментальну, мотивотвірну та ін., надаючи для цього опорні критерії вибору форм і методів педагогічного впливу на ціннісну свідомість вихованців.

Особливого значення в процесі формування ціннісної свідомості педагога набуває його ціннісно-орієнтаційна діяльність, у результаті якої народжуються своєрідні зв'язки і відношення між об'єктом і суб'єктом, виникає

не суто об'єктивна, а об'єктивно-суб'єктивна інформація, тобто інформація про цінність, а не про сутність (М. Каган). Саме в процесі такої діяльності педагог усвідомлює поліфункціональну цінність природи – і це стає підґрунтям екологічно цінних і професійно значущих орієнтацій. Наділяючи той чи інший об'єкт природи статусом цінності, суттєвої у своїй неповторності, вихователь суб'єктивує цей об'єкт, визнаючи за ним право на самоцінне існування. Це зумовлює народження екологічно цінних орієнтацій, адже об'єктом орієнтації особистості завжди стають лише ті цінності, які суб'єктивуються в процесі засвоєння.

Педагогічна діяльність набуває специфічно культурного смислу, стає фактором культури лише у зв'язку з визначенням тих цінностей, заради яких вона здійснюється. Отже, цінність виконує роль регулятора педагогічної діяльності, формує структуру особистості педагога. Вона виступає певним суспільним еталоном, критерієм виміру педагогічних дій. Ціннісному мисленню педагога притаманні риси філософської рефлексії, що перетворює його на смислову квінтесенцію «вищого» знання про природу і про свій людський та професійний обов'язок перед нею.

Зупинимось на пріоритетних ціннісних підходах до природи, що набувають для педагога професійно-стратегічного значення. Цілком знаменно, що О. Савченко робить аксіологічні наголоси на існуванні різних груп цінностей, серед яких функціонують загальнолюдські, національні, колективні, цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсміслові, матеріальні, духовні, етнічні тощо [5, с. 5]. У контексті нашого дослідження особливого значення набуває виокремлення дослідницею вітальних цінностей.

Так, серйозною перешкодою для загальної екологізації мислення педагога, на наш погляд, є панування в суспільстві утилітарної психології, яка врешті-решт і визначає ціннісні параметри ставлення до природи. Це обумовлює неправильне розуміння її вітальної (*vita* – життя) цінності. Вітальна значущість природи у більшості випадків тлумачиться не як фундаментальна цінність, а як сукупність утилітарно спрямованих суб'єктивних значень. Ми вважаємо неприпустимим отождоження цінності як соціального феномена і корисності як феномена біологічного, хоч одне й друге позначається суспільним поняттям «значущості». Вітальну цінність природи не варто спрощувати до цінності утилітарної, оскільки вона ємко включає і власне забезпечується цінностями моральними та естетичними. Надзвичайно плідною видається нам стратегія виховання в дітях благоговіння перед життям в усіх його формах і виявах (відповідно до етичного імперативу А.Швейцера).

Вітальна цінність природи сама по собі, як показує суспільна практика, не може стати єдиною основою екологічного мислення педагога. Без опори на духовні цінності будь-яка життєва значущість об'єктів і явищ навколишнього світу не є гарантом їх «недоторканості» в межах байдужо-цинічного ставлення споживача. Домішок утилітарної, суто практичної заінтересованості може бути присутнім у багатьох формах пізнання природи. Але домінування утилітарних цінностей навіть наукове знання про природу перетворює на бездуховне. Така наукова істина призводить до загибелі живого, стає причиною екологічного лиха.

З метою гармонізації мислення педагога варто вчасно коригувати його ціннісне ставлення до природи, максимально орієнтуючись на ідеальні детермінанти суспільної практики щодо вирішення екологічних проблем. У складній ієрархії цінностей і виховних пріоритетів належне місце повинна посісти естетична цінність природи, що, як у дзеркалі, відбивається у духовних цінностях суспільства.

Корекція ціннісного ставлення педагога до природи можлива лише за умов поступового збагачення його аксіологічного потенціалу екологічно значущими ціннісними орієнтирами. Сучасні психолого-педагогічні дослідження вказують шлях: від співпереживання до народження життєвих (особистісних) смислів, а від них – до самостійних вільних і відповідальних дій. Реалізація цього шляху навряд чи може бути ефективною поза організацією повноцінного освоєння педагогом естетичної цінності природи. Таким чином, ціннісна свідомість вихователя не повинна бути представлена лише утилітарними чи емпіричними оцінками об'єктів та явищ природи – вона повинна реалізовуватись і в узагальнених оцінних судженнях, і в актах професійної поведінки у формі морально-естетичних норм відношення до світу.

Насамкінець зазначимо, що вірогідними шляхами корекції ціннісного ставлення педагога до природи можуть стати такі:

- розширення аксіологічних підходів до природи за рахунок відмови від односторонньої утилітарної орієнтації і введення в аксіологічний потенціал педагога широкого спектру морально-естетичних критеріїв оцінювання до навколишнього;
- перетворення механізмів сприйняття і оцінювання природи в механізми мотивування ставлення до неї;
- збагачення ціннісної свідомості вчителя завдяки розвитку екологічно цінних орієнтацій, що можливо в процесі професійно вмотивованої ціннісно-орієнтаційної діяльності;

- формування індивідуально-образного ставлення майбутнього педагога до природи завдяки перетворенню естетичного досвіду в систему особистісних смислів, що забезпечує утворення екологічно цінних установок педагогічної діяльності на основі найвищих виховних пріоритетів.

Використані джерела

1. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: монографія. К.: Знання України, 2003. 450 с.
2. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді : стан розроблення проблеми. Педагогіка і психологія. № 1. 1997. С. 105-111.
3. Вишневський О.І . Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник. Вид. 3-тє, доопрац. і доп. К. : Знання, 2008. 566 с.
4. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб./ за заг. ред. О.В. Сухомлинської. К., 1997. С. 8-11.
5. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. К. : Богданова А.М., 2009. 226 с.

Теплюк Світлана Миколаївна,

вчитель початкових класів

Броварського ліцею № 2 ім. В.О. Сухомлинського

Броварського району Київської області

СПАДЩИНА О. Я. САВЧЕНКО: ВІД ТЕОРІЇ ДО СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Педагогічна спадщина Олександри Яківни Савченко, видатної української педагогині та вченої, що багато років присвятила вивченню та вдосконаленню початкової освіти, залишає незмінну актуальність і впливає на розвиток освітньої системи. Її роботи, відзначені високою професійною та науковою цінністю, продовжують надихати педагогів та вчених на пошук інноваційних підходів до навчання та виховання молодших поколінь.

Олександра Яківна пропонує інноваційну концепцію компетентнісного підходу в системі національної освіти. Її робота є значущим кроком у напрямку модернізації освітньої системи, де акцентується увага на розвитку особистості та її здатності до практичних дій в конкретному контексті. Вона прагне до створення навчального середовища, де кожен учень матиме можливість розкрити свій потенціал та навчатиметься вчитися, що в майбутньому сприятиме сталому розвитку суспільства. Основним

завданням компетентнісного підходу є перетворення навчання з «знаю що...» на «знаю як...». Ця переорієнтація спрямована на набуття учнями практичних навичок та здатностей, необхідних для успішного функціонування в сучасному суспільстві. Олександра Яківна Савченко ретельно розглядає цю трансформацію у контексті початкової освіти та наголошує на ключовій ролі компетентності «уміння вчитися» в цьому процесі. Вона відзначає, що уміння вчитися включає в себе знання, практичні навички, цінності, досвід і базується на мотивації, самостійності, рефлексії і волі. Усе це свідчить про важливість уміння вчитися як основу якісної освіти та ключового фактору розвитку особистості учня. До того ж, компетентність «навчання протягом життя», що включає в себе навички організації власного навчального середовища, опанування нової інформації та самостійності у навчанні, стала ключовою компетентністю у Державному стандарті початкової освіти 2018 року, який побудований на фундаментальних ідеях Олександри Савченко [1].

За словами О.Я. Савченко, якщо у випускника початкової школи не сформовано уміння вчитися, навчання не може бути повноцінним. Це означає, що важливим результатом освіти є не лише засвоєні знання, але й уміння самостійно здобувати нові знання та вміння застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Уміння вчитися, згідно з її концепцією, включає в себе не лише знання і навички, але й цінності, досвід та базується на мотиваційності, самостійності, рефлексії та волі. Ця інтегрована концепція педагогічної діяльності не лише надає учням засоби для вивчення предметів, але й розвиває їхню загальну готовність до навчання і саморозвитку. Важливою є ідея дерева пізнання, що символізує уміння вчитися як інтегровану систему, де кожна гілка представляє окремий аспект цієї компетентності. Усе це свідчить про важливий внесок Олександри Яківни Савченко в розвиток освіти і педагогіки. Адже компетентнісний підхід відкриває нові можливості для розширення горизонтів навчання і розвитку молодого покоління, а також для адаптації освітньої системи до потреб сучасного світу. Отже, уміння вчитися, як заповідь Олександри Яківни, визначає інноваційний розвиток національної освіти. Володіння цією ключовою компетентністю сприяє активному навчанню, раціональному використанню часу і розвиває самостійність та критичне мислення. Учні, які мають розвинене уміння вчитися, готові до постійного навчання та подолання нових викликів. Розвинене уміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості, надаючи їй можливість пристосовуватися до різних ситуацій і розвивати свій потенціал [2].

Однією з визначальних цінностей для Олександри Яківни Савченко було створення освітнього середовища, яке б враховувало загальнолюдські і національні цінності. Вона прагнула, щоб освіта в початковій школі була насиченою ціннісною складовою, яка сприяла б не лише навчанню, але й формуванню гідності та культури учнів. Олександра Яківна підкреслювала важливість врахування інтересів та потреб учнів, їхнього власного світогляду, перед початком навчання в початковій школі. Вона прагнула, щоб освіта виходила із завдань, які стоять перед дитиною, забезпечуючи близькість змісту навчання до реальних життєвих потреб дітей. Це підходить ідеально до концепції Нової української школи, яка покликана оновити зміст освіти та формувати компетентності, необхідні для самореалізації учнів у сучасному суспільстві. О.Я. Савченко визнавала, що навчання має спиратися на активність та інтерес учнів. Вона вважала, що важливо сприяти учням у розвитку їхнього мислення та творчих здібностей, враховуючи їхні індивідуальні особливості. Підкресленням її педагогічної концепції є розвиток різних видів діяльності учнів, який включає мовлення, розумову діяльність, трудову працю та дослідницьку діяльність. Зараз, в епоху швидких змін та росту інформації, уміння вчитися стає найбільшою цінністю. Саме це уміння дозволяє людині адаптуватися до нових умов, швидко набувати нові знання та навички, ініціювати власний особистісний розвиток. Олександра Яківна розглядає цю ключову компетентність як важливу для формування особистості та підготовки до життя в сучасному світі [3].

Концепція Олександри Яківни Савченко визначає важливі засади розвитку початкової освіти в сучасних умовах. Її акцент на цінностях, індивідуалізації та розвитку ключових компетентностей відкриває шлях до покращення якості освіти та підготовки молодого покоління до майбутнього. О.Я. Савченко розуміє вміння вчитися як цілісне індивідуальне утворення, яке має кілька складових, що співвідносяться зі структурою навчальної діяльності, й ціннісними орієнтаціями особистості. Ключова компетентність уміння вчитися у розвиненому вигляді інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою й діяльнісною основою учіння. Олександра Яківна розглядає вміння вчитися як складну і багатопланову компетентність, яка складається з декількох ключових компонентів. Ця компетентність взаємодіє з різними аспектами навчальної діяльності та відображає ціннісні орієнтації особистості. Важливим елементом її концепції є інтеграція психологічних та особистісних якостей учня зі змістом та ходом навчання.

О.Я. Савченко визначила декілька важливих компонентів навчальної діяльності молодшого школяра. Мотиваційний компонент стимулює позитивне ставлення до навчання та підтримує допитливість учнів. Змістовий компонент включає як вже засвоєні знання, так і нову інформацію, яка є об'єктом навчання. Діяльнісний компонент передбачає різні види діяльності, які використовуються у навчанні, включаючи мовлення, розумову діяльність, трудову роботу та дослідницьку діяльність. Результативний компонент визначає досягнення учнів та їхню здатність аналізувати та коригувати власну навчальну діяльність. Рефлексивний компонент стимулює самоаналіз, самоконтроль та самокорекцію учнів, що сприяє їхньому особистісному розвитку. Подальший акцент роботи Олександри Савченко полягає в розвитку не лише інтелектуальних, але і моральних, емоційних та естетичних аспектів особистості дитини. Вона вірить, що навчання має гармонізуватися з цінностями, сприяти дослідницькому ставленню до світу та розвитку емоційної і моральної сфери учнів. Таким чином, внесок Олександри Яківни Савченко у теорію та практику початкової освіти полягає в розробці комплексної концепції формування умінь вчитися, яка враховує різні аспекти навчальної діяльності та розвитку особистості учня.

Отже, важливим внеском Олександри Яківни Савченко в теорію і практику вітчизняної початкової освіти є розроблення змісту загальнонавчальних умінь і навичок та ключової компетентності «вміння самостійно вчитися», яка є основним показником повноцінної навчальної діяльності молодших школярів. Сформованість даної компетентності забезпечує соціалізацію особистості школяра, розвиток у нього здатності до самоосвіти та саморозвитку впродовж життя.

Список використаних джерел

---

1. Закон України «Про освіту»: коментар у контексті проблем реформування початкової освіти — інформаційно-методичний супровід освіти кз «Житомирський ОІППО» жор. Інформаційно-методичний супровід освіти КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР. URL: <https://imso.zippo.net.ua/?p=1130>.
2. Початкова освіта в контексті ідей нової української школи і учнів | Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/51>.
3. Уміння вчитися як ключова компетентність у науковому доробку Олександри Савченко. URL: https://lib.iitta.gov.ua/733797/1/36ірник_Савченко_2022-9-12.pdf.

Тихонова Альона Петрівна,

*старший викладач кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному світі інформація стає однією з ключових цінностей суспільства, а розвиток новітніх технологій полегшує доступ до інформаційних ресурсів. Нині електронні засоби масової інформації відіграють дедалі важливішу роль у структурі комунікації. Люди опосередковано сприймають навколишній світ за допомогою когнітивних засобів, які відіграють активну перетворювальну роль у концептуалізації реальності. Важливим елементом оптимізації та модернізації освітнього процесу є Концепція медіаосвіти, в якій наголошується щодо впровадження медіа, також розглядається питання національної та міжнародної медіакультури з метою надання дітям та молоді якісних послуг у сфері медіаосвіти і, відтак, розвитку їхньої медіакомпетентності [3].

Важливим завданням модернізації освіти є виховання медіаграмотних громадян, які вміють перетворювати інформацію на знання, і формування медіакомпетентних членів суспільства, здатних протистояти медійним атакам і маніпуляціям. Основні освітні документи України та світу, соціальні виклики, що стоять перед молодим поколінням, спрямовані на формування медіаграмотності та медіакомпетентності з використанням сучасних медіазасобів і технологій. Науковці та педагоги шукають сучасні, цікаві та ефективні шляхи досягнення означеної мети.

Питанням теоретичного дослідження медіакомпетентності та її значення у сучасному світі досліджували зарубіжні (П. Джуен, А. Брейтер, Ч. Олсон, С. Хаг, О. Федоров, С. Ворсноп й ін.) та вітчизняні вчені (С. Шумаєва, І. Шевирьова, Н. Лашук, Н. Приходькіна). Проблему медіаосвіти початкової школи описували В. Маламед, О. Волошенко, С. Пензай, формування медіакомпетентності молодших школярів обґрунтовували зарубіжні вчені (А. Ескода, П. Пурі, Е. Лі, Е. Схілдер, А. Малютіна, Р. Голоб, В. Вайдінгер) і вітчизняні дослідники (О. Волошенко, В. Іванов, Г. Дегтярьова, В. Літостанський). Проблема формування медіакомпетентності молодших школярів на уроках словесності аналізувалося у працях О. Савченко, І. Черешнюк.

У сучасному світі поняття «медіакомпетентність» є необхідним, що пов'язано зі змінами в інформаційному суспільстві. Для обґрунтування сутності терміну, варто визначити значення слів «компетентність» та «медіа». Згідно зі словником, «компетентна» людина – це така людина: 1) яка володіє достатніми знаннями в певній галузі; яка з чим-небудь добре обізнана; 2) яка має певні повноваження; повноправна, повновладна [1]. На нашу думку, головна увага звертається на те, що компетентною може вважатися лише та людина, яка має ґрунтовні знання та досвід у межах конкретної галузі. Основний наголос робиться на тому, що компетентною вважається лише та, яка володіє великими знаннями і досвідом у тій чи іншій сфері.

Варто відзначити думку О. Пометун, що «компетентність людини – це особливим чином організована сукупність знань, умінь, навичок і настанов, що їх набувають учні в процесі навчання». Означені знання, уміння та навички дають змогу людині визначати, виявляти та розв'язувати проблеми, характерні для конкретної сфери діяльності, незалежно від контексту або ситуації [5, с. 8].

Охарактеризувавши поняття «компетентність», вважаємо за доцільне розглянути другу частину поняття – «медіа». Термін «медіа» уперше було вжито у ХХ столітті канадським дослідником і теоретиком медіа Г. М. Маклюєном у значенні різних засобів комунікації. До засобів комунікації дослідник зараховує не лише засоби масової інформації, а й книги, одяг, рекламу та фотографію. Це не лише засоби, а посередники, що впливають на те, як підростаюче покоління живе, сприймає світ і спілкується [4].

Учена Н. Кирилова наголошує, якщо не брати до уваги походження терміну «медіа», то медіа не можна розглядати як засіб, шляхом якого передається інформація, адже це канал, що ґрунтується на очікуваннях аудиторії, засіб, за допомогою якого формуються, облагороджуються та передаються культурні коди.

У «Енциклопедії сучасної України» О. Савченко визначає мас-медіа як особливу соціальну систему, призначену для регулярного створення, відтворення та поширення інформації в суспільстві. Відтак, медіа – це ще й засіб донесення інформації до групи людей, тобто засіб масової інформації. На думку вченої, поняття «засоби масової інформації» з'явився в 1970-х роках як переклад французького терміну «moyens d'information de masse». Термін «ЗМІ» є відтворенням англійського «mass media», що є скороченим від поняття «засоби масової комунікації» [2]

ЗМІ – це широке поняття, що охоплює весь спектр інформаційних засобів і технологій, які використовуються для передавання повідомлень кон-

кретним споживачам (друковане слово, музика, радіопередачі тощо). Засоби масової інформації настільки глибоко увійшли в наше повсякденне життя, що більшість не усвідомлює цього, тобто не здатні критично оцінювати й аналізувати інформацію, піддавати сумніву те, що читають або сприймають шляхом образів та звуків, а в учнів, особливо початкових класів, набагато менше можливостей правильно зрозуміти те, що вони сприймають.

На думку Дж. Поттера, розвиток медіакомпетентності базується на певних структурних елементах. Перший елемент – це досвід, чим більше контактів із медіа та реальністю, то більше можливостей для розвитку вищих рівнів медіакомпетентності. Другий елемент – практичне застосування медіазнань і умінь. Третій елемент – прагнення до самоосвіти. Відомий німецький педагог В. Вебер також запропонував свою структуру медіакомпетентності: 1) діяльнісний медіааналіз: фільтрація інформації, що пропонується ЗМІ, та самостійне створення власних медіатекстів; 2) змістовий план включає творчу компетентність, взаємопов'язані знання та аналітичну компетентність, що лежать в основі різних видів медіа та є умовами їх ефективного використання. Вважаємо за доцільне, підтримувати погляди обох учених на структуру медіакомпетентності, в якій варто виокремлювати аналітичні здібності та практичну спрямованість, означені структури взаємопов'язані.

Нам імпонує класифікація функцій медіакомпетентності, яку запропонував дослідник Є. Груцо: комунікативні (сприяють спілкуванню), культурні (сприяють усвідомленню ролі ЗМІ в сучасному житті), адаптивні (впливають на адаптацію особистості до різноманітних медійних та інформаційних впливів, розвивають стійкість до стресів), захисні (розвивають здатність захищатися від медіаманіпуляцій, медіазалежності та впливу ЗМІ на психіку шляхом критичного оцінювання медіаконтенту), аксіоматичні (сприяють формуванню життєвих і професійних цінностей, настанов, мотивів і поглядів), розвивальні та творчі (шляхом медіатекстів розвивається творчий потенціал і самостійне мислення).

Медіакомпетентність молодших школярів формується згідно ключових структурних елементів: особистісні цінності, знання та вміння. Згідно Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Савченко, цілями початкової освіти є цілісний розвиток дитини; формування талантів, здібностей, компетентностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості, підготовка учнів до життя в демократичному інформаційному суспільстві. Розвиток умінь самостійної роботи з різними видами та джерелами інформації; роботи з дитячими книжками, періодичними виданнями та довідковою літературою; безпечного та критичного використання ме-

діатекстів, здатності створювати медіатексти і спілкуватися за допомогою медіазасобів, складати короткий відгук на прочитану книжку й ін.

Реалізація означеної мети та завдань здійснюється за змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища». Вважаємо за доцільне зупинитися на змістовій лінії «Досліджуємо медіа», спрямованій на формування у молодших школярів уміння аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати та використовувати інформацію із медіатекстів, для збагачення власного досвіду, а також створювати нескладні медіатексти. Учні мають навчитися сприймати прості медіатексти, виявляти в них очевидні ідеї та приховану інформацію, уміти висловлювати власне ставлення до медіаповідомлень, критично сприймати доступні медіатексти, виявляти вплив медіатекстів на власні думки й погляди.

Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією» має основну мету формувати та розвивати в учнів розуміння різних типів ЗМІ та використання вербальних і невербальних засобів впливу на читачів; розвиток умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати та безпечно застосовувати інформацію; виражати себе через власні медіатексти та спілкуватися з іншими. Набуття медіакомпетентності пов'язане із повсякденним життям молодших школярів не лише у школі, а й поза її межами, створюючи можливості для набуття досвіду критичного осмислення різноманітних медіатекстів, розширення читацького та соціального досвіду, розвитку спроможності розрізняти корисну та шкідливу інформацію, а також спроможності розрізняти інформацію, яка приносить користь і шкоду, що є цілком імовірним у цьому віці. Це міжпредметний процес, який має справити позитивний вплив на уникнення ризиків взаємодії з медіатекстами.

Змістова лінія передбачає сприймання, аналіз, інтерпретацію, рефлексію різних видів медіатекстів: візуальної (текст, малюнок, фотографія); аудіальної (музика, радіо); аудіовізуальної (телебачення, кіно, анімація, інтернет, гаджети); практичні роботи з ілюстрування медіатекстів; створення медіатекстів до важливих дат і подій (у країні, у родині чи класі), рольові ігри: диктор, журналіст, розповсюджувач візуальної інформації. Опрацювання доступних молодшим школярам джерел і способів передавання інформації (тексти, малюнки, фотографії); аналіз ситуацій з життєвого і шкільного досвіду, які учні відображають у власних медіатекстах; створення розповідей, історій про прочитане, побачене; групова робота (створення анімацій, коміксів; ігор, дискусій; створення реклами книги, вистави, події за алгоритмом (у групі або індивідуально), аналіз впливу реклами на вчинки людей [6].

Таким чином, важливим завданням модернізації освіти є формування медіаграмотних та медіакомпетентних громадян, які вміють перетворювати інформацію на знання і здатних протистояти медійним атакам і маніпуляціям. Сучасні школярі досить вільно орієнтуються в інформаційному просторі, тому завдання вчителя: розвивати уміння аналізувати та відбирати важливу інформацію, структурувати, узагальнювати, використовувати й осмислено створювати власні медіатексти. Формування медіакультури сучасного учня має починатися з формування його медіакомпетентності.

Використані джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с
2. Енциклопедія сучасної України. Мас-медіа. – 2018. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=64254.]
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)/ за ред. Л.А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. – Київ, 2016. – 16 с.
4. Куцуруба В.В., Старостіна Є.О. Формування медіакомпетентності другокласників у контексті освітніх інновацій [Електронний ресурс] / В.В.Куцуруба, Є.О Старостіна // Наукова конференція. –2019. – Режим доступу : <https://vspu.edu.ua/content/hot/reu/doc2/a16.pdf>. – Назва з екрана.25
5. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004.- С.8.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3-4 клас. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. – Електронний ресурс. – Режим доступу: – <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4- dodatki.pdf>.

Хоружа Людмила Леонідівна,

*завідувачка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ІНВАРІАНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ АКАДЕМІКА О.Я.САВЧЕНКО В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Кожна історична доба має свої цілі та завдання, виклики, на які необхідно реагувати. Особливо складним у всіх вимірах виявилось функціонування системи освіти в умовах воєнного часу. Цей період харак-

теризується інтенсивним пошуком нових методів та технологій навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних психолого-педагогічних підходів підтримки дитини тощо. Створюючи нове, слід проаналізувати вже напрацьоване в теорії і практиці педагогічної науки. І в цьому контексті науково-педагогічний спадок академіка О.Я. Савченко є неоціненним та містить чимало інваріантних ідей, які відбивають потреби розвитку освіти в умовах воєнного часу.

Відтак, вчений, науковець творить науку і практику у свій історичний час, якому притаманні відповідні соціальні, політичні, культурні особливості. Але, якщо при переході до нових умов, ідеї продовжують жити і розвиватися, є незмінними за своєю сутністю, вони мають інваріантний характер, постійність при будь-яких перетвореннях. Аналіз науково-педагогічної спадщини Олександри Яківни довів, що саме такі ідеї роблять науково-педагогічне надбання вченої фундаментальним і цінним як для педагогів, так і в цілому для розвитку освіти в умовах сьогодення.

Найважливішим у роботах О.Я.Савченко є системність і цілісність підходів у вивченні педагогічних явищ і процесів. Системне бачення педагогічного процесу дозволило Олександрі Яківні чітко виділяти його складові, аналізувати всю різноманітність зв'язків і відносин між ними, виокремлювати вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на розвиток інших освітніх підсистем, суб'єктів освітнього процесу. Тому, міркування вченої в цьому контексті торкалися як концептуальних питань розвитку освіти, так і безпосередньо методики викладання, побудови індивідуальної педагогічної взаємодії з учнем та вчителем тощо. Це чітко прослідковується в науково-методичних працях вченої: «Теоретичні підходи до визначення якості шкільної освіти» (2007 р.); «Системний підхід до модернізації змісту загальної середньої освіти» (2010 р.); «Інноваційний потенціал підручника з читання» (2017 р.); «Методика роботи з ілюстративним матеріалом на уроках літературного читання» (2019 р.) та інші. В сучасних умовах саме системність і цілісність дозволяють бачити те, що відбувається не локально, а у взаємозв'язку різних контекстів і впливів, а тим самим дозволяє запобігти упередженості, ігноруванню змін в освіті в час війни, а також врахуванню процесів, пов'язаних зі зниженням мотивації, порушенням ментального здоров'я у всіх суб'єктів освітнього процесу.

Системність і цілісність в осмисленні О.Я.Савченко педагогічних явищ і процесів уможливають виокремити у її доробку деякі системоутворювальні педагогічні ідеї. Одна з таких прослідковується у багатьох наукових працях О.Я. Савченко. Це – взаємозв'язок навчання й розвитку учнів, усвідомлення пси-

хологічної природи цих процесів. Водночас у підручнику «Дидактика початкової школи» робиться наголос на тому, що «особистість – це справді інтегративна система, певна цілісність» [4, с.125]. Саме сьогодні збереження людини, її фізичного і психічного здоров'я є важливим завданням в цілому для суспільства та, зокрема, для педагогів. Для цього ми знаходимо у праці певні дидактичні орієнтири: як мотивувати дитину до навчання, створювати сприятливе, комфортне середовище для навчання, забезпечувати емоційність процесу навчання, активізувати пізнавальну діяльність учнів тощо. Адже сьогодні, освітній процес важливо адаптувати так, щоб навчання не перевантажувало дітей та педагогів; варто надавати перевагу навчальним предметам, інтегрованим курсам, що мають релевантний в умовах війни контент, а також адаптувати програму з навчальних предметів, добираючи теми, цікаві та корисні дітям сьогодні.

Складною проблемою під час війни залишається організація навчання школярів в умовах постійної зміни її форм: очна, дистанційна, змішана, які постійно міксуються між собою, зважаючи на умови безпеки у навчанні. Тому, особливо корисними є розробки О.Я. Савченко щодо формування в учнів уміння вчитися як ключової компетентності. Вчена зауважує: «Упровадження компетентнісного підходу передбачає особистісно орієнтовану діяльну основу навчання, яка технологічно спирається на оволодіння учнями умінням вчитися. Лише за цих умов навчальна взаємодія стає суб'єктно-суб'єктною і полісуб'єктною» [6, с. 4]. Умовою й результатом навчання має бути сформованість в учнів бажання та здатності самостійно вчитися, шукати у різних джерелах інформацію, переробляти її, виокремлювати нове, істотне, освоювати уміння діяти, прагнути до творчості й саморозвитку не лише в інтелектуальній, а й у мистецькій, трудовій і соціальній сферах [6, с. 33]. Вчена була переконана, що уміння вчитись належить до пріоритетних і потребує спеціального формування, як і предметні знання [6, с. 64]. Отже, розвиток власної траєкторії навчання особистості безпосередньо залежить від її уміння вчитися, самоорганізовувати себе у різних умовах і формах навчання.

В умовах воєнного часу змінюється домінантність цілей і функцій закладів освіти. Відтак, однією з провідних стає саме оздоровча функція. Збереження ментального, психічного, фізичного здоров'я, резильєнтності усіх суб'єктів освітнього процесу є завданням державного значення. І в цьому питанні вражає далекоглядність бачення та інваріантність ідей О.Я. Савченко. У численних працях ученої зазначається, що формування здорового способу життя в поєднанні зі здоров'язберезувальною діяльністю вважається здоров'язберезувальною діяльністю школи, учнів, а результат такої діяльності – оздоровлення [5].

Під час навчання дітей в умовах повномасштабної війни велике значення має спілкування та підтримка у взаєминах педагогів та учнів. У реалізації цього завдання у напрацюваннях О.Я. Савченко можна знайти багато цікавих міркувань, корисних ідей. Однією з них є гуманізація навчального спілкування, етика педагогічної взаємодії. На думку вченої, це визначається в особистісному контакті дитини з вчителем, її прагненні дістати схвалення, підтримку своїх дій; для вчителя у цьому випадку необхідне уміння не пропустити момент, коли дитині особливо потрібні допомога і увага [4, с. 137–139]. Відтак, сьогодні школа як осередок, що об'єднує дітей та вчителів з різноманітних регіонів, має створювати учням комфортне освітнє середовище, можливості для спілкування, організовуючи гурткову роботу, волонтерські проєкти тощо. Олександра Яківна зазначала, що «турбота про емоційне благополуччя дитини на уроці аж ніяк не знецінює таких найнеобхідніших умов навчального спілкування, як довільність дій, зосередженість уваги, вольові зусилля в досягненні найкращих результатів» [1, с. 15].

Інваріантність і системність осмислення вченою стратегій розвитку освіти в Україні не могли відбуватися поза межами ролі педагога у цьому процесі, його професійної підготовки. Олександра Яківна була переконана, що розбудова Нової української школи має стояти новим вчителем. Вона зазначала, що у перспективі важливо якнайшвидше створити методичний ресурс для вчителів, які мають виконувати нові цілі і функції. Це передбачає фундаментальну психологічну, дидактико-методичну підготовку, цифрову грамотність педагога. «А для цього потрібно здійснити чимало структурних і змістових змін у його підготовці (інтеграція дидактики і часткових методик, неперервна педагогічна практика, оволодіння педагогічною діагностикою та ін.)» [2, с. 8].

Отже, інваріантність науково-педагогічних ідей, на яких побудована вся філософія і педагогіка О.Я. Савченко, дозволяє їх інтерпретувати в нових складних умовах сьогодення, знайти відповіді на численні виклики, що стоять перед суспільством і освітою. Подальше вивчення науково-педагогічної спадщини вченої уможливить виокремити інші ідеї, які мають інваріантний характер і є актуальними для освіти у цей складний час.

Використані джерела

---

1. Навчання і виховання учнів 3 класу: Методичний посібник для вчителів. К. : «Початкова школа», 2004. 512 с.

2. Початкова освіта : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 160 с.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти. Посібник для вчителів і методистів почат. навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. К. : Богданова А. М., 2009. 226 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Генеза, 1999. 368 с.
5. Савченко О.Я. Реалізація оздоровчої функції шкільної освіти. Директор школи, ліцею, гімназії, 2002. № 4. С. 11-18.
6. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. Посібник. К. : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

Хребтова Наталя Ростиславівна,

викладач кафедри педагогіки

і методики початкової та дошкільної освіти

Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ЗМІСТІ ПІДРУЧНИКІВ З ЧИТАННЯ О. САВЧЕНКО (ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Знастанням періоду розбудови демократичної держави в Україні постала потреба у створенні системи освіти і виховання молодого покоління на основі принципів демократизму, поваги до особистості, пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей. Відтак важливою соціальною проблемою, яка набула сьогодні особливої актуальності, постає ціннісний підхід у вихованні молоді. Побудова гуманного демократичного суспільства неможлива без укорінення в житті народу традиційних загальнолюдських і національних цінностей, сприяння утвердженню духовної цілісності на рівні особистості й суспільства [3, с. 56].

Сучасні дослідження в галузі психології й педагогіки вказують на те, що молодший шкільний вік – особливо сприятливий період для формування ціннісних орієнтацій у дітей. Тому важливою умовою модернізації національної системи освіти є впровадження ціннісного підходу у процес нав-

чання та виховання учнів початкової школи. Він реалізується на всіх рівнях формування змісту освіти, зокрема на рівні навчального предмета, відображеного в підручниках.

Цінність як феномен (його сутність, класифікація, методика формування) є предметом наукових досліджень таких вчених як І. Бех, В. Василенко, О. Єжова, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін. Проблему ціннісного підходу в освітньому процесі початкової школи, зокрема й у змісті підручників, адресованих молодшим школярам, аспектно вивчали І. Бех, Я. Кодлюк, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський та ін. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50–ті рр. XIX ст. – 50–ті рр. XX ст.) висвітлена у дисертаційному дослідженні Н. Богданець-Білоskalенко [1].

Оскільки навчальна книга є одним із найголовніших засобів виховної діяльності вчителя, значний інтерес в аспекті формування ціннісних орієнтацій молодших школярів становлять підручники з читання, зокрема відображення у їх змісті загальнолюдських і національних цінностей. Відтак на особливу увагу заслуговують «Читанки» для 2–4 класів О. Савченко [4–9], аналізу яких присвячена наша публікація.

Зазначені книги (видані у 2003–2006 рр.) вибрані нами для аналізу з огляду на те, що у період дії першого Державного стандарту початкової загальної освіти (2001–2011 рр.) вони посідали чільне місце серед альтернативних, якими користувались вчителі й учні початкової школи.

Метою статті є показати можливість реалізації ціннісно орієнтованого підходу в навчальних книгах для початкової школи, зокрема наповнення їх матеріалом, що містить загальнолюдські й національні цінності, на прикладі аналізу змісту читанок О. Савченко [4–9].

Зауважимо, що ціннісність як важлива якість змісту навчального матеріалу підручника сприяє реалізації його мотиваційного компонента, що є додатковою перевагою наявності у книгах відповідного навчального матеріалу. Вона передбачає повноцінну репрезентацію у змісті підручників системи цінностей та розкриття значущості того, що вивчається, для особистості дитини. Зазначена змістова характеристика підручника включає особистісно-значущу, загальнолюдську та національну цінності. Розглянемо, як зреалізовані вказані напрями в аналізованих читанках.

Оскільки особистісно значущі цінності дитини тісно пов'язані із загальнолюдськими, у рамках даної статті обмежимося аналізом останніх, а також національних цінностей. Охарактеризуємо вказані види цінностей за такими показниками:

А. У текстах:

Відображення загальнолюдських цінностей:

а) за критеріями наявності у змісті читанок О. Савченко ціннісних орієнтирів:

- Краси;
- Добра й Любові;
- Істини та Мудрості;
- Здоров'я;

б) за змістовими характеристиками текстів, які підсилюють загальнолюдські цінності:

- естетичність;
- гуманність;
- науковість.

Відображення національних цінностей:

- любов до рідної мови;
- поетичні образи-символи;
- національна й державна символіка України.

Б. У запитаннях і завданнях, що стосуються аналізу: фразеологізмів і метафор; відомостей з порівняльного мовознавства й етимології; краєзнавчого матеріалу; художніх описів природи; народних традицій, фольклору.

Читанка, по суті, є першою книгою для самостійного читання, а тому її твори безпосередньо впливають на підростаючу особистість, навчаючи пізнавати, любити й цінувати такі загальнолюдські ціннісні категорії як Краса, Добро, Любов, Істина, Мудрість, Здоров'я, Честь, Гідність тощо. Саме від навчальної книги значною мірою залежить процес осягнення їх дитиною та рівень «присвоєння» їх собі, тобто перехід об'єктивно існуючих цінностей як надбання людства у особистісно значущі – як власне надбання. І навпаки – впізнання школярем у книзі вже внутрішньо прийнятих ним цінностей підсилює її привабливість і цінність у очах читача.

Краса (естетичні цінності). Матеріал аналізованих підручників пропонує учням чимало літературних творів з високим морально-естетичним потенціалом, які здійснюють значний вплив на становлення особистості школяра, збагачуючи його духовний світ та навчаючи знаходити прекрасне в оточуючому світі. При відборі творів до підручників з читання О. Савченко враховано їх художньо-естетичну цінність. Вони написані провідними майстрами дитячої літератури і відзначаються художньою досконалістю, а зміст вказаних текстів утворює цінності орієнтиру Краси – краса природи, людської праці та її результатів, риси прекрасного у діях і вчинках людини, творів мистецтва

тощо. Загалом внутрішнє прийняття дитиною зазначених цінностей утверджує в юній душі почуття величі і краси людини, що сприяє піднесенню особистості у її власних очах та викликає бажання постійного самовдосконалення.

Крім естетичних, у творах читанок значний відсоток припадає на гуманістичні й морально-етичні цінності, що утверджують Добро й Любов – милосердя до слабших, людей похилого віку та інвалідів, дружбу, взаємоповагу та допомогу рідним, поведінкові орієнтири дорослих для наслідування дитиною, оповіді про добрі вчинки, повчання старших, любов і милосердне ставлення до тварин та рослинного світу, бережливість до природних ресурсів.

До вказаних підручників залучено також твори з цінностями Істини та Мудрості (наукові та християнські цінності) – науково-популярні та художньо-пізнавальні статті, поезії, оповідання, казки, що розповідають про явища та предмети неживої природи, рослинний і тваринний світ, реалії рідного краю та знайомство з іншими країнами й чужими етносами, шлях відкриттів та здобутки науки і техніки, цінність знань у житті та любов до книги тощо. Відсоток текстів на християнську тематику незначний. Також мала кількість у зазначених читанках творів валеологічного спрямування, що розповідають про будову і функції людського організму та утверджують категорію Здоров'я.

Окрім наявності та пропагування зазначених вище загальнолюдських цінностей, підручники з читання О. Савченко й самі значною мірою є прикладом естетичності (струнка лаконічна побудова творів, яскрава й образна мова, краса поезій, зокрема пейзажної лірики), гуманності (поважливе звертання до читача, адресовані йому щирі побажання автора, коректна форма висловлень про людські вади і недоліки характеру) та науковості й достовірності знань, представлених книгою.

Для внутрішнього прийняття і надбання ціннісних орієнтирів особистість черпає їх також із національних цінностей. Ще Г. Сковорода акцентував увагу на тому, що «правильне виховання криється в природі самого народу, як світло в кремені», а його переконання, що «кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе» [2, с. 154], ще раз підтверджує справедливість думки про те, що лише повернення до витоків, до свого коріння може довершити процес становлення гармонійної особистості. Цьому процесу значно сприяє матеріал зазначених читанок, що яскраво розкриває особливості національної культури та історії, народні звичаї і традиції, виховує почуття патріотизму, національної гідності й любові до рідного краю. Тексти підручників з читання залучають школярів до шанування національних святинь, дають уявлення про визначні події та видатні постаті в історії України.

У розділах «Розвивайся, звеселяйся, моя рідна мово...» та «Мова – дивний скарб» автор розкриває значення рідної мови у житті українців. Учні дізнаються, як вона виникла і розвивалась, а також поступово починають відчувати гордість за належність до народу, що зумів створити таку співучу мову. Це сприяє виникненню бажання досконало вивчати, збагачувати та правильно використовувати її у власному мовленні. З цією метою у підручниках подаються вступні звернення «Любий друже!» як пряме заохочення до сумлінного вивчення мови, а також включаються тексти, які передають захоплення українською мовою. Крім цього, у читанці для 2 класу [4; 5] від уроку до уроку під рубрикою «Вживай у своєму мовленні» нанизується ланцюжок ознак, що характеризують багатство рідної мови: рідне слово, пишається червона калина, пісня ллється, матуся, татусю, бабусенько, дідуню тощо. Тексти підручників сповнені поетичними образами-символами української природи, мови і культури: жито, колосся, вишневий садочок, сопілка, кобза, глек, збаночок, хата, млин, вітряк, зелений гай, жайворонки, лелеки і багато інших. На сторінках читанок О. Савченко розміщено чимало ілюстрацій, на яких зображено національну символіку України – верба, калина, вишитий рушничок, віночок тощо, а також відтворено наш національний одяг. Навчальні книги для 3 і 4 класів розпочинаються зображенням Державного жовто-блакитного Прапора та словами Гімну України, а пізніше читанка розповідає про ці атрибути і про Герб, розкриваючи їх значення для народу і кожного громадянина Української держави та сприяючи формуванню патріотичних почуттів.

Крім текстів ціннісного спрямування, заслуговують на увагу запитання і завдання, що спонукають до емоційно-ціннісної діяльності учнів – вправи на оцінювання і такі, що дають можливість дитині керуватися цінностями у своїх діях, зокрема у ситуаціях вибору, а також висловлювати власне ставлення до того, що відбувається. Сюди належить такий ефективний мотиваційний прийом як обговорення того, яку цінність має та чи інша інформація для самих учнів. Наведемо деякі приклади вказаних вправ (які також є досить цікавими) у читанках О. Савченко.

Фразеологізми і метафори: запитання «У якому значенні вжито виділені слова?»; «Що означає: тополі розмовляють з вітром?»; завдання «Зверни увагу на такі вислови...»; «Поясни значення висловів: медовим цвітом зацвіту; підеш в світ широкий».

Відомості з порівняльного мовознавства й етимології: завдання «Спробуй пояснити, як утворилося прізвище дівчинки. А звідки походить твоє

прізвище? Розпитай про це своїх батьків»; «Використовуючи слова вірша, доведи, що в нашій мові є слова-мандрівники».

Краєзнавчий матеріал: запитання і завдання на спостереження «Чи помічав ти, як протягом дня змінюється колір снігу? Розкажи», «Пригадай! Яким ти побачив небо, ідучи до школи? Сумним? Ласкавим? Сірим чи синім? Низьким чи високим? Розкажи про свої враження так, щоб усім було цікаво»; «Пофантазуй! Чи доводилось тобі чути пісеньку дощових крапель? А спів весняного струмка? Чи чув ти, як навесні звучить оркестр пташиних голосів? Цікаво, про що вони співають? Придумай про це казку»; «Чи спостерігав ти ластовині ігрища? Чи так вони описані у вірші, як тобі запам'яталось?»; «Які дива побачила поетеса в лісі? Чи доводилось тобі бачити щось подібне?»; проблемні «Чому для нього (автора. – Н. Х.) слова «рідна мама» – мов усі кольори, разом узяті? А якими є ці слова для тебе?»; творчі «Як поет описує хату, подвір'я, садок? Які малюнки можна створити за цим віршем?»; «Спробуй придумати оповідання про цікавий випадок, що трапився із твоїм песиком або кошеням»; особистісно орієнтовані «А що ти скажеш про інтонацію своїх розмов з мамою?»; «Чи є у тебе улюблені річка, стежка, ставок? Розкажи про них»; «Чи зрозумів ти звертання поетеси: А може, це ти? До чого воно тебе спонукає?»; «Які твої улюблені пісні?»; «Чи доводилось тобі робити власні відкриття в природі?»; «А як ви спілкуєтесь зі своїми домашніми улюбленцями?»; «А що любиш ти у своєму краю? Розкажи»; «Пригадай запах яблука»; «Які місця у вашому краї пов'язані з іменем поета?» (подібні запитання ставляться стосовно різних письменників та видатних діячів); «Чи співають у вашій родині українські народні пісні? Вивчи з мамою її улюблену пісню»; «Чи бачив ти хмари, які нагадують дивовижних істот?»; дослідницько-пошукові «А звідки походить твоє прізвище? Розпитай про це своїх батьків», «А як цих птахів називають у вашій місцевості?».

Художні описи природи: запитання «Яка картина рідного краю постає у твоїй уяві? Розкажи»; «З яким почуттям поетеса розповідає про красу рідної землі?»; «Чому поетеса називає деревце лісовою мавкою? Якою описано берізоньку: веселою, радісною чи сумною, одинокою? Які слова вірша свідчать, що поетеса з ніжністю говорить про берізку?»; «Які ознаки зими називає поет, щоб показати її красу?»; «Як поет передає захоплення красою української ночі? Які кольори він побачив? Знайди у вірші порівняння. Поясни, як ти їх розумієш»; завдання «Прочитай вірш, передаючи голосом замилювання красою міста»; «Прочитай, як гарно написано про перший сніг. Чи пам'ятаєш ти свої враження від першого снігу?»

Народні традиції, фольклор: питання і завдання «А як колядують у твоїй місцевості? Розкажи»; «Знайдіть у збірках по 2–3 прислів'я про ставлення людей до знань та про людські стосунки»; «Вивчи одну з них (колядок, щедрівок – Н. Х.) напам'ять. Заколядай або зашедруй своїм рідним, сусідам, друзям».

Таким чином, аналіз підручників з читання О.Я. Савченко показав, що вони наділені значним ціннісним потенціалом через наявність у них текстів, у яких відображаються загальнолюдські цінності, – орієнтири Краси, Добра, Любові, Істини, Мудрості та Здоров'я; емоційно-ціннісний вплив зазначених цінностей на учнів посилюється такими змістовими характеристиками текстів як естетичність, гуманність, науковість. Також в аналізованих читанках наявний значний масив художніх творів, у яких втілюються національні цінності – любов до рідної мови, поетичні образи-символи, державна символіка України. Окрім ціннісно-орієнтованих текстів, читанки О. Савченко містять запитання і завдання, що спонукають молодших школярів до емоційно-ціннісної діяльності: на аналіз фразеологізмів і метафор; відомостей з порівняльного мовознавства й етимології; краєзнавчого матеріалу; художніх описів природи; народних традицій, фольклору. Досвід використання зазначених засобів представляє значний інтерес для науковців педагогічної галузі і може наштовхнути авторів навчальних книг для початкової школи на нові цікаві ідеї щодо посилення ціннісної спрямованості підручників.

Використані джерела

1. Богданець-Білоskalенко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті рр. XIX ст. – 50-ті рр. XX ст.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2007. 171 с.
2. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди / ред. І. О. Дзверіна. К. : Рад. школа, 1972. 218 с.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
4. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 2 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 1. 126 с.
5. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 2 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2006. Ч. 2. 143 с.
6. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 1. 142 с.
7. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 3 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2003. Ч. 2. 143 с.
8. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 4 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 1. 159 с.
9. Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 4 кл.: у 2 ч. Київ: Освіта, 2004. Ч. 2. 175 с.

Червінська Інна Богданівна,
*професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ ДОМІНАНТИ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО

Єдиною мірою часу є пам'ять. Це пам'ять про людей, які свої думки, справи присвятили навчанню й вихованню зростаючого покоління, служінню людству. І найкращим пам'ятником генію є продовження його величної справи учнями, колегами та послідовниками, які поділяють і дотримуються ціннісно-світоглядних домінант свого Вчителя.

«Ціннісні домінанти людини і будь-якої спільноти – це підґрунтя для визначення політичних, морально-етичних, естетичних та інших світоглядних орієнтирів, що зумовлюють особисту й національну безпеку, впливають на характер державотворчих процесів у цілому» [5].

Світоглядні особливості українського народу, а також характер і дух нації значною мірою формують визначні особистості зі сформованими ціннісними домінантами духовної культури й освіти. Саме до такої когорти особистостей по праву належить О. Я. Савченко.

Гармонійність природного світу, толерантна поведінка в спільноті науковців, відношення до колег, педагогів, аспірантів і докторантів визначає зміст ціннісних орієнтирів, складає основу життєдіяльності української дослідниці в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи, доктора педагогічних наук, професора, академіка-засновника НАПН України, талановитого педагога, авторки педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів – Олександри Яківни Савченко.

Професійна діяльність, педагогічні ідеї та науковий доробок Олександри Яківни Савченко – це приклад великої подвижницької діяльності вченого, освітнього менеджера, учителя-наставника в одній з найгуманніших галузей сучасного наукового знання – педагогіці.

За роки професійної діяльності вчена опублікувала понад 500 наукових праць, які знайшли своє відображення в сучасній освітній практиці діяльності учителів початкових класів та наукових напрацюваннях дослідників пе-

дагогіки. До її наукового й творчого доробку ввійшли різноаспектні видання, присвячені проблемам загальної педагогіки, дидактики початкової освіти, компетентнісному підходу та інтеграції, методиці читання, підручникотворення.

Наше увиразнення наукової та освітньої діяльності О.Я. Савченко проходить крізь призму розгляду полярності поглядів на поняття «цінності», які віддзеркалюють їхню природу та специфіку сприйняття у системі духовних вимірів ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе.

Для реалізації окреслених завдань необхідно вибудувати якісно нову освітню екосистему, до якої входять, на думку Олександри Яківни, такі ціннісно-світоглядні домінанти як повага до особистості, всебічний розвиток та підтримка, супровід інклюзивності та безбар'єрності, потреби, інтереси й таланти кожної молодої людини.

Основу цієї екосистеми повинні складати базові цінності та пріоритети й бачення майбутнього, які в комплексі необхідно спрямувати на формування цілісної і щасливої особистості, професіонала, громадянина України, здатного до успішної самореалізації та розбудови своєї країни.

Особливої актуальності окреслені завдання набувають у умовах воєнного стану. Адже нам потрібно за короткі терміни не лише відбудувати зруйновані заклади освіти, але й трансформувати зміст і сенси освіти загалом та забезпечити сталий безперервний розвиток системи освіти, розкрити її для інновацій, створюючи умови для трансформацій у світовому масштабі.

У цьому контексті необхідно звертатися до освітніх практик та наукових напрацювань найбільш гідних і значимих учених, педагогів-практиків, чия педагогічні ідеї та освітня діяльність є значимі й не втрачають своєї важливості, а провідні ідеї наукової спадщини знайшли своє відображення в сучасних педагогічних дискурсах та освітніх концепціях.

Олександра Яківна впродовж свого життєвого шляху займалася дослідженням проблем дидактики початкової школи, методики початкової освіти, підготовки дитини до школи, працювала над визначенням якості початкової освіти, є автором чудових і професійних підручників для здобувачів закладів вищої освіти та початкової школи.

У наукових напрацюваннях О.Я. Савченко визначила низку провідних чинників, дотримання й реалізація яких сприятиме підвищенню якості початкової освіти.

І якщо провести порівняння з аналогічними показниками, які відображені в концепції «Нова українська школа», то міркування, ідеї та характери-

стики цього процесу Олександром Яківною Савченко, є досить близькими, а у деяких випадках суголосними.

У своїх статтях дослідниця наголошувала, що якість шкільної освіти є похідною її цілей і завдань, вона має відповідати як соціальним потребам держави, так і запитам особистості, Якість шкільної освіти - це насамперед її відповідність певним еталонам вимог, що визначені стандартами та нормативами й мають компоненти вимірюваності [1].

Окрім того, якість освіти підтверджують різноманітні особисті досягнення учнів чи колективу школи, які не завжди можна виміряти через необхідність відповідних критеріїв.

Адже не можна виміряти, наприклад шкільні традиції, дух школи, емоційну стабільність та рівень благополуччя дітей, ступінь професійного виго-рання педагогів. Проте вони є яскравими суб'єктивними аргументами щодо оцінювання реальної якості освіти та престижності закладу освіти, цінності позитивного іміджу педагогічного колективу.

У цьому контексті рекомендуємо звертатися до наукових напрацювань Олександри Яківни Савченко, у яких вона наголошувала, що «якість початкової освіти батьками дуже часто оцінюється з позицій захищеності дитини і комфортності її перебування у школі» [2].

Такі настанови науковця набувають особливої актуальності щодо організації навчання школярів в умовах повномасштабної агресії в нашій країні та значимості формування у дітей цього віку соціальних і здоров'язберезувальних функцій, які за обставин воєнного стану виявилися не менш важливими, ніж навчальні та організаційні функції.

Тож спробуємо вдатися до порівнянь, які проводить дослідниця, і які відображені низці її праць.

Дослідниця підходить до висновку, що «ситуація розвитку шкільної освіти потребує розуміння її якості як цілісного інтегрованого результату, на який впливає багато чинників», серед яких провідним є уміння вчитися. Так, зокрема вчена вказує на особливе значення ґрунтовності й всебічності розуміння сутності характеристик «якості початкової освіти», здобуваючи яку, учень має оволодіти такими серйозними новоутвореннями цього віку, як уміння вчитися, готовність (операційна, змістова) для продовження навчання в основній школі, моральна вихованість, позитивний соціальний досвід» [1].

Ще одним компонентом якості освіти вчена вважала забезпечення реальної доступності й обов'язковості масової початкової освіти, для всіх дітей молодшого шкільного віку, незалежно від місця проживання, етніч-

ного походження і матеріального становища батьків. Згідно даних офіційної статистики до війни навчанням було охоплено 99,9 % дітей. На жаль, статистика охоплення дітей навчанням станом на майже дворічний період воєнних дій на території нашої країни є набагато гіршою.

Виїзд батьків, а особливо матерів, за кордон, втрати часткового контролю зі сторони закладів загальної середньої освіти за формуванням учнівських контингентів, неспроможності більшості закладів освіти організувати безпечний освітній простір для дітей, у населених пунктах, де ведуться бойові дії, ведуть до того, що поза школою з можливістю здобувати якісну освіту, залишається чимала кількість дітей шкільного віку.

Звичайно, що педагоги, батьки, представники органів державного управління намагаються сприяти вирішенню цих проблем на різних рівнях – від рівня голови селищної ради, до Уповноваженого Президента з прав дитини як в Україні, так і поза її межами. Однак цих зусиль недостатньо.

Відповідно постає завдання – сприяти забезпеченню права усіх дітей на освіту й допомагати батькам в організації безпечного освітнього простору для здобуття якісної освіти й виховання дитини.

Зазначене є першочерговим обов'язком органів опіки й піклування, громадськості, педагогів, соціальних працівників, керівників закладів загальної середньої освіти, засобів масової інформації. «Доступність всіх дітей молодшого шкільного віку до якісної початкової освіти належить до стратегічних пріоритетів реформи української школи», – неодноразово наголошувала О.Я. Савченко [2].

Забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей усіх категорій, не залежно від місця їхнього проживання, – чи це великі міста й відносно безпечні райони, чи це важкодоступні гірські села регіону Українських Карпат чи віддалені села Полісся, Чернігівщини, території які вийшли з-під ворожої окупації.

Для цього потрібно спільно працювати над перебудовою безпечного простору закладу освіти задля того, щоб він стимулював розвиток та інновації, був архітектурно доступним, інвестиційно привабливим. Важливо, щоб діяльність закладу освіти сприяла процвітанню громади, регіону, держави.

З метою наукового обґрунтування очікуваних змін стосовно початкової школи науковцями відділу початкової освіти Інституту педагогіки під керівництвом О.Я. Савченко було розроблено Концепцію початкової освіти (2016) [4].

Під час своїх виступів перед педагогами О.Я. Савченко неодноразово наголошувала на якнайскоріше використання у процесі розвитку дитини досягнень і ресурсів дошкільного періоду дитинства. Тут варто вказати на такі

пропозиції щодо вирішення цього питання як «проекція на оновлення базового компонента дошкільної освіти», та «організація при школах підготовчих груп з диференційованим режимом перебування» [2], що сприятимуть відкриттю у ЗЗСО та ЗДО груп дітей за програмою раннього розвитку дитини.

Одним з актуальних аспектів розвитку системи освіти сьогодення, є забезпечення прав дитини з особливими освітніми потребами на «освіту дітей із вадами розвитку за місцем проживання». Як результат позитивної проекції, освітньої діяльності педагога є міркування про розвиток інклюзивної освіти, забезпеченням усіх категорій дітей з особливими освітніми потребами якісним інклюзивним навчанням, надання необхідних ресурсів, підготовка фахівців відповідного профілю.

При цьому О.Я. Савченко наголошує на необхідності «ведення до штату школи помічників учителя». Адже чим молодший школяр, тим йому важче самотійно вчитися.

Як неодноразово зазначала О.Я. Савченко, під час своїх виступів на наукових конференціях, на зустрічах з педагогічними працівниками: «метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [4].

Глибокий зміст та актуальність цих ціннісних орієнтирів подальшого розвитку початкової освіти не втрачають своєї актуальності вже впродовж років і стають основою для творення нових положень та концепцій розвитку початкової школи. А визнання пріоритетів ціннісно-орієнтованого навчання у концепції «Нова українська школа», вкотре підкреслює значимість ціннісно-світоглядних домінант наукового доробку знаного педагога й науковця – Олександри Яківни Савченко.

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей нової української школи і учнів. Електронний ресурс: <https://lib.iitta.gov.ua>
2. Савченко О.Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2009. №4. С.5-12.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи. К. :Богданова А.М., 2007. 336 с.
4. Концепція початкової освіти / О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, В.О.Мартиненко та ін. Початкова школа. 2016. № 6. С. 1-4.
5. Кочура Н. Ціннісні домінанти духовної культури українства. Український науковий журнал ОСВІТА РЕГІОНУ <https://social-science.uu.edu.ua/article/1178>

Шепітко Олена Володимирівна,

аспірантка спеціальності 011

«Освітні, педагогічні науки»

*Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського,*

вчителька початкових класів

Миколаївської гімназії № 45

Миколаївської міської ради.

Науковий керівник:

Якименко Світлана Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри початкової освіти

Миколаївського національного

університету імені В.О. Сухомлинського

ДОСЯЖНІСТЬ ЦІЛЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

ХХІ століття відрізняється змінами та реформами у всіх галузях життя людини. Освіта не стала винятком. Реформування навчального процесу спрямоване на оновлення її змісту, удосконалення технології навчання і виховання, що пов'язано з прогресом суспільства та людства загалом. Змінюється світ, з'являються нові вимоги як до освіти, так і до вчителів. Як вчителі, так і учні потребують такої освіти, яка б була тісно пов'язана з їхнім життям, допомогла та навчила вирішувати проблеми сьогодення та була зрозумілою для всіх, такою, щоб можна було досягти певних цілей початкової освіти в умовах сьогодення.

Український педагог, академік Олександра Яківна Савченко завжди опікувалася проблемами початкової освіти, вважала її справою свого життя, робила все можливе, щоб початкова школа та її вчителі посідали гідне місце в суспільстві, щоб досягали поставлених цілей у будь-яких умовах, через певні можливості, використовуючи різні методики навчання та виховання.

Перший етап загальної освіти дітей становить початкова освіта. Отримуючи її, діти набувають перші знання про навколишній світ, навички спілкування та вирішення прикладних завдань. На цьому етапі формується і починає розвиватися особистість дитини, що підкреслює важливість початкової освіти для суспільства та держави особливо в умовах сьогодення.

Початкова освіта – це перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій. Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова освіта забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток. Початкова освіта має два цикли: 1–2 класи і 3–4 класи, які враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю школярів до здобуття освіти.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [1].

На думку Олександри Яківни Савченко, до цілей початкової освіти треба віднести:

- розвиток і виховання особистості дитини (інтелектуальний, моральний, соціальний, естетичний, фізичний);
- розвиток сенсорних умінь;
- освітні результати: ключові компетентності (уміння вчитися, комунікативна, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, соціальна, ІКТ, підприємницька, ініціативність); предметні компетентності (повноцінні читацькі, мовленнєві, обчислювальні);
- здатність до творчого самовираження;
- виховання ціннісного ставлення до природи, родини, Батьківщини, праці, мистецтва, здоров'я тощо [2, с. 19].

Через повномасштабну війну в Україні для досягнення поставлених цілей початкової освіти доступними формами навчання у більшості закладів загальної середньої освіти стали дистанційна та змішана. Унаслідок чого сьогодні перед освітянами постали такі завдання, які можна розв'язати лише за умови зміни процедури взаємодії учасників освітнього процесу; швидкої адаптації до нових умов сприйняття інформації учнями; вивчення та упровадження кращих освітніх досвідів і застосовування на практиці нових ідей дистанційного навчання; упровадження в практику сучасних технологій змішаного навчання та виховання.

Відповідно до інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчального предмету у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному

році», організація освітнього процесу може здійснюватись в очному та дистанційному режимах, або за змішаною формою, що поєднує очний і дистанційний режими. Таке поєднання можливе, зокрема, для різного виду занять (практичні, лабораторні заняття проводяться в очному режимі, лекційні – у дистанційному), або для різних груп одного класу (частина учнів класу навчаються очно, інша – дистанційно в асинхронному режимі, із можливістю надання учням підтримки шляхом проведення консультацій в синхронному режимі). У той же час для учнів визначається черговість очного та дистанційного навчання з метою забезпечення рівних умов для здобуття освіти [3].

Уперше термін «змішане навчання» («blended learning») почали вживати наприкінці 1990-х рр., іноді перекладаючи його як «комбіноване» або «гібридне» навчання, що пов'язано з особливостями перекладу з англійської мови слова «blend» – «змішувати», «комбінувати», «сполучати» тощо.

Основними аспектами для ефективного впровадження змішаного навчання визначаються такі:

- створення якісно нового інформаційного освітнього середовища, що сприятиме розвитку особистості учня, його творчої складової;
- трансформація та адаптація педагогічних технологій і форм навчання до нової інформаційної взаємодії між учителем та учнем;
- зміна навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та постійний моніторинг темпу розвитку, формування інформаційної компетентності учнів [4].

Змішане навчання – методика, за якою учні засвоюють частину освітнього матеріалу онлайн, а частину – офлайн у класі. Діти мають отримати цілісний навчальний досвід із використанням сучасних інтерактивних технологій.

Змішане навчання має свої переваги, особливо в умовах воєнного стану:

- отримання досвіду командної праці в дітей, під керівництвом учителів;
- часова гнучкість під час освітнього процесу;
- в учнів розвивається самостійність при здобутті освіти, можливість саморозвитку;
- засвоєння цифрових навиків під час навчання як учителями, так і учнями;
- навчання стає більш індивідуальним для кожного учня;
- можливість охоплення більшої кількості учасників навчання з отриманням зворотного зв'язку.

Залежно від варіантів співвідношення традиційної форми навчання з інформаційно-комунікаційною та ступенем самостійності учнів при засво-

енні навчального матеріалу (самостійне опрацювання) існують різні моделі змішаного навчання. Для початкової школи найбільш доцільними є такі: «обличчя до обличчя», ротаційна модель із онлайн-станціями, «перевернутий клас» [5, с. 9].

«Обличчя до обличчя» – значна частина навчального матеріалу вивчається при очній (безпосередній) взаємодії з учителем, а дистанційне навчання може використовуватися як додатково, так і одночасно з очною формою.

Ротаційна модель із онлайн-станціями – зміна робочих зон. Для організації освітньої діяльності за цією моделлю властиве об'єднання учнів класу у декілька груп за зонами (оптимально – не більше чотирьох): зона роботи онлайн (індивідуальна робота з цифровими освітніми ресурсами з метою запам'ятовування інформації чи формування стійких навиків виконання дій за інструкцією вчителя, наприклад, робота на онлайн-тренажерах, перегляд відеоматеріалу / презентації, робота з електронним підручником, ігри та вікторини, кросворди, класифікація за групами тощо); зона роботи з учителем (обговорення найбільш складних аспектів навчального змісту, відпрацювання та вирішення складних завдань тощо); зона проєктної роботи (групова робота за інструкцією вчителя, наприклад, виконання завдання за маршрутним листом і заповнення ментальних карт). Простір навчального кабінету спеціально організовується вчителем. Під час уроку кожна група проходить усі зони. Зазвичай, група з високим рівнем підготовки та мотивації має розпочинати з групової роботи.

«Перевернутий клас» («перевернуте навчання») – педагогічна технологія, у якій основні складові уроку (пояснення та домашнє завдання) змінюються місцями. Для цієї моделі організації освітньої діяльності властиве виконання репродуктивної навчальної діяльності вдома, а робота у класі присвячується обговоренню вивченого, різним видам діяльності, організації індивідуальної та групової форм роботи.

Під час застосування моделі «перевернутий клас» відбувається не лише зміна порядку засвоєння нового навчального матеріалу, а й використання іншого змісту, інших педагогічних методів та засобів. Учитель має добирати та самостійно розробляти навчальний контент, перевірочні форми тощо, щоб організувати онлайн-середовище.

Особливістю змішаного навчання є: урахування освітніх потреб, індивідуальний освітній маршрут кожної дитини, зміна ролі педагога: від вертикального домінування до горизонтальної взаємодії та модерації, збільшення впливу не зовнішньої оцінки, а самооцінки та взаємооцінювання [6, с. 16].

Сьогодні вчителі початкових класів під час організації змішаного навчання виважено обирають електронні освітні ресурси, урахуваючи їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Вибір цифрової платформи, для використання в освітньому процесі та створенні комунікативного простору з учнями, педагог здійснює самостійно, із урахуванням рекомендацій адміністрації закладу загальної середньої освіти та технічних можливостей школярів. Організуючи дистанційне навчання, вчителі користуються методичними рекомендаціями, схваленими листом Міністерства освіти та науки України від 18.06.2020 № 22.1/12-Г-372 «Організація дистанційного навчання в школі» [7].

Педагог, науковець та громадський діяч, Олександра Яківна Савченко, завжди ставила перед собою надвисокі педагогічні цілі, досягала їх й була чудовим прикладом для інших. На жаль, під час воєнних дій більшість учнів позбавлені очного навчання у школі. Тому в умовах сьогодення використання змішаного навчання суттєво впливає на якість навчання учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти і стає гарною альтернативою та можливістю учням навчатися в таких надскладних умовах. А кожен вчитель отримує можливість реалізувати диференційний підхід; персоналізувати навчання; організувати самостійну та командну роботи молодших школярів; створити умови доступності до навчальних матеріалів; діагностувати якість знань за допомогою комп'ютерних технологій; використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Таким чином, можна сміливо сказати, що сьогодні вчителі досягають поставлених перед ними цілей початкової освіти.

Використані джерела

1. Державний стандарт: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
2. Богуш А. М. О. Я. Савченко: вектор наступності... Збірник матеріалів перших всеукраїнських читань пам'яті О. Я. Савченко. Київ, 2021: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Zbirnyk_I_pedchytan_2021.pdf
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році: <http://surl.li/ctldl>
4. Курган О. В. Особливості організації змішаного навчання в початковій школі в умовах воєнного стану (методичні рекомендації): <https://schtepivkanrc.sumy.ua/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%88%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BD/>

5. Шелестова Л. Змішане навчання у початковій школі: методичні рекомендації. Київ: «Фенікс», 2021. 48 с.
6. Дистанційне та змішане навчання в школі: путівник / упоряд. І. Воротникова. Київ: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 48 с.
7. Лист Міністерства освіти та науки України від 18.06.2020 № 22.1/12-Г-372 «Організація дистанційного навчання в школі»: <http://surl.li/gmphh>

Шерудило Андрій Васильович,

директор Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Собко Валентина Олексіївна,

доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Зенченко Тетяна Федорівна,

завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Піднесення рівня якості шкільної освіти значною мірою залежить від особистості вчителя, здатного створити освітнє середовище на засадах загальнолюдських і національних цінностей. Саме Першовчитель через свою освітню діяльність має сформувати людину, прищепити їй соціальні та особистісні якості, створити разом із нею «ціннісний компас» для подальшого навчання – здійснити свою виховну й світоглядну педагогічну місію.

Підготовка вчителів початкової освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка має давні традиції

(розпочалася вперше далекого 1956 року), використовує надбання наукових досягнень учених Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, зокрема значний науковий доробок Олександри Яківни Савченко, яка співпрацювала з університетом упродовж двох десятиліть і була одним із натхненників реформування початкової освіти в контексті розвитку ідей Нової української школи, брала активну участь у науково-методичних конференціях, семінарах на базі Глухівського НПУ ім. О. Довженка:

- всеукраїнські науково-практичні конференції: «Актуальні проблеми підготовки вчителя початкових класів з фахових методик у вищих педагогічних навчальних закладах» (2003 р., 2010 р.), «Реалізація нових технологій навчання, виховання та розвитку молодших школярів у творчому досвіді учителів початкових класів» (2007 р.), «Вища педагогічна освіта в Україні: історія та сучасність» (2009 р.);

- науково-методичні семінари: «Науково-методичне забезпечення контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів на засадах компетентнісного підходу» (2009 р.); «Методика формування ключових і предметних компетентностей у молодших школярів» (2013 р.); «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Концепції «Нова українська школа»» (2018 р.); «Формування критичного мислення в процесі освітньої діяльності в контексті Концепції «Нова українська школа» (2019 р.) та ін.

У своїх працях О.Я. Савченко характеризує різні групи цінностей: загальнолюдські, національні, колективні, цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсміслові, матеріальні, духовні, етнічні тощо [2, с. 12].

У новому поколінні підручників для учнів початкових класів за ідеями Нової української школи, створених колективом під керівництвом Олександри Яківни Савченко, забезпечено «передумови для засвоєння соціальних і особистісних цінностей, значущих саме для сучасних дітей».

Любов як цінність є основою сучасного виховання, стрижнем людського життя, умовним критерієм необхідності і важливості, що набуває надзвичайної ваги в кризові періоди життя особистості:

- любов до батьків базується на родинних почуттях;
- любов до Батьківщини, народу є важливим складником світогляду і виявляється у патріотизмі, сформованості національної гідності, національно-культурної ідентичності;
- любов до себе (піклування та збереження власного життя, ствердження власної індивідуальності, здатність протистояти маніпулюванню, застосування критичного мислення).

Парадигма цінностей, охарактеризована Олександром Яківною, уможливила відображення взаємозв'язку й особливостей гуманістичних цінностей відповідно до різних суб'єктів освітнього процесу – саме на засадах духовно-моральних цінностей відбувається консолідація взаємин.

На формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів початкової школи спрямовано і діяльність потужних наукових шкіл університету М.С. Васьуленка і Л.Я. Бірюк. Колектив бере до уваги тенденції галузі і спеціальності, реагує на запити ринку праці й потреби стейкхолдерів, з огляду на що значно розширено практичну орієнтованість освітніх програм, упроваджено дуальну освіту (із 2021 року університет долучився до реалізації відповідного пілотного проєкту Міністерства освіти і науки України). І, що дуже важливо, провадження освітнього процесу в університеті, реалізація ціннісного підходу у формуванні особистості фахівця в умовах сьогодення здійснюється з оперттям на практичний досвід учителів опорних шкіл.

Сучасні події – війна, кардинальні зміни в ціннісних орієнтирах, перебудова світорозуміння – диктують нові правила формування цінностей, які не є звичайним складником Концепції Нової української школи, а є фундаментом, мотиваційною основою поведінки особистості.

Навчання на основі цінностей – ефективний механізм формування активних, відповідальних, миролюбних, мужніх, чесних, співчутливих і дбайливих громадян. Моральні цінності є інтегративним утворенням у ціннісному ставленні людини до себе та інших, ознаками якого є спрямованість на прояв в учнів власної гідності, поваги до інших та відповідальності за вчинки у своєму житті, готовність здійснювати моральний вибір та керуватися ним у повсякденній діяльності й спілкуванні. Тому зміст освітніх компонентів навчальних планів підготовки вчителів початкових класів розроблено з урахуванням визначених базових духовно-моральних цінностей: любов, повага до інших, гідність, відповідальність, совість, свобода, толерантність, справедливість, рівноправ'я та ініціативність.

Від початку повномасштабного вторгнення росії Глухівський національний університет імені Олександра Довженка, перебуваючи в надзвичайній близькості до кордону, без перебільшення залишився тим національним форпостом, який зміг уберегти свій кадровий потенціал і забезпечити потужну співпрацю зі студентами, вчителями, учнями, академічною спільнотою і громадським суспільством, забезпечує співпрацю і взаємодію, спрямовану на формування загальнолюдських цінностей: патріотизм, повага та знання рідної мови та культури, взаємопідтримка в умовах віддаленого навчання

і складного психічного стану учасників освітнього процесу, відновлення ресурсів – і поступовий рух уперед. Навчання було відновлено вже за два тижні після початку повномасштабної війни. Члени колективу волонтерили й надавали психологічну допомогу, розуміючи, що маємо зберегти Державу, Україну, Освіту і Мову – Мову не просто як засіб людського спілкування, а те, що живе в наших серцях і засвідчує національну ідентичність.

Навчання державної мови і державною мовою реалізує ціннісне ставлення до усвідомлення ролі мови як механізму національної і етнічної самоідентифікації, збереження світового мовного різноманіття, українських культурних традицій і стратегій, формує в учнів практичну здатність:

- розуміти українську мову;
- послуговуватися нею в різноманітних життєвих ситуаціях;
- формулювати чітко думки, дискутувати, відстоювати власну думку;
- популяризувати гуманістичні ідеї.

Ціннісне ставлення в межах формування соціальної та громадянської компетентностей зорієнтовано на усвідомлення змісту понять «громадянин», «патріотизм» як важливих складників життєдіяльності людини, ідентифікацію себе як представника української культури, на виховання поваги до державних символів і законів України, гуманного ставлення до інших людей, здатності до альтруїзму, співчуття, емпатії.

Олександра Яківна завжди намагалася наблизити активну наукову діяльність до розв'язання практичних проблем, акцентувала увагу молодих учених на необхідності підтримки інноваційного розвитку освітньої сфери насамперед шляхом упровадження педагогічних концепцій та методик у реальну шкільну практику.

Сьогодні презентуємо досвід учителів, які формують загальнолюдські й національні цінності в учнів прикордонної Сумщини в межах програми, створеної під керівництвом Олександри Яківни Савченко, – стресостійких і мотивованих професіоналів, тих, хто вірить і надихає.

Учителі вперше у своїй практиці розпочали навчання онлайн з дітьми, які майже не відвідували дитячий садок, пережили пандемію. Дистанційний початок освітнього процесу для дітей 6 років, як свідчить практика, – це зовсім непросто, передусім – безпека. Як у таких умовах учити маленьких українців рідної мови та культури?

Розпочали роботу через монітор гаджетів. Діти мали не просто засвоювати навчальну програму, яку ніхто не ставив на паузу, а водночас вчитися медіаграмотності. У світі, яким керує інформація, дитина мусить вміти

її критично оцінювати, знати, яким джерелам можна довіряти. Інтегрована в початкову школу медіаосвіта допомагає школярам критично мислити, вчитися шукати й перевіряти інформацію, аналізувати медіаповідомлення і самостійно створювати медіапродукти.

Тетяна Гапонько, вчитель початкових класів, м. Глухів

Створено YouTube канал з відеоуроками, які допомагали дітям засвоїти матеріал, не зважаючи на відстань та час долучення. Активізовано використання інтерактивних завдань, які сприяли успішному опануванню навчального матеріалу. Згідно з Концепцією НУШ запроваджено педагогіку партнерства: разом із батьками створювали читацькі лекторії, мовні квести та пізнавальні челенджі. Діти стали усвідомлювати, що знати рідну мову, володіти нею та берегти — перший крок до усвідомлення себе справжнім патріотом.

Читацькі марафони, реклами улюблених книг; екскурсії до музею старовинної книги; інтелектуальні ігри до дня писемності та мови — усе це сприяло покращенню опанування мовно-літературної галузі учнями початкової школи, комунікації та успішній роботі в команді, а головне — уособленню учнями себе зі справжніми українцями, які говорять та думають рідною мовою.

Ольга Мешкова, вчителька початкових класів, м. Глухів

З метою формування ціннісного ставлення дітей до рідної мови широко запроваджено дидактичні ігри в поєднанні з піснями. Так, учням пропонується прочитати фрагменти народних пісень (прослухати) і підкреслити / виписати дієслова (іменники, прикметники, числівники тощо). Після виконання вправи діти можуть виконати народні танцювальні рухи: припадання, бігунець, ковирялочка.

На уроках української мови (навчання грамоти) під час вивчення звуків та позначення їх буквами для характеристики голосних і приголосних звуків та виділення їх у мовленні застосовує календарно-обрядові пісні. Учні прослуховують фрагмент пісні, називають слова, в яких почули певний звук, аналізують його, намагаються проговорити, проспівати; простукати ритм пісні тощо.

Цікавість учнів викликає застосування пісень під час роботи з діалогом: учні запам'ятовують дитячі жартівливі фрагменти пісень, інсценізують їх.

Людмила Зелюкіна, вчителька початкових класів, м. Глухів

В умовах сучасного інформаційного суспільства актуальним стає впровадження мовних квестів, які сприяють досягненню різних цілей і формують різні цінності — працювання в команді, формування лідерських якостей,

почуття відповідальності. Традиційними квести стали на уроках узагальнення та систематизації знань. Виконання мовних квестів і творчі завдання дають учням змогу продемонструвати набуті знання з мови та опанувати нові, сформувати здатності.

Олена Карпицька, вчителька початкових класів, м. Глухів

Ефективне поєднання навчального та виховного сегментів освітнього процесу сприяє досягненню поставлених цілей за короткий термін та у більш цікавій формі. У процесі вивчення мовних одиниць активно використовує інтерактивні вправи, дидактичне підґрунтя яких побудовано на природній тематиці: вправа «Дерево – ліс» дає змогу розширити уявлення учнів про різноманітність рослинного світу й організувати дискусію щодо можливості зустріти побачене в реальному житті; «Велике прання» не просто містить цікаво оформлені завдання, а й дає змогу висновкувати про причинно-наслідкові зв'язки, історію походження речей, необхідність збереження природних ресурсів з огляду на їх вичерпність; «Впіймай крокта» спонукає до обговорення особливостей існування та життєдіяльності кротів і водночас сприяє швидкому й ефективному запам'ятовуванню форми вивченої літери.

Чернишова Наталія, вчителька початкових класів, м. Шостка

Ціннісне виховання маленьких патріотів рідної України здійснюється повсякчас і не тільки під час навчання: вже з першого класу широко запроваджено мовні флешмоби («Мова – код нації», «Слова вдячності ЗСУ», «День вишиванки»), волонтерські акції «Женька каштанів», «Смілива гривня», виховні години «Герої рідного краю», «Вшановуємо... Пам'ятаємо», «Діти єднають Україну», творчі конкурси й челенджі «Переможна весна», «Цікавинки рідної мови» – заходи, які змушують переоцінити важливі речі, зробити відчутні кроки на шляху до формування гармонійної й національно-свідомої особистості.

Вікторія Тельман, вчителька початкових класів, м. Шостка

Особливе значення має розвиток потреби в емоційному та духовному контактах з людьми, потреба у самоповазі, співчутті і співпереживанні людям. Людина, котра зруйнована зсередини, руйнує і світ. Криза особистості зумовлює політичну, екологічну, економічну й інші кризи суспільства, робить її тотальною. Як зберегти стійкість, коли щодня повітряні тривоги та обстріли? Як втримати рівновагу, коли щодня Україна зазнає втрат та руйнувань? Як підтримати дітей у ці страшні дні?

Застосування програми СЕЕН (Соціально-емоційне та етичне навчання), реалізація проєктів «Школа здоров'я», «Завжди поруч», «Healthy Schools: заради здорових і радісних школярів» – моральна і психологічна підтримка, увага одне до одного, співчуття, співпереживання, обмін ідеями, спільна творчість.

Олена Холіна, вчителька початкових класів, м. Глухів

Формування ціннісних орієнтирів учнів початкових класів якнайкраще забезпечується на уроках літературного читання шляхом широкого застосування інсценізації літературних творів: народних казок, оповідань, байок, – підвищується мотивація учнів до читання, активніше розвиваються навички здійснення аналізу персонажів твору, визначення його повчального змісту, змінюється емоційно-ціннісне ставлення до особистості. Проблемні мовні завдання на змістовій основі сучасних медіа вчать здобувачів освіти взаємодіяти з різними джерелами, спонукають до застосування критичного мислення, чіткого аналізу й обгрунтованих висновків.

Вікторія Щербакова, вчителька початкових класів, переможець у номінації «Вибір серцем» за версією Global Teacher Prize-2020, м. Кролевець

На виховання кращих людських якостей спрямована програма, розроблена під керівництвом Олександри Яківни Савченко, та Державний стандарт початкової освіти, де обов'язковими результатами навчання предметів мовно-літературної освітньої галузі є формування морально-етичних цінностей через читання художніх творів. Саме твори художньої літератури розкривають перед дитиною систему моральних понять через стосунки героїв з іншими людьми.

Поглиблення інтересу до читання успішно реалізується залученням вихованців до участі у проєктах «Читацький марафон», «Діти України читають», «Суперсила – читання», за підсумками яких отримання подарунків та відзнак є мотивацією до активного читання, активне впровадження елементів театралізованої педагогіки, проведення веб-квестів («Стежками Кобзаря»), використання скрайбінгів, чек-листів; учні створюють фліп-буки, пант-буки, настільні ігри для вивчення української мови, проводять судові слухання «Суд над казкою».

Отже, завдання вчителя – створити умови, щоб учні не просто запам'ятавали навчальний матеріал, а запитували, досліджували, творили за його

змістом, укласти систему національно-патріотичних цінностей – патріотизм саме до України, а не до абстрактної «вітчизни».

І знову до слів Олександри Яківни про роки навчання дитини в початкових класах – «величезне родюче поле, на якому ми, дорослі, висіваємо зерна чеснот громадянина» [1, с. 346].

Використані джерела

---

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підруч. для вищих навч. закл. 2-ге вид. К.: Грамота, 2013. 504 с.
2. Хоружа Л.Л. Аксиологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О.Я. Савченко). Педагогічна освіта: теорії і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. № 28. 2017. С. 12–15.
3. Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування: зб. матеріалів I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування» (м. Київ, 4 листопада 2021 р.) / Укладач Онопрієнко О.В. Київ. 2021. С. 94–96.

Фідкевич Олена Львівна,

*кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ / УЧЕНИЦЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ О.Я. САВЧЕНКО

Наукові праці Олександри Яківни Савченко, глибокі за осмисленням досліджуваних проблем, значущі за масштабом наукового дискурсу, філософічні та водночас практико-орієнтовані, є джерелом натхнення для сучасних науковців у галузі освіти.

Одним із напрямів досліджень О.Я. Савченко є проблема розвитку емоційного інтелекту учнів / учениць початкової школи, яка розглядається нею

у теоретичній площині – у статтях, монографіях – актуалізується і вирішується практично в її авторських підручниках та посібниках для початкової школи.

Мета наукового аналізу, представленого в тезах – висвітлити особливості системи запитань та завдань у підручнику О.Я. Савченко «Українська мова і читання» для 3 класу ЗЗСО з огляду на заявлену проблему (Савченко, 2020а).

Однією із найважливіших функцій сучасного підручника літературного читання О.Я. Савченко визначала виховну й розвивальну, яка «передбачає розвиток в учнів психічних процесів, виховання почуттів, розвиток мовлення, уяви; формування емоційного інтелекту, образного, критичного, творчого мислення, прогностичних умінь» (Савченко, 2020b, с. 136). Ця функція ураховувалася авторкою підручника і в процесі добору творів, які мають виразний розвивальний потенціал, і в системі запитань та завдань за художніми творами, уміщеними в підручнику.

О.Я. Савченко вважала, що завдання початкової школі в контексті вирішення проблеми розвитку емоційного інтелекту – це передовсім створення умов для усвідомлення дитиною своїх емоцій та почуттів, висловлення адекватних темі та ідеї твору емоційних рефлексій, встановлення зв'язку емоцій і вчинків, розуміння наслідків різних емоційних реакцій, здійснення самооцінки власних емоцій. Саме ці напрями розвитку емоційного інтелекту актуалізуються у її навчальних книгах для початкової школи.

Так, у частині другій підручника «Мова і читання» для 3 класу вже на його перших сторінках (на етапі визначення навчальних цілей на рік) розміщено поради молодшим школярам, серед яких – порада міркувати й висловлювати своє ставлення до прочитаного. Після прочитання художнього тексту дітьми авторка підручника акцентує їхню увагу на визначенні власних почуттів, настроїв щодо твору (надалі усі приклади надаються за вказаним підручником), наприклад: Який настрій передає твір? Що тобі сподобалося, а що здивувало? Чи зацікавила тебе розповідь про навчання ровесників в іншій країні? Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді? Які рядки тобі найбільше сподобалися?

Пропонуються завдання й на визначення емоцій літературних героїв / героїнь, причин виникнення їх, мотивів поведінки, наприклад: Як Джуді хотіла привернути до себе увагу вчителя? Чому Шарлотта вирішила схитрувати? Чому так схвилювано, слізно шипшина звертається до людини?

О.Я. Савченко звертає увагу учнів / учениць на роль художнього слова у виявленні емоційного ставлення автора до героїв / героїнь та подій твору:

Які слова найвиразніше передають напругу бою? Якими словами авторка передає свою любов до рідного краю? Які образні вислови у вірші передають різні настрої? Які слова дівчинки передають її щире бажання допомогти бабусі. З яких слів довідуємося про ставлення автора до Чижики?

Авторка підручника пропонує завдання на встановлення зв'язку між рисами характеру персонажу, почуттями та його вчинками: Завдяки яким рисам характеру він здобув перемогу? Які дії тата свідчать про те, що він любить кошеня? А після прочитання оповідання Тетяни Череп-Пероганич «Колядка» Олександра Яківна репрезентує цілісну систему запитань, які спрямовані на виявлення емоцій і почуттів як героїнь оповідання, так і читачів / читачок: Які почуття переживала Марічка після знайомства з Оксанкою? Як вона вирішила допомогти Оксанці? Чим була схвильована мама дівчинки? Які почуття викликав у тебе вчинок Марічки?

Під рубрикою «Поміркуй» учням / ученицям пропонуються цікаві проблемні запитання, наприклад: Поміркуй, чому живі істоти по-різному радіють Сонцю, Місяцю, Дощику? Які почуття можуть об'єднати людей різних культур?

Особливу увагу О.Я. Савченко приділяє виявленню емоцій учнів / учениць у поєднанні виразного читання творів та їх інсценізації, наприклад: З якими почуттями ти прочитаєш вірш? Навчіться читати діалог дівчинки і дерев'яного чоловічка, передаючи голосом здивування, цікавість, хвилювання мовців.

У процесі самоперевірки досягнень учням / ученицям надається можливість проявити і узагальнити свої ставлення і почуття та продовжити речення, наприклад: Мені сподобалося, як розпочинають новий рік у... / Мене здивувало, як виправила свій вчинок... / Мене розвеселила розповідь про те, як в американській школі... / На уроках літературного читання мені сподобалося... Подібні завдання пропонуються після опрацювання кожного твору (уривка), уміщеного у підручнику для текстуального аналізу.

Система завдань і запитань у підручниках Олександри Яківни Савченко є одним із проявів її уваги до внутрішнього світу дитини, поваги до її особистості. Запропоновані нею напрями та форми розвитку емоційного інтелекту молодших школярів мають непересічне значення для подальшого утвердження ідеї дитиноцентризму у практиці нової української школи, для ефективної реалізації особистісного та діяльнісного підходів до навчання учнів / учениць у початковій школі, для вироблення і реалізації концептуальних засад створення нових, сучасних підручників з урахуванням завдання розвитку емоційного інтелекту школярів.

Використані джерела

---

1. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2/ О.Я. Савченко. Київ: ОУВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
2. Савченко О.Я. Методичний потенціал нового підручника з літературного читання у 3-му класі. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2020. Вип. 25. С. 133–148.